

891.86
Z61
DeWm

OAK ST. HDSF

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

891.86

Z61

OCLUm

UNIVERSITY LIBRARY
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

The person charging this material is responsible for its renewal or return to the library on or before the due date. The minimum fee for a lost item is **\$125.00**, **\$300.00** for bound journals.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University. *Please note: self-stick notes may result in torn pages and lift some inks.*

Renew via the Telephone Center at 217-333-8400, 846-262-1510 (toll-free) or circlib@uiuc.edu.

Renew online by choosing the **My Account** option at:
<http://www.library.uiuc.edu/catalog/>

DEC 22 2006¹

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА ГАНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

ЮЛІЙ ЗАЄР.

Л Е Г Е Н Д І.

З ПЕРЕДМОВОЮ ЮРІЯ КАРАСКА.

ПЕРЕКЛАВ

Михайло Мочульський.

Med.univ. Dr. J. TURYN

WIEN

XVIII. Gersthofenstrasse 138

НАКЛАДОМ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

1904.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

891.86

Z 61

Otam

Передмова.

Юлій Заєр... Поет уроджений із щасливою
ї віруючою душею минулих, далеких часів. Є такі,
що з пошаною відносять ся до сього чистого, по-
етичного духа, який сказав усьо, що хотів, щиро
ї отверто, який здійснював до останньої лінії, до
останньої точки те, що було у нього в пляні, без
ніякого компромісу, без ніякої концесії. А є такі
звов, що абсолютно не доцінюють його, що съмі-
ють ся з наївності вузкого кружка ентузіястичних
і вірних його прихильників, що з погордою гля-
дять на артистичні твори того рода, як „Ro-
mán o věrném přátelství Amise a Amila“, як на твори куріозні, неужиточні, студені
і позбавлені туги та боротьби сучасності, без най-
меншого спочування до її роз'ятрених ран і дійма-
ючих болів. Близкуча декорація — але нішо
більше як декорація; полотно, а на ньому роз-
терті краски.

Се була незвичайна культура, незвичайна
ерудиція, що робила неприступними твори Заєра.
Се було незвичайне богацтво, яке веліло здогаду-
вати ся, що величава обложка покриває порож-
нечу. Але від найріжнійших китайських та япон-

ських куріозів, як „Gomrasi a Komurasaki“ і „Blahov sadě kvetoucích broskví“ приходить ся прецінь до „Яна Марії Пльойгара“, що головно інтересний у партіях психологочної аналізи. Заєр чув сам, що надзвичайний аристичний аристократизм робить його неприступним. Сказав се в оповіданю з життя Мікель Анджеля „Sníh ve Florencii“ устами поета Поліціана: „Високість рівнається самоті, великість ненависті. Всю простить тобі юрба — лише нього ні, що стоїш понад нею, що вихоплюєшся їй. Ся виключність буде тобі терп'єм у житю. Орфей не знізив ся до баханток, і через се вони розшарпали його“. Коли його драми в театрі прийнято холодно, Заєр писав їх дальше в однаковому напрямі, без концесії, вважаючи, що „було би підлістю мовчати тому, що на оплески юрби пе може числити“ (передмова до поеми „Kronika o svatém Brandanu“). „Не вганяймо за успіхом“, говорить в оновіданю „Večer u Idalíe“ устами Граціана, „бо живемо для ідеалів, а не для оплесків... Не хочеть ся кожному летіти в сині мраки і весельчані оболоки, до яких я рад би заволікти тебе, що мене слухаєш. Отже добре, най за меню не летять ті, що не можуть; на тих знов, що не хотуть, мені так мало залежить, як їм на мені...“

Із сих гльос пізнається ся цілий аристичний і окремий характер Заєра. Його штука ставляє читача, як Ву-тао-цсе одної його легенди, цісаря і дружину розумних косатих мандаринів перед мур, на якому була з'ображенна величава країна — і робить свій успіх залежним від одиниці, чи вміючи подивляти мистецький пейзель автора, не скоче вона, ведена зайвим скептицизмом, доторкнути

ся малюнка рукою, аби його обмащати і простудіювати. Бо митю змінить ся він йому як дивакам згаданої леґенди знов у прозаично побілений мур, на який що найбільше буде глядіти з дурноватим усміхом.

Заєр найшов свій окремий спосіб, яким реставрує минувшість, яким реконструує померклій забуті часи. Заєр не студіював діб, які хотів поетично оживити і воскресити, як пр. Фльобер у „Salammbô“ або Вільгельм Валльот у історичних своїх романах „Der Gladiator“, „Paris der Mime“, на те, аби зужиткувати все, що зискав у поросі бібліотек і архівів, студіями археології, історії та старинної штуки, і з терпливістю середньовічного монаха зіставити правдиво, подрібно реалістичні картини минулих віків, якими вони були, або якими могли бути. Про се не розходилося ся Заєрови. Він заоштотрюється ся вправді в широку і докладну ерудицію, але викликає минувшість так, як вона дрімає у його екзотичній душі, повна вимріяної краси, хоч би противилася съому, що придбав студіями. Він видається ся мені мальрем, який обновляє знищенні старинні образи віттарів, держить ся вправді ліній, яких сліди находити на звітрілім полотні, але кладе на них живі та ясні краски, свої краски. Коли оживляє шматок геленської романтики (пр. „Stratonika“), то се власна Заєрова романтика, оживлена ремінісценціями давного геленського життя. Подібно маєть ся річ, коли Заєр має далекі країни. Візьміть н. пр. „Večer u Idalie“, барвисту низку переказів, леґенд та японських казок. Се не Японія вчених подорожників, із розумним державним ладом, з парламентом і уніформами; дійсна Японія там на далекому пляні; се Японія з хибною перспективою, що дрімає в душі

кождого поета, Японія насычена всякими пающими молодих бамбусів, що говорить до нас вимовно з-поза шовкових какомонів, з-поза крепонів, з-поза величавих віялець, з-поза нашиваних газ і атласових запон та драперій, з-поза ляків мальованіх золотом, з-поза бронзу музейних моделів, з-поза мисок і ваз із делікатної емалії, Японія, що родить страшні фантастичні химери, потвори, дракони, полуплази з людським обличчем і полуриби з розкучовченими гривами. Нішо так не чуже для Заєра, як інструктивний, сухий опис, як холодне детальне мальоване.

Заєрова творчість являється як виключно чутєва, з чутя вийшла і в чутє обертається ся. Візьміть н. пр. оповіданє „Атраго“. Його геройна видається ся нічим іншим, як скондензованим чутем, лялькою, якій кождий рух і всі вчинки діктує одинокий суверен — чутє. Коли у-перве стрічається ся вона в доном Мануелем de la Huerta, і бачить його, гарного їздця, на андалузийському, білому, порожевленому коневі з довгим хвостом і булою, шовковою гривою, розпущену буйно і богато майже до землі, займається ся пультям і одушевляється ся пишнотою його мужества та блиском його молодості; її очі сліпнуть, коли бачить його зброю, що сяє золотом, сріблом та крицею; коли бачить його шату, що горить пурпурою та парчею... Се їздець, який зарисувався її перед очима, коли в дитинстві слухала пальних, давних романсь, лицар, якого уздріла на старинній фресці, якому бажала бути красною паненою, подавши їому дар із рож та лілій, як се виразно з'ображенено: — її чутє захоплене фантомом, який сама собі витворила. Але вистане одинокий погляд їздця на її тіло, погляд, що скриває дику, змислову похіть, аби чутє

Ампаро було діткнене і подразнене, аби зміцнила ся її нехіть. Що за съмлість так на неї глядіти, так її пожадати! І знов нове вражене, що спричинює реакцію. Згадує герой давніх пісень, лицарів старих романсь. Усьо здається ся її оправдувати змисловий погляд іздця. Дійсно, сї лицарі її герой в романсьах не гляділи може інакше на жінок, яких величали, коли дали себе захопити любовю, що схожа була у них на вибух огню, як глядів сей красний, съмлій, гордий іздець. Чутє, перед хвилею обиджене, тепер прощає само. І так іде в новелі дальше; коханець посилає Ампаро сонети і мадригали, що величають її красу, а Ампаро читає їх із серцем, що тріпоче з радости. Але коли дон Мануель насьмілив ся дарувати її клейноти, Ампаро дає захопити себе шаленому гніови. Чула щось зухвалого, щось згірдного, щось підлого в способі, яким їй був поданий дар. Палаючи гнівом кидає дар під копита коханцевого коня. Але противне чутє поборює зараз її гнів: зміцняється мілосердє над тим, якого обидила. Заломлює руки, ціла скрущена.

Так переходить із одного чутя у друге, паде з настрою в настрій. Гнів зміняється на спочуване. Ненависть на любов. Пристрасний поцілунок на холодний штилет. А коли під кінець новелі зміцнюється ся у Ампаро одинока гадка, гадка пімсти, коли з рафінованем убиває невірного коханка, знов попадає в екстремне почуване: цілує се місце коханкового тіла, де вбила свій штилет аж по рукоять...

Треба взагалі зазначити, що всі сї процеси, які переходить Заєрова геройня, трактовані поверховно, загально, схематично. Нутро темне. Там не діється ся ніщо. Там

найглибша, найскритша тиша. Але за се поверхня оживлена. Коли гнівається, нищить предмети, стискає пястуки, видає слабосильні оклики, затинає зуби. Коли спочуває, паде на коліна, її голос тремтить, уста виповідають слова любови. Нема внутрішніх процесів. Є лише жести, викрики. Не зміняється ся пурпуро, зміняється ся вигляд. Не зміняється ся психе, зміняється ся обличе. Се все. Заєр не психольот у працях сього жанру, що становлять більше ніж дві третини його артистичної діяльності, як був ним у романі *Jan Magia Plojhar*. Не єсть у них внутрішним артистом, не єсть аналітиком афекту. Дає готові вже, певні психічні схеми, далекий від усякої аналізи. Коли з'ображує гнів, має вже для сього стану душі готовий взір — зверхність. Через се роблять його фігури, як пр. Ампаро, часто врахінє неприродності, пересади; через се здається нам овія богатство Засирових праць так ярко романтичною. Коли Ампаро вбиває своєго коханка, її біль над його віроломністю для нас чужий, тому що його автор не умотивував нам внутрішно і не управдоподібнів; ми його не проникли, не зажили ся з ним, не зрозуміли його; здається нам, що Ампаро вбиває своєго коханка з пустого, капризного гумору автора, наче-б на ствердженні слів *Miccetta* про еспанські твори *Мерімé*: „Маємо тут Еспанію з її горожанами, які собі взаємно підрізујуть горла, як інші смертні плють собі склянку води“ (*Lettres de Dupuis et Cotonet*). Автор реферує нам прямо про афекти, але не дає нам їх переживати. Не робить нас учасниками того, що малює, але лишає нас пустими глядачами барвистого, яркого придива подій, які розгряють ся на далекій сцені. Коли захолить нас, часом захоплює нас

акцентом, тоном, помислом, захоплює нас ритмом і темпом, палким, чутевим, широким подихом, зверхністю своєї праці; але не розбуркує нашого нутра внутрішніми хвилями, притаєним, глибоко розговореним ритмом занепокоєної, темної, загадочної душі, діткнутої несподіваним імпульсом, нежданим рефлексом із верха.

Візьміть іншу книжку Заєра: *Tři legendy o krucifixu*. І сі можуть вам лише потвердити виключну чутевість у творах Заєра. Перша легенда, *Inultus*, просичена болючою душністю побілогорської Праги. Друга, *El Cristo de la Luz*, відбувається в Толеді; третя *Samko Ptak*, парафразує словенську казку. Сюжет усіх трьох зближений до себе. Чуда спричинені хрестом. *Inultus* кольорований незвичайно і у-край ярко, прудким, хоробливо червоним полумям. Малює куріозну любов останнього потомка вигасаючого шляхоцького чеського роду до донни Флявії, італійської різьбарки, яка однаке займається ним радше як предметом штуки, ніж як жінкою. Моделює з нього свого Христа. Коли однаке проявляється в ній щось, що видається як її першим слабим полумям до Інульта, вбиває його з ненависті за се почування і находить в його обличчю в сїй хвилі вираз для лиця свого Христа, якого так довго шукала, а який аж тепер уможливив її доконати своє діло. *El Cristo de la Luz*, се також легенда ненависті. Сим разом однаке релігійної ненависті. Флявія замінена тут Жидом Абісаїном, замісіть Інульта фунгуює Христос. Самко Птаک має спокійніший, лагідніший тон. Се історія вбогого чоловіка, стоптаного цілим сусідством, пониженої і покиненої, якого покликує Христос до своєї небесної слави. Коли у двох

перших творах єсть ярка екзотика, палка овія найскрайнійшого романтизму. Самко Птах наближується до овію до євангелія, білої простоти вбогих вівтарів, де ломить ся містичний хліб убогим, „блаженним, бо їх єсть царство небесне“.

І знов не маєте тут нічого крім чутя, самого сконденсованого, степенованого чутя. Ніякої контролі розумом, сухим і тверезим, ніякої аналізи, ніякого розбору. Ще не стане ніколи обік свого твору, на підвищеному місці об'єктивного глядача, аби зблизька придивити ся його змістови. Він постійно в своїму творі, розпливається й кипить у ньому, в зачарованому його колі; нема межі, яку переступив-би, і де з участника став би глядачем. Для нього є лише ілюзия, як устроєне красне барвисте явище, приемництво і тонка краса; для нього не існує гірке пізнання, знання студеної й морозом подихаючої порожнії під барвистою й позолоченою поверхнею, важкий біль, безцільність і житева лож. І через се й тоді, коли маює смуток житя, грозу нещастя, вагу провини — його постаті беруть на себе вигляд героїв, загортують ся в довгі тіни і виростають безконечно. Не проняті болем, стонані, пригноблені валяються в поросі, але трагічно і з піднесеним чолом відходять.

Заєрові особи живуть в екстремах. Вони все доведені до найостаннійших границь. Інультус безоглядно пасивний, наколи Флявія незвичайно активна. Інультус ані єдиним словом не проявляє більше рішучої волі. Ані крихи не спокушається ся вимовити своє слово. Увесь підлягає, розпливається і тає в жарі любови, яку розпалила Флявія. Натомісь Флявія, се олицетворений чин, олицетворена рішучість. Ані дрібки не зійде вона з прямої дороги, якою йде. Радше

допустить ся вбійства, ніж спроневірить ся чутю, якому дала себе захопити. Осіб, що темпераментом і породою стояли би по середині між Інультом і Флявією, Заєр не знає. Вони не існують для нього. Ані на хвильку не знає несподіваної опозиції у слабодуха, ані змученя у тих, які належать до сильнішої раси. Його особи по сїй причині в цілості однородні, без рисів, скоків, загадкових пропастей у своєму нутрі, прості й ясні під екзотичною шатою, якої квітчаста пішиота криє ино здогадочно, але зрозуміло зложені натури, не поплутані, спірні та загадочні путра. Через се, як я вже висше доказував, психология сих Заєрових праць наскрізь прімітивного рода. Се схема афекту, їй ніщо більше. Схема, по якій соктить кров і буває полумя, і по якій порушаються особи, що здаються нам так куріозними, виїмковими, романтичними, так мало подібними до людей, між якими живемо, що бачить ся, приходять з крайні, де до повітря більше примішано кисня, ніж у нас.

Заєр живе занадто в своєму творі, аби міг бути аналітиком. Аналізувати, значить стояти обік, дивити ся на свій твір, проглядати всі нитки і нерви психічного механізму. Заєр за надто підлеглий, за надто суб'єктивний, аби вийшов із свого твору, з його зачарованого круга, аби був съвідомий цілої гри, аби провірив студеним мізком механізм руху. В його творах єсть делікатність бліскучих і трепетючих тіней та съвітил скрапаних у рожевій і голубій веселці. В них єсть лагідна, мов найделікатнішою есенція розпилена та мрійність, що колишеться в чарі його дикції, немов на дорогоцінних запонах вишиті, до лету розпластані крила птахів. В них є вся екзотичність,

весь наплив неукосної туги — аж поза межі можливого. В них є гордий сум, мелянхолія, яка вражає крихким і проминаючим повабом красивих бібліотів, монотонією звучного і плиниого ритму, золотих і сьвітлих слів, леточими лініями і виблідлими красками, широкими сьвітлами і розпливчатими паощами...

Сим однаке не роблю поетови закиду „квітчастої порожнечі“. Ані не вичеркую його імені з творчости тому, що його твори так мало ідейні, а так дуже суб'єктивні, підлеглі, навіяні тургою і богато лише декоративні. В творчости як у людстві є ріжні раси й ріжні племена. Вилучувати з неї сю або іншу расу тому, що вона не така, як інша раса, се прямо абсурд. Ті, що вилучають Заєра з творчости, мусять мати прецінь на гадці племенні первені його напів жидівського походження. Сама льогіка вчить, що се безглуздо йти на Заєра з мірилом автора, яким є Француз чисто арійського походження а la Фльобер. Інакше мусіла би обовязувати засада, що що жидівське, не належить до штуки. Бо жидівська та пасивність, жидівський настрій елегійності, жидівське відвернене від сучасності, яка для народа не істнує, і утонене в минувшості, де найдеться незбурений храм у повнії слави, в живучім іще близку своїх лицарів. І жидівська також та побільшена змисловість; жидівська любов до палких барв поверхні. Се все проявляє Заєр, бо він так племінно устроєний, бо се потреба його нутра. Закид, що він „занадто Жид“, аби міг бути „артистом“, прямо комічний, так як сьмішно було-би вилучувати з творчости Німця тому, що занадто абстрактний, „занадто Німець“.

Що торкається Заєрового стилю, панує теж суперечка. Для одних він стиліст, для других ні. Се лише певне, що в Заєра єсть своя персональна експресія. Вона вправді не робить іще стилю, але Заєр робив на нього значні наскоки. Єсть сторінки у Заєра, які варті делікатного смаку, тонкої штуки. Там горять слова в своїй первісній красі, а речення співають ся в ритмах, що ломають обриси та лінії і видвигають предмети з мертвої сірости до нового житя, в інтенсивності съвіжого ще враження.

Аристократичний поет — себесьвідомий чоловік. І сього багато дехто йому відмовляє. Заєр не був для них „сильним духом“. Був „несъмілим самотарем“, „утікачем від житя“. І богато інших подібних фраз про нього висказувано.

Ціле жите і ціла творчість Заєра, се протест і борба проти буденності, реальності. Його істота зворушена, болюча, невмолима в своїому відпорі проти банальної дійсності. Коли нішо інше, то енергія, яку тут поет проявляє, гідна подиву.

Не був, мовляв, „орігінальним“. І коли би предмети його композицій не були орігінальні, то їх вибір єсть абсолютним його добром. Але Заєрова орігінальність висша і сильнійша. Вправді його фабули — чужі видумки, але їх овія, їх опрацьоване — се чисто своє, „Заєрівське“, се питоме.

Заєр не був поетом реальності, був поетом минувшості, сну. Так. Але через се не втеряв іще змислу для екзактності, для реальності — його книжки не є теж нічим іншим, як реальними картинами, виразом того, як впливала на нього сучасність. А що був у Заєра змисл і для

буденного житя, що він жив не лише мертвими кни-
гами, бачите з яких, острих красок, якими роз-
поряджала його фантазия, з виразних рельєфів,
з цілої сеї радости краски, змисловості
тону, які надавав витворам своєї фантазії. Так
— „його постаті не існують“. Безперечно. Модерне англійське мальство з’ображує теж жінок
у шатах наців античних, на пів ампірових, лиця
втомлені, продовжені під пасмом гадючо скру-
ченого чорного волося, з тілами неприродно по-
довгастими, так що здається, що все мясо з тіла
зникло в спірітуалізовану дестіляцию запаху,
гнучкості і солодкої втоми, а прецінь тому, що
подібні жінки ніколи не ходили льондонськими
хідниками, ніхто не відважить ся заперечити їх
реальність, се есть їх артистичну справ-
жність. І хто тепер відважить ся запере-
чити реальність хоч-би Аміса й Аміля, се есть,
докладну стилізацію сих фігур в овії лицар-
ської романтики романсько-германського середові-
ку? Або реальність Жидівки Ноеми з Весель-
чаного птаха, сеї душі так гірко зрадженої
барвистим, нетривким сном, се есть, її докладну
стилізацію в напів фантастичній і напів дійсній
Празі, яку витворив собі гумор поета по обох бе-
регах Белтави?

Заєр знов зекрет у погодженю своїх фігур
із тлом, на якому їх з’ображував, і коли була
куріозна фігура, вмів її куріозність зрівноважити
куріозною овією, в якій їй дав дихати, се есть, дав
фігури правдивий рельєф, дав їй правдиву позу, дав
їй, коротко кажучи, реальність.

Стежіть фігуру Андрія Чернішева, Тер-
еси Манфреді, Дарії — а до сеї овії незвичайно
аристократичного зішляхотненя, за якою повзуть
тіни фантастичного таїнства і проблеми оккультно-

го знання... стежіть фігури з „Blaha v sadě kvetoucích broskví“, а до сього пересадно скривлене, варварсько пестре богацтво палких барв, якими нас захоплює bizzarerie китайської штуки. Стежіть хоробливо блідого Jana Marii Plojhara в овії вянучих сил і вичерпаних культур латинської раси, із спогадами на марність народнього чеського бутя. Згадайте, як у „Fantastických povídkačch“, аби утворити точно, артистично правдиве оточене для своїх оповідань, поет комбінує на приклад каббалу з друїдськими казками, фавстівську традицію з Оссіяновими казками, Едду зі спогадами на сучасність (На роmezí cizích světů) — — і маєте докази, скільки праці коштувало поета, аби своїм артистичним творам дати реальність. Взагалі ся реальність штучна, фіктивна, але в штуці прецінь не розходить ся про дешеві знімки кождоденної буденности. Тут розходить ся про внутрішню справжність, а не про зверхню.

Я міг би ще згадати й „Dým i tonoucí hvězdy“, коли вже насильно акцентується сучасність, але тут можу лише сказати, що не має праці, яка захопила-би суттєвіші грозу переходу, непевність віку, що покинув усьо старе, а натомісі не сотворив нічого свого, віку без опори, в якому озивається ся трівога тонучого духа. Ся сама одна праця стане за протидоказ усіх зақідів противників, що у Заєра не було змислу для реальності, для туг і стремлінь своєї доби. Навпаки, Заєр на всю дивив ся своїм власним способом і сим способом усе теж списував. Але кто відмовляв би йому через се — артистичної легітимації?

Заєр есть епік. Через се його сила в романах. Його поетичні праці є саме лише зритмо-

ваними легендами або новелями, пластика, для музики слова не має у нього більшого змислу. Мітична овія „Vyšehradu“, побілогорітка овія в „Griseldě“, старофранцузькі, староірляндські та бретонські відгуки „Kroniky o svatém Brandom“ і „Kagolinské eroreje“ — все те твори сильного, пластичного духа, де поет суверенно вбоячує зміст, де ним у повній володіє і по своїй уподобі перетворює, де по своїй волі імпровізує і парофразує, як витязь над ним і його таїнством.

Яко драматург не нашов Заєр себе на сцені. Тут, де поет додає до сценерії лише інформацію, і де намісць нього працюють руки ремесників, вихолола палка дикція „Sulamity“, розбіглися тіни „Legendy z Erinu“, поблідли барви „Doni Sancti“, і глухо дзвенять ширі людські акценти „Radúzea Mahulenу“. Драми лишилися красними книгами, а їх вистава в театрі є лише профанацією...

Як Неруда, так і Заєр є передтечею модерних літературних напрямків. Своїм артистичним, естетичним змислом, делікатністю, пізнійшою дразливістю своєго почування, рафінованою культурою, накипіліми, переповненими стилізаціями, симусім вяжеся він прямо з тим, що пізнійше дістало в літературі ім'я декадентизму, а що не єсть нічим іншим, як нервовою романтикою супроти старої чутевої романтики. А як вижеться творчість Заєра на приклад із напрямком англійського прерафаелізму, вказують найліпше його відносини до жінки і до еротизму. Заєр як прерафаеліст не бачить у жінці жерела пожитку, іноземності чисто етичну та естетичну. Не дивиться на жінку очима і похітю мушчини, але з симпатією співстворіння,

XVII

якого до ~~жінки~~ манить усе, мрійне, мягкé, відане, що вдаємо у понятé „жіночість“. Точно можна аплювати се, що написав W. Fred про Берн-Джонса, теж до Заєра, що в його поезії ніде не змальована жінка для волі мушини, але він для волі жінки. Вистане поглянути на Берн-Джонсів образ „King Cophetua“ і придивити ся як сей мотив опрацював Заєр. Видить ся, як тут мушчина клячить перед жінкою, не як перед предметом змислової похоті, але як перед естетичністю появою, яка, хоч він був королем, велить йому ~~так~~ жебрацьке лахміттє і покорити ся глибоку серед гльорією її краси. Пригадайте собі Офелію Россетті, ріжні його Beatrіchі — в сюди уступає на бік елемент змисловості, усюди жінки поняті як етичний та естетичний феномен. А подібно єсть і в Заєра. І хиба не треба вказувати на се, як Заєр подібно як Россетті мусів дійти на кінець, розуміючи так жінку, теж до маріянського культу. Се був лише льогічний вислід, як у Россетті, так унього, способу, яким гляділи оба на жіночий проблем, — і тут маєте з'ясоване, в який спосіб дістав ся Заєр до своєго католицизму, чисто чутевого, артистичного, настроєвого, який майже для нікого не так чужий, як для отсього догматичного, з'організованого, політичного католицизму, до якого був остантійно в останніх роках своєго житя зачисливаний поет „Саду Марії“.

Юрій Карасек
із Львовіц.

Король Кофетуда.

Приношу тобі, приятелю, сей сон із Равенни, як памятку з подорожі. Я леліяв його при блисках византийських мозаїк у прадавніх базиліках цього міста, зашалого в так глибоку дрімоту, що видається заклятим; леліяв його у підніжі саркофагу римської Галлі Пляцидії і в холоді пустого мавзолея ґотського Теодорика; леліяв його, коли гуляв по Пінеті, сьому лісі повному нечуваних вражінь і незнаних чарів, по Пінеті, тім епічнім — сказати — півовім гаю, по якому блукав нераз Данте, а який тягнеться від Равенни, що породила Франческу, аж до Ріміні, міста, де смерть чигала на неї, на сю невимовної солодкості Франческу, яка з людської памяти ніколи не може щезнути, тому що її мучеництво зворушило творця „Пекла“ „до сумовитого і милосерного плачу“ так нескінчено глибоко, так патетично гарно!

Мій сон почався в мені, коли я по слідам Шеллі й Байрона ходив тихими вулицями, між великими садами, які ти бачив сам колись у весняній Ґльорії цвіту бресков і морель. Прийшов несподівано, як приходять усі сни, саме коли мої роздумування про сих двох поетів півночи — не знаю наслідком якої сполуки гадок — воскре-

сили нагло в моїй памяті повний чару образ Берні Джонсового „Короля Кофетуа“.

Есть се тільки сон, ніщо більше ані менше; ся моя невиразна казка про тугу, яку отсе тобі приношу. Мрії можуть бути пусті, але скажи сам, чи не бувають вони деколи сим чимось найліпшим, що в нас єсть на землі? А без мрій, сього почину твореня, чи могла би взагалі існувати штука?

Може мій нинішній сон пустий, але знайдеш у ньому дещо з Равенни і дещо, що в моєму нутрі хлипало — а вкінці все-ж єсть се памятка!

Хто се був король Кофетуа? Коли жив і де? Ніхто нам сього не скаже. Ніяка літопись про се не згадує, ніяка грамота — а однаке він безсмертний. Через що? Бо авонський лебідь*) заспівав кілька слів про нього і так передав його імя століттям.

У моєму сні виїздив король Кофетуа із своєго надморського города, десь на північ. Був молодий, красний і сумний. Мало-що не дівоче його обличе було бліде і вражало величю. Довгі хвили ясно-золотого волося спливали з під срібного шолома, над яким колихала ся біла китиця з пір'я, на широкий плащ із брокату блідо аметистової краски, слабо бліскучого срібними пітками мережок. Його очі були мрійливі й мінили ся своїм синім відтінком, мов поверхня моря, над якого берегами здіймав ся королівський замок, темний і грізний, з відчиненою великою залею з янтару, в якій здіймав ся в гору високий срібний трон. Король Кофетуа в задумі глядів поза себе на замок своїх батьків. Чорний його кінь гріб у піску копитом, а цілій почот молодих витязів — усі в срібних зброях, усі на чорних конях, як король, що йому

*) Шекспір у своїй драмі „Гамлєт“.

мали товаришувати в неозначеній подорожі — чекав нетерпливо знаку до походу. Були вони жадні побачити сьвіт і ті чужі землі, про які стільки чули, але яких як молодці без виїмку доси ніколи не бачили. Король Кофетуа спер ся рукою на високу крату, ковану з зеліза, що запирала пристань, на якій під самим замком гойдали ся два красні човни, призначенні виключно для потреб короля. Аж на діл, до самої поверхні моря, вели з того місця мармурові сходи. Хвилі металі на них мушлі, піну й перли своїх розгуляних вод. Ся місцевість пригадала королеви подію, що глибоко запала в його душу, хоч притрапила ся тоді, коли числив ледви вісім літ. Королева, його мати, була його раз привела тут за руку, коли саме на кораблях привозили безмірну добичу із далеких країн. Цілий берег був засипаний скарбами, а слуги й невільники роїлися, відносячи ціле се невидане богаство на гору до темних комор грізного замку, з сею одною ясною залею з янтару, де стояв срібний трон, як символ влади над сим широким, у безконечність розхвилюваним морем. Королева була горда, як збунтовані ангели, горда на свою красу, горда на свій ріл, горда на свою владу, а найбільше горда на свого сина Кофетуя.

— Всьо, що тут є — твоє, — говорила тоді до нього, — всьо, що тут бачиш, і всьо, що се безмежне сафірове море іще принесе послушно на своєму широкому хребті. Всі береги, які ся велика вода обливає, належать правно до тебе, бо в наших жилах кружляє кров римських цезарів і византійських самодержців і готських королів. Немає бажання, яке би колись тобі не сповнилося, немає й не буде нічого, що моглоб тобі

бути відмовлене. Бог соторив одних, аби воло-
діли, а інших, аби їм служили.

Кофетуа мало тоді розумів сю будучність, але залюбки брав у пригорщі перли, метав їх у пісок і свавільно топтав по них. Мати съміяла ся, але зневея посоловіла. Запримітила стару жінку, що сиділа на сходах із згорненими на колінах руками. Се була невільниця, яку королева ненавиділа, бо було в сеї жінки горде чоло. З чистої сваволії полонено її колись за морем і з іншою здобичю приволочено до замку. Не плакала, не ломала рук і не скіляла голови, коли вели її перед короля і королеву. Король сказав тоді з по-
гордою: „Пошо ви її привели сюди? Аби мерщій гріб копати? Адже-ж над ним стойть!“

Хотів дарувати її волю, але королева взяла їого за руку, заки се стало ся.

— Не бачиш її темного погляду ненависті?
— мовила. — Най перше попросить у покорі,
а тоді даси її волю.

Бранка якийсь час мовчала, а опісля про-
мовила:

— Навіщо я мала б просити за своє право?
Ні, радше знесу ваше насильство. Гріб жде мене
в коротці. Що-ж із того, де їого викоплють?

І не зігнула карку. Зістала невільницею, і літа плили, а вона постійно мовчала і ніколи не просила. Ненависть гордої королеви росла через се з кождим днем, а тепер, коли стояла зі своїм сином на березі посеред цілого цього богацтва, побачила стару невільницю і спитала її:

— Чом бездільно сидиш тут сама одна, коли інші працюють?

— А ти працюєш? — відказала жінка су-
покійно, піднімаючи проквільно важкі від непро-

литих сліз вії, недвижима зрештою в болючім і зму-
ченім похиленю тіла.

Королева почервоніла із злости, але була так
зчудувана сею нежданою, нечуваною відповідю,
що на часок заніміла.

Бранка, бліда, поклала чоло на мармур ступ-
ня й прошептала:

— Боже, яка я хора! Чи се вже смерть?
Королева тимчасом прочуяла.

— Кофетую, — сказала до сина — постав
ногу на сьому зігнутому в кінці, так довго гордому
карку!

І хлопчина послухав. Бранка схопила ся
нагло й зняла в гору руки, наче до проклону;
коли одначе її зір стрінув се невинне дитиняче
личко, здержала ся зворушена, погляділа в мрій-
ливі, добрі очі хлопяти, і дві сльози виринули з її
очий, покотили ся звільна по обличю і впали
на його голову. Королева була знов безмірно зчу-
дувана.

— Чого плачеш? — поспітала мякшим го-
лосом, ініж була би коли будь до бранки про-
мовила.

— Бо в сю хвилину, в сьому менті незро-
зумілого мені відкритя, я вичитала цілу будучість
своєї дитини.

— І се видавило тобі сльози? — закликала
збентежена королева. — Що знаєш про його бу-
дучу судьбу? Що йому грозить?

— Пізнаю твою помилку. Ти сказала йому,
що ніщо не може бути йому відмовлене, що все
буде в його силі. А одначе сконає колись із —

Невільниця впала без сил на ступінь і по-
синіла ціла.

— Говори дальшє! — з переляком кликала
королева. — Говори дальше, чого має берегтись?

Але бранка замісъ слухати її, конала.

— Говори! — кричала в розпушці королева.

— Говори! Ти вмираєш?

— З туги! — прошептала невільниця, простила руки в напрямі моря, а в мрійливих погасаючих її зінницях проявила ся щіла пропасть туги. Опісля глибоке хлипанє затрусило сильно її груди, впала горілиць і сконала.

— Топчіть її! Кидайте в море! — кричала королева пристрасно і суворо.

— Не домовила! З пімsti мовчала! Вихопилась мені! Вихопилась! Побідила! Побідила!

І відійшла в нетямі, загорнувши сина в свій плащ, вишитий важким золотом. Несла хлопчину в шаленому, безмежному страсі до середини своєgo замка.

Сю подію нагадав собі тепер після довгих літ молодий король Кофетуа, виїжджаючи з замка і подаючи ся в дорогу, що мала повести його кудись у безконечну далечінь. Осиротів швидко, батько її мати спали давно під порфіровою дошкою в сумерках замкового костела, де днем і нічю горіли золоті лампи, що курились запашно і сповивали образи святих на препищих мозаїкових стінах у містичні хмарки. А в короля Кофетуї не було ані лицарської гордости батька, ані незломної цихи матери. Розцвітав тихо в сьому грізному замку, як ростина в челюсти хмарних скель, а душа в нього була чиста, мов небесна блакить, і наче вода глибока її повна звіздяної ясності. Ся ясність плила з задумливих його очій, а якась солодка таємність і чудний чар дихали з його особи, мов дишеш запах із чаші лілії. І дійсно, що в білизні своєї цізельованої зброї, з сим чолом із слонової кости, з сим насном ясного волося, в ефебській своїй стрункій красі, подабав

на сю лілію, яку мистець у великих розмірах був викував зі срібла і яку величезна, мов вежа статуя Матері Божої, що знімається на скалі високо над замком, держала в руці, напроти ранньої зорі, аби білі голуби, що безупинно кружляли над хмарними заборолами замка, пили з неї росу. Король Кофетуа виїздив тепер у сьвіт за маревом. Хто за ним не гонить на житевому шляху? З'явилося воно йому, мов звізда, що під вечір сходить у мрійному сумерку. Се була постать дівчини. Побачив її раз із вікна, в низу, серед настовпу в пристані. Краса сеї появи вражала його. Вибіг із замка до пристані, але вона щезла тимчасом. Юрба не бачила її, юрба все сліпа. Король Кофетуа безуспішно велів шукати її. Зникла безслідно. Тоді обгорнула його туга, мов хороба. Шукати сеї, що як промінь проникла у сумерк його нутра, стало для нього змістом цілого життя. Коли всякі пошукування лишились без успіху, рішився їхати в далекий сьвіт і не вертати без неї. Тому то прощав ся тепер із родинним краєм, тому то думав тепер на місці, де колись стара невільниця плакала над ним і де пророкуючи і не домовивши вмерла. Безмірна туга, безмірний смуток, безмірна боязнь обхопили його, і сказав до своєго опікуна, старушка, що його відводив до замкової брами:

— Вмерла з туги, тут на сьому місці, ся безталанна бранка! Чи також і я не згину з туги? Чи не кинула ся бабуся на мене проклін і чи сей проклін не починає сповнюватись?

— Не проклонам підлягає чоловік, тільки своїй судьбі, — відказав опікун. — Як звізди біжуть визначеними їм дорогами, як ріки пливуть виміреними їм руслами, так туги йдуть глибинами, наших душ. Камінь упаде там, де його жене вагота

осягне отже належний спочинок — туга однаке не кожда знайде впокій і мету. Горе серцю, яке тужить даремно і якому не суджено заспокоїти своєї туги! Прощай, Кофетуо! Най твоя туга не буде подібна до проміння, що вийшов із звізді і паде вічно, вічно, в безконечний простір, не стрічаючи ока, для якого був би съвітлом!

Блягословляючи поклав йому руку на голову, з якої король здійняв був шолом, глибоко хиляючись перед старцем. Но хвилі випрямився Кофетуа, махнув опікунови ще раз рукою, усміхнувся сумно — і вже гнав отсе на карому коні в далечінь, а за ним ціла дружина юних лицарів. Срібні їх зброй дзвонили, сріблом мерехтіли. Іздці поринали що раз то більше і більше в имлі далекого обрію, аж нарешті щезли зовсім з очей старця, що глядів за ним і благословив його.

Король Кофетуа їздив довго по далекому съвіті, їздив від міста до міста, від города до города, від села до села, заглядав до лісних нетрів, виходив на високі гори, плив до пустих островів, але ніде не знайшов тої, за якою шукав. Король Кофетуа і його лицарі бували гістыми в кришталевих палатах із золотими брамами, в мармурових домах із бронзовими воротами, засідали в залах, яких склепіння спирали ся на яспісових колюмнах, за столами з гебану, входили до садків, де дерево під вагою голубих рож хилили ся до вод діаментового блиску; король Кофетуа і його лицарі заходили до кріпостій, що здіймались на стрімких скелях, де все чути було брязкіт зброї, навідували замки, що мріли в гаях, де солодкі співи трубадурів ішли навзаводи із щебетом дроздів і соловіїв, шукали в домах купців і міщан, у білих дворах, що добувались із моря спілих, тихо, сонно шелестючих колосків, входили до хат

пошитих соломою, заглядали й до темних вязниць — але ніде не було тої, якої шукали!

Що вони бачили жінок і дівчат, які угиналися майже під вагою диядемів й клейнодів і волокли брокати по хальцедонових долівках! Там клячали немов лілії в білизні, у сутінках прадавніх катедр, де инде знов працювали під сонячним жаром на полях й нивах, а ще де инде мріли в запашних садах! Бачили навіть закутаних у монаші габіти, що кликали в екстазі до Бога за густими кратами монастирів! Але тої, якої шукали, не було між ними усіма, і король Кофетуа ставав що раз блідійший. Втому обхопила не його тіло, але серце, його надія погасла, і сказав нарешті сумно: „Її немає ніде, вона істнує лише у снах моєї душі! Ах, моя туга, се промінь, що вічно паде в сумерк і ніколи не буде для нічийого ока съвітлом!“

І поник головою, і в безнадійному смутку їхав у пусту далечінь, а за ним сумово, мовчазно посувалась його дружина витязів.

Аж одної ночі прийшли до міста на високому узгірю, збудованого з синевого, прозірчастого мармуру, напоєного місячним съвітлом. Бачили від піdnіжа гори, відчиненою брамою, вулиці; були порожні й пусті, тільки в самій глибині великої площі, де п'ять водограїв метало до неба сафірову воду, блистало щось немов біле съвітище, що прибирало людську подобу. Від середньої брами вели широкі сходи по стоці в діл до дрімучого озера, синевого як мармур будівлі й веж колюми і портиків цього невиданого міста. Но обох боках сходів лилися тихо ясні води, шукаючи спочинку в підрі озера, а по самих сходах спливала лентою магічна пасмуга місячного съвітла.

І було тихо, тихо, тільки сї води співали. З небес, у яких глибині съвітло зливалось із сумерком, пили мрії й падучі звізди. Се біле съвітище, що здавалось, ходило площею, де водограї так тужно метали свої триски на стрічу падучим звіздам, стояло тепер у брамі — і, о чудо! се була молода дівчина. Ступала повільно по сходах, на які падала смуга місячного съвітла і здавалося, що сам місяць несеТЬ ся так на хвилях своєї власної ясності: але найбільке съвітло било лишень із чола зі слонової кости сї невимовно красної і съвятої жіночої постаті. Була висока. В неї волосє було темне мов піч, й повне синявих відблисків; очі голубі, мов прозірчастий мармур, із якого було витесане отсе місто апокаліптичної поверхніsti, а наче небо, в якому сумерк зливав ся зі съвітлом, губили глибину сих палаючих і полузомлілих зіниць звізди і мрії! Ніколи ще подібні очі не дивилися на съвіт: наслідком якоїсь таємної прикмети дивились воши тільки в далечінь, усе в далечінь, і ніякий близький предмет у них не відбив ся. Се додавало їм чогось загадочного, неземного, що манило й наповняло тую. Кофетуа скочив із своєго коня, дух запер у грудях, склав руки і прошептав:

— О, моя душа, радуй ся! Я знайшов ту, що єсть твоєю панею! Знайшов ту, якої по съвіті так довго й даремно шукав!

Зблизив ся до неї, коли саме сходила із останнього ступня й торкнулась ногою землі.

— О, надземна появо — шептав Кофетуа — виходиш із міста мрій, аби принести спокій і мир моїй натомненій душі.

Мовчала й дивила ся в безконечну далечінь.

— Скажи — прохав Кофетуа — чи бачиш мене перед собою і чи мій голос доходить до твоєого уха?

— Бачу твою постать у далечині, тоне в місцічному съвітлі. Чую твій голос. Чого бажаєш від мене? — відказала нарешті звільна.

Безмірна туга здавила його серце. Сей голос, так солодкий, так мягкий, плив неначе з безконечної далечі, і в короля Кофетуи зродилось нагло сумне прочутє, що чарівна поява лишиться на все для нього далека, хоч стояла так близенько нього. І зробилося йому нагло, немов море здуло ся й ширшало між нею і ним, немов безводня нічного неба розділяла їх!

Його серце перестало битись, із розпукою вдивляв ся в розмарені, загадкові, в далечінь звернені очі ангельського привиду і закликав із переляком:

— На живого Бога заклинаю тебе, скажи мені, що ти за одна?

— Чи не бачиш? — відповіла. Показала йому свою сукню і наче крізь сон піднесла допоню, прохаючи милостині. Король Кофетуа побачив, що її сукня була з грубого, сірого полотна і в додатку пошарпана, що її білі, наче із слоневої кости ноги, були босі й покровавлені наслідком безконечної блудної мандрівки по съвіті.

— Ти жебрачка? — скрикнув зчудуваний.

— Так — рекла наче зі сну пливучим голосом, устромила очі в далечінь і стала йти поволі білим гостинцем, що крутив ся довкола озера і вів до темних лісів, задуманих на ясному обрію.

Король Кофетуа стояв хвильку тихо, немов оставпілий, опісля очуяв, поклав палець на уста, даючи своїм лицарям знак мовчанки, і велів їм

їхати за собою. Від сеї хвилі поступав слідами дівчини в відповідному віддаленю, а його лицарство їхало за ним так тихо, з таким зворушенем і з таким запалом, як він сам. Рій білих планет мандрує так безконечною дорогою небес, супокійно, німо, ясно, за дияментовим сонцем, що для них єсть душою. Дівчина йшла невтомно день-у-день від рана до вечера, а її очі в mrійній тузі дивилися безуспінно в пезнану й безконечну далечінь, і здавалося, неначе й не прочувала, що за нею весь час іде сей гарний молодець у срібній збрui з дружиною съвітлого лицарства. I прийшли так до губоких альпейських долин, якими шпарко мчалися зелені ріки; ходили горами, на яких вершках родилися хмари і линули до блакиті небес; їхали біля обривів, з яких скакали водопади, біля похилостій і убочин, де темні сосни й смереки гуторили й думали, а крипніці в їх тіні розкривали свої очі до блідого, сріблом напіканого неба. Прийшли до запертого прикрими скелями перешийка, яким продиралася колись немов спінені потоки, варвари півночи до соняшної землі; вийшли в ківці на ниву, де гойдалися на деревах між темним, металічно лискучим листям золоті овочі; увійшли на землю пишних лаврів і побурених мармурових храмів, де лежали розбиті статуї богів у смутку й поросі, де здіймались у гору містичні катедри обік сих руїн, і нарешті в часі заходу сонця зайшли одного дня до мертвого міста, колись могутнього й пишного, недалако моря й недалеко великого пініового ліса. Під гробовищем, якого баня була утесана з одного величезного кусня ґранітової скелі, під гробовищем, у якім спочивають безсильно останки всесильного ґотського короля, предка короля Кофетуї, зайшов він у друге жебрачці дорогу й рік:

— Я теж король. У стіп синього моря стоїть мій міцний, кріпосний, пишний город. Ти жебраєш по дорозі, а твої ноги, білі мов слонева кість, босі й кроваві від довгої ходи. Посаджу тебе на троні. Вложу тобі корону на голову. Будеш моєю жінкою і королевою безмірної моєї держави. Годишся на се?

— Навіщо я мала-б іти з тобою? — спитала вплявши сії загадочні свої зінниці в далечінь. — Безконечність більша ніж твоє царство, а вона — моє царство.

Король Кофетуа поник головою і відповів:

— Не смутно тобі так вічно мандрувати? На моїому троні відпічнеш, а на моїому серці знайдеш кінець блудної своєї дороги. Не будеш більше тужити, а твої зінниці не будуть вічно глядіти в незнану далечину.

— Думаєш? — відказала, і її очі стали ся більше розмарені, ніж коли небудь.

Король Кофетуа впав перед нею на коліна.

— Ти моя туга! — закликав склавши руки, — о, не дай мені вмерти з туги! Чи ненавидиш мене?

— Про що я мала-б ненавидіти тебе? — відповіла. — Ти не зробив мені нічого злого.

— Будь про те моєю — прохав король Кофетуа жебрачку.

Не відповідала, посоловіла, нарешті рекла:

— Не кохаю тебе, королю. Твоя любов промине без взаїмності, мов сон.

Сльози котили ся гарному молодцеви по блідому лицю, придавив одначе хлипаче, що розпирало його груди, й шепнув:

— Моя любов не промине біз взаїмності. Любов росте з того, живить ся тим, що дає, не тим, що відбирає. Будь моєю, будь моєю!

Поникла головою й промовила смугно:

— Візьми мене отже, аби довше вже не терпів ти.

Без слів, одурлій із щастя, пірвав її на груди. Йшли опісля сим мертвим містом великих базилік і пустих площ, цвітучих садів і вічно памятних гробів, ішли безлюдними вулицями й зайдли до храму, де з мерехтючого золота грецьких мозаїк білі процесії апостолів і пророків, наче постаті апокаліптичної поеми дивилися на них великими зінницями, а за ними, з сього съяючого тла символічні зъвірі, тут олені, що гасять спрагу в криницях, там голуби, що плють із широкої посуди, виринали гармонійно, сполучуючи свою поетичну грацію з епічною величю людських постатій на сих образах.

Під бальдахіном, прикрашеним мистецькими гафтами, на якого темно-синій глибині в граціозній гармонії спліталися й перехрещувалися золоті галузки, парості й цвіти невиданих на землі ростин, стояв oddalік величавого саркофагу трон із слонової кости, різьблений майстерною рукою, повен випуклих образів львів і штахів, виноградів і колосків, съятих і ангелів. На ньому сидів старий духовний, одягнений у багряницю, з глибоко запалими очима, але сяючими, немов карбункули, з руками сухими і пожовклими, наче із слонової кости, а блискучими скарбом прадавніх перстенів, блискучих смарагдами й рубінами в сумраці храму. У ніг сього князя церкви клякнув король Кофетуа й тримтякою рукою із глибокої чести, немов-би торкався вмерлого, шарпув його за багряницю, прохаючи, аби його поблагословив і повінчав перед Богом із жебрачкою.

Встав поволі столітній старець і немов із сну збуджений, звільна струсив із себе одубінє. Опираючись на саркофаг із мармуру, бронзу й

срібла, в якому крізь вузький отвір видко було дотліваючі зchorнілі моці римської августи, що сиділа на низькому стільчику з шильдкрету та перламути: порохно й поціл у сяєві клейнодів, перел та дорогих камішів і в упокоряючій нікчемності і в страшній самоті гробу! Духовний, заточуючи ся, віддалив ся від сеї памятки пихи та людської марноти, усміхнув ся задумчиво до красних постатій короля Кофетуи і його судженої, постатій, що здавало ся, так ясно говорили про щастє, весну й надію; звернув ся до вівтаря, що був збудований з прозірчастого єгинецького алябастру, крізь якого різьблені, блідо-жовті мов місяць стіни, розливали в нутрі палаючі лампи солдке, наче раннього світання, съвітло по сумерку храму, і там злучив руки суджених вічним узлом.

Немов у сні обійняв король Кофетуа після съвятого обряду свою жінку, посадив її на перед себе на чорного коня і чвалом пігнав із мертвого міста, що за ним запало ся в мраку, на зустріч новому житю.

Їхали довго безмірним пішовим лісом, із якого пахощі здіймали ся під небеса, наче запашний дим із величезних кадильниць. Трави гойдали ся, мов хвилі озера, й повно було білих звізд так, що здавало ся, немов молочна дорога розсипала ся в порошини і наче сніг нападала в нідро бору. А штахи співали і вітер шелестів. Плоскі, широкі корони піній творили щось, ніби темні верстви на яспому позаді обрію, щось, ніби темно-зелені оболонки, що збивають ся в довгі, довгі пасма й рівнобіжно кладуть ся один над другим, а одаль давав ся чути шум моря, що набігало на низький беріг і знов подавалось у зал, у своє власне, ніколи певтихомирене нідро...

Їхали довго пін'ювим лісом, аж нарешті доїхали до здутих хвиль того моря, на яких корабель північних мореплавців гойдався саме в сонішному сяєві. Подабав на золотого смока, а його вітрила були червоні мов кров. І корабель сей завіс короля Кофетуу і його жінку на своїх розгойданих хвилях на північ, де замок, грізний як буря, хмарився на високому березі. Врочисгій був се в'їзд, і ніхто не чудувався, що король уявял за жінку жебрачку, бо була красша від усіх дівчат, які доси вродилися.

Радість знімалась під небеса, а дзвони не переставали дзвонити, і тільки одно обличе було смутне в замку — обличе короля Кофетуи. Ніхто однаке не помітив сього німого його смутку, окрім старого опікуна, і до нього рік король:

— Як можу бути щасливий, коли її душа втікає в незнану далечінь? Дала мені своє солодке тіло, дала мені своє милосердє, але не дала мені своєї любові. Держу її в своїх обіймах, але моя туга не осягла своєї мети. Моя жінка, хоч спочиває на моїому серці, все таки далека!

А опікун його мовив:

— Ти сам мучиш себе без причини. Вір мені, твоя жінка кохає тебе.

Але король потрусиув головою.

— Ходи зі мною, — сказав — побачимо.

— Ніколи її очі не спочили на моїх, хоч зі спрагою шукаю її погляду. Ходи, побачиш.

І скликав король Кофетуа цілий свій двір, аби віддав королеві почесть, і завів свою жінку до янтарної залі, її посадив її на срібному троні, над яким мережкотів брокатовий бальдахім, і клякнув біля босих ніг жебрачки, білих мов із слонової кости, а покровавлених колись від безчисленних мандрі-

вок по съвіті. У сих ніг поклав свою корону з альмазу, і глядів у гору до жінки, її же брав у німому болю одного погляду. Але її очі блукали відчиненою залею в далечінь, де межи колюнами з порфіру сяло море, що шумливими хвилями купало мармуреві сходи палати.

І блід, блід король Кофетуа що раз більше й більше, і затискав долоні, і шептав:

— Моя любов росте тим, що постійно відається ся, росте — але травить мене, як полум'я травить олій у лампі!

А тимчасом приношено королевій почесть чотирьох стихій. Насамперед нашої матері, сирої землі. Падали рожі й лілії і всякі цъвіти нив, і молоді колоски піль на срібний трон, а король Кофетуа додав до них цілу ніжність своєго наболілого серця — але її очі, хоч усміхалися солодко, гляділи в далечінь.

Приношено почесть нашого кормителя, чистого повітря. Соловії і дрозди співали в янтарній залі, найдудовнійші звуки гуслів і флагів звеселювали замок мов хори ангелів, а король Кофетуа додав іще усі солодкі сни своєї душі, — але очі королевої, хоч у захваті складала руки, гляділи в далечінь.

Приношено почесть втихомирительки усіх соторінь, глибокої боди. Полилася струя блискучих перел перед троном, а король Кофетуа додав іще всії свої слози — але воца, хоч очі її росили ся, гляділа в далечінь.

Запалено, як почесть найміцнійшого друга людськости, съвятий огонь, усякі кадила, привезені з далеких, чужих країн, а коли стали курити ся з золотих та срібних кадильниць і заповнили залю оболоками, крізь які просувічувала ще тільки ясність моря і звіздяний блик сих двоє чародійних,

таемних, загадочних очій жебрачки, що гляділи тужно в далечінь — витиснув король Кофетуа поцілунок на її ногах, білих мов із слонової кости, а в сьому поцілунку був увесь його жар любови, увесь чистий огонь його душі, ціла молодеча горячість його крові й остання іскра його знівеченої життя. Мов зломана лілія лежав на землі.

Румянець пролетів, за дотиком його уст, її бліде лице, і серед голосіння цілого двора лились у дворі короля Кофетуи гіркі сльози з очій; застогнала, сидячи на срібному троні недвижно як статуя, з діаментовою короною на колінах; застогнала три рази глибоко, але очі її замрачені плачем гляділи все ще в далечінь, у безконечність, у розмріянє, в загадочність, бо інакше глядіти не суджено їм на віки...

Зрада в домі Ган.

На всій сторони без краю розіслала ся жовта пустиня, спрагнена в сонішній сцеці, а з маси насипаного піску стирчала могила, обсаджена пістачіями та соснами, — зелене чудо. В тіні дерев пиючих із спеки відпочивала громадка вигнанців, що шукали захисту в далеких горах. І один із них мушин з смутними обличчями й ще сумнійшими серцями сказав: „Хто тут спить під самою могилою? Чи ж би його доля теж була гірка як наша?“

Тоді підійняв ся інший муж з посеред смутних путників. Його лице було поважне й задумане, але біля уст снував ся марівний усьміх, а з очій плив чар невимовної ніжності. Він був поетом, але одним із тих, яким пісня застила в грудях, бо глибокий жаль пірвав усі струни в його душі. Сей муж відмовив: „Розкажу вам, хто тут спить, а за час моєго оповідання міне жарота дня і подамо ся знов у дальшу дорогу. Мої слова будуть вам леготом, що провіває посеред дерев — повстає, минається і не лишає

по собі ніякого сліду; справді, заки щез його подих, ти забув, що віяв. Але покріпив тебе бодай на часочок. Хочу бути наче прохолода із сих дерев; відпічнете із спеки і смутку при шумі їх листя та моїх слів“.

І загомоніли мужі хором: „Розповідай!“ А один із них додав: „Найбільшим щастем єсть бути відкупителем; будь на часочок бодай потішителем, поете, потішителем сих, для яких нема відкуплення!“

Поет зітхнув сумно мов вітер пустинї, задумався над сим словом, опісля просунув по чолі рукою і став оповідати:

* * *

Очи мандарина Кутаю можна було прирівняти до листя дерева гоаі: чорні як вонці, заплющували ся з утоми в день, а розкривали ся як вони в ночі, коли Кутаю, вихопивши ся з міста, мчав по темно-синіх хвилях ріки до своїх садів. Чим більше наблизував ся він до них на своєму позолоченому човні, якого весла, вирізані з солодкого пахучого дерева, подвійно махали, тручи ся о шовкові верівки, що його придержували, тим більше ширшали йому з задоволеня зіниці і прямо блистіли радістю, коли човен нарешті з глибоких вод шпарко як риба вбігав у вузкий канал, що вів до самих сходів дому. Канал вив ся темним сантальовим гаем мов срібний вуж, дерева творили над ним темно-зелене склепінє, а на берегах деревляні, нестро мальовані страховища вищирювали в сутінку срібні й золоті зуби з широко відчинених пащек, у які жасміни ронили свої запашні платки, а магнолії мов сніг, блискучі чаши. Човен прибив, і Кутаю висів. Стояла піч. Небо із звіздами

видалось йому індіговим смоком з золотою пускою, а пливучий місяць робив на нього вражене огняної перли, що вилетіла з горла безмірного неба-смока. Легіт грав ся спущеними заслонами відчинених вікон дому, мов з білими оболоками, і лагідно гойдав довгим лапцюгом лямпіонів, що тягли ся від галузки до галузки безкраїми алеями дерев. Кутаю станув на порозі й ще раз озирнувся. Всюди було темно, всьо стояло безворушно, тільки тіни місяцем осяяних цьвітів пересували ся свободно тут і там по блискучій долівці з білого мармуру й нагадували напів зомлілі, розгойдані хороводи танешниць.

Кутаю хотів увійти — та впав йому хтось до ніг. Переляканий подав ся в зад, зараз однаже впав сам на коліна й здіймив руки в гору. Пізнав перед собою посла цісаря, що саме пробував у таборі. Посол поклав йому в руку розказ цісаря, написаний на жовтому шовку, а Кутаю приступив до съвітла лямпіонів і сімкрат поклонивши ся глибоко, розкрив шовковий лист і читав:

„Чутливістю тримуючий спів птаха інг' лине мов упоюючий змисли аромат садами; де над голубим зеркалом вод зігнуті верби потрясають блідим золотом молодого листя — вернула весна із своїм вітхненем! Оболоки запахів виступають із моря бросквицьових та грушових цьвітів, білійших місяця серед почі, і несуть ся з вітром аж до найдальших кімнат щасливих палаців, а оживляюче съвітло продирається крізь шовкові заслони до нутра позолочених кіосків та поцілунком весни будить молоді красавиці зі сну до роскішних спів любови... Так радість проникає серця всіх — лише серце твоїого пана пие в самоті і смутку. Наче величезна змия з безчисленими головами, лежить передо мною табор Татарів, хмара жовтого пилу

знімається над ним безупинно мов дим, що виходить із горла згубного вулькана, а за кожним ворухненем сього страховища падуть довгі ряди найліпших моїх героїв. Тепер запустила вже татарська змія своє їдовите жало аж у серце моїого серця — знай, ми побиті й хан есть паном нашої долі. Від нього залежить, коли наші храми й памятники дорогих предків розсиплють ся в груз! Один його кивок, а чорноволосий народ упаде перед ним у порох і вдарить чолом! Як не маю вмирати з жалю? Але досить гірких сліз і болючих нарікань; слухай тепер, що велить тобі твій пан, о старий і вірний слуго дому Ган. Тямиш моїого дідуся і те, що він називав „судом мотилів“? У своїй молодості що року виходив він до гаю цинамонових дерев, коли звук голосу птаха інг булив роскіш у серці. Любив цинамон над усі ростини, називав його королівським деревом, бо він не росте в товаристві інших дерев і тільки зимою та літом між своїми братами гордо знімає свою зелену голову до неба. Виставив собі з дернини трон у сьому гаю під пруживими, аж до землі звисаючими віттями старого цинамона, в якого короні птахи, блискучі мов метеори, робили собі гаїзи, і що ранку, коли зоря натикала оболоки на сході рожами та промінем так, що виглядали як атласові стіни намету королівського смока, засідав на зеленому своїому троні з золотою чашею в руці і давав пауччій росі до неї падати і перехиляв сей чародійний напій весни й молодості, сам у ньому вмочивши уста, до уст сеї з дівчат, яку „суд мотилів“ був призваний за найповабнійшу. Так обходив свій шлюб. Ти сам оповідав мені про се часто, і проте приказую тобі, роби за мене все, аби я був тепер у своїому палацу: відчини лазуреві ворота золотих заль, у яких сутінках

скарби краси й ніжності, неоглядані доси моїми очима, бачують даремно; відчини ворота палацу і дай судити мотилям. Опісля візьми два листки легко пахучого паперу й напиши на одному ім'я сеї, яку „суд мотилів“ усіх призначить за королеву. Коли-би знайшов ся в саді божеської краси цвіт без барви й запаху, дівчина, якою мотилій власні твої очі погордять яко негідною погляду й любови і полумя пристрасти, напиши ім'я сеї нещасної на другому листку. Хай твій посол мерщій ставить ся в мойому наметі. Так велить тобі син сонця, твій пан і цісар Юенті“.

Кутаю прочитав і лист випав йому з рук. Задумав ся глибоко. Не війшов до дому, де на його ждали його жінки. Бачив чарівні їх тіни, що блукали за полу - прозірчастими заслонами, чув музику їх съміху, яка інколи розгрівала прохололе вже його серце, але не війшов. Шукав самоти. Його ноги блукали вузкими, віддаленими стежками саду, облямованого цвітучим слизом. Пoddав ся до самотного кіоску, збудованого на малим озером, що все весною вкривало ся срібним цвітом льотосів. Його окружав ряд півоній, високих як дерева; їх великі цвіти похожі були на мідяні миски при місячному съвітлі, що срібною течією вдирало ся до нутра малої будівлі. Було там так ясно, що розпізнати було можна на рожевому тлі стін візерунки безсмертних геніїв, що зпімали ся на жовтих стінах у блідо-голубих оболоках до палаючих небес; при відчиненому вікні стояв низький столик з вазоном із ясно прозорої порцелянії, з якого пияла ся цвітом укрита галузка брескви. Кутаю впав на подушку з золотої тканини між вікном і столиком, узяв галузку брескви і відганяючи нею чудно сяючі съвітляки, що як іскорки мерехтіли біля його голови, гріб ся

в гадках. Його темні очі блукали по білих цьвітах льотосів, що гойдали ся на легко розхвилюваному озері, і усьміх появив ся йому біля уст. „Справді — шепнув до себе — справді, правду говорить приповідка, що аж по довгій їзді пізнається сила коня, а по довгім ряді днів — серце чоловіка! Як помиляв ся я що до цього цісаря! Я вважав його за поважного мужа, статочного і без пристрасти. А тут маєш! Його держава розпадається, його мінь зломана — а про що мріє й роздумує Юенті в сій страшній хвилі? Про красу жінок і солодкости лікбови! Правду, правду говорить стара приповідка: Рибу зловиш у глубині вод, птаха стрілою догониш у туманних високостях, але скритих гадок чоловіка не досягнеш. Небо можна змірити, землю обійти, лише серця чоловіка не пізнати тобі!“

Потрусив головою, задумав ся знов на довго, опісля шептав з хитрим усьміхом: „Мій молодий цісар думає в поважних хвілях про річи без ваги. Сим слабодухом буде володіти жінка. Що не зробить жінка з чоловіка, якого заполонить? Чиж не притрапило ся колись у нашому царстві, що королева не хотіла засьміяти ся, аж муж, по її бажаню, викопав озеро вина, з якого для її забави три сотки гостей при гуку бубнів мусіли пити як худоба? Добре отже, коли доля держави буде спочивати в руках жінки, хай вона сама буде в моїх руках. Хай цісаревою буде сеся, яку я на трон посаджу, а тоді цісарем буду я сам!“

Так роздумував невірний мандарин, а коли від перших промінів ранньої зорі білий оболок почервоїв над горою, встав Кутаю і йшов приготувти все по приказу пана і з власним наміром.

Палац, у якому жили дівчата, з яких Юенті колись мав вибрати жінку, лежав як гніздо білих голубок у зеленій самоті над берегами ясних вод, серед вінка барвистих садів. Високо і съміло несли його вежі свої золотом криті, гарно повигинані дашки в чисте повітре; безчисленні його двері, яких богато різьблені верії сяли дорогими камінями, вели на пахощами просяклі тераси і галерії, а білі мармурові сходи лучили його ганки із струями холодних вод, що з шумом мчали руслом на дні виложеному мозаїкою. Над їх берегами стояли фантастичні вазонки, повні солодко-пахучого зіля, а в прозорих хвилях вод мінилися рибки, як металічні блиски.

На одній із цих галерій, що звала ся „ганком упоюючих запахів“, стояв тепер Кутаю і обvizирав околицю дому і цілої країни з повним зачудуванем. На прочуд красні півонії пяти рідких родів творили гай під його ногами, а найближші вдаряли своїми повними, великими рожами у срібну балюстраду балькону, із звуком здавлених поцілунків. Тут цвила одна блідо-жовто, що її звали „янтарним домом“; там ґраціозно гойдала та, що зоветься „зеленим мотильом“, свій ясно смарагдовий цвіт на довгому бадилю; карміновою краскою палала та, яку називають „богацтвом водних динь“, і манила до себе пчоли; тамта знов звісна під іменем „синього льва“ йшла в заводи що до краси з лазуром неба і струшувала росу, наколи отся, яка в піснях звісна під іменем „голови рудого льва“, сипала багрові іскри; -- всі однаже клонили пишні голови перед сею, що єсть королевою всіх, зоветься „воздушною золотою пімфою“, єсть славою міста Льо-Янг (Lo-Yang).

і завдячує своє золото сонцю, запах місяцеви, а марівний чар звіздам.

Веселчаний сей ліс півоній сходив поволі до порфірового узбережя глибокого озера, в якого водах спочивали чотири острови, барвисті як мережані завої. Пурпурові цвіти вкривали перший острів, блідо-помаранчеві другий, третій яснів прозорою близиною, а після сих барвистих блісків з радістю відпочивало око на темній зеленій останнього острова.

Великі жовті птахи кружляли нац водою, а стадо лебедів плавало супокійно біля здорової потвори в рибячій подобі, що була витесана із звучного каменя й серед озера вигрівала ся маєстатично. Її очі горіли золотом, синій хвіст і пурпурові плавки були рухомі, піддавалися безупинній грі жартовливих хвиль, із срібних ніздер три скали два могутні стовпи води високо в повітрі, а кожній подув добував із глибу порожнього її нутра великий, протяжний, таємничий голос. За озером ріс ліс величезних камелій, а з оболоку їх снігово-білих цвітів знімалися в ряди-годи стада голубих чапель. За ним стояли, наче на сторожі, горбки, яких вершки були вкриті барвистими коврами, тканими з дзвінків азалії усіх красок. Золоті та срібні бажанти кликали по збочинах своїх садиць, а вазуля кувала в глибоких бамбусових лісах, що за горбками творили долішнє пасмо на високо в небо знімаючих ся горах. Обрій зачиняли гори ще висші, дикші, позублені, на котрих відпочивали хмари і яких великі тіни лагодили сочну жароту.

Глибока тиша лежала на цілій країні, тільки струмочки дзюрчали, тільки дерева садів і гаїв деколи зашуміли, супроводячи накликування птахів, а звуки йонг лінгів, воздушних дзвінків, що

висіли на всіх рогах і виступах золочених дахів та голубих і пурпuroвих окапів, лучилися солодко із зростаючим і знов завмираючим шепотом дерев, вітрів та вод.

Кутаю, наситивши очі, приступив тепер до викопання своєго завдання. Помалу підніс до уст блідими пальцями сопілку з чорного агату, і пронизливий звук затрусиш повітрем і впав як викриє у глибоку мовчанку садів та тихого дому. Мов на заклятє ожила тишина. Двері, що вели на ганки і галерії, відчинили свої голубі, туркусами набиті верії, з нутра палацу загув неначе зумкіт безчисленних пчіл, неначе цвіркіт стада мандрівних птахів, і за часочок появився на галеріях, наче білий, воздушній, вітром несений оболок, ряд красних дівчат. Проквільно і ґраціозно посувалися здовж прикрашених цвітучими гортензіями балюстрад по блискучих мармурових сходах; шелест шовкових їх шат подібний був до дощу, що падає на дерева; паході били з їх одіжі мов із букетів; повітре білло від їх повіваючих заслон. Тепер зійшли до садів, рожі між рожі; їх громадки були наче грядки між грядками, і здавалося, що душі найкрасших цвітів появилися очам смертних.

Наче у сні, наче обнятий чаром, зійшов тепер Кутаю теж під дерева. Йшов повагом довгими їх рядами аж до порфірової рами озера. Тут у друге блідими пальцями підніс чорну агатову сопілку, і в друге затрусиш пронизливий звук важким від запаху повітрем... Зморщила ся і зашуміла синьовата вода, і від кожнього з чотирох островів відбила мала, доси під навислими віттями укрита фльотиля.

Темно-синя вода захвилювала і гойдала жартливо перламутрові човни з карміновими шовковими

вітрилами. Ціле розхвилюване й поборожджене озеро похоже було на величезний атласовий плащ сафірової краски, набитий сріблом, нашиваний дорогим камінем. На кожньому човні стояла веселюча невільниця в ясній бухастій шаті, з чорним, розвіяним волосем, а човни були так обвантажені барвистими вінками і цвітами, що води грозили ся проглинути їх. Проквільно зближалися до берегів, вітер ніс өдурюючий запах їх набору перед ними, а граючи з воздушними шатами веселючих невільниць, здавалося, трусив ними як вода біло цвітучим стінагом. Коли флотиля пристала до берега, побігли палацові дівчата до човнів, кожня вибрала собі вінки і цвіти та з усьшішкою на устах стала переплітати ними темне волосє. Опісля розійшлися по саді сі оживлені цвіти з очима яснішими роси, з перлистим съміхом, солодшим і звучнішим віж спів птахів у повних тіні коронах дерев.

Кутаю почав тепер знов свою прохідку. На кожньому його рамени висів прекрасний вінок з білих льотосів, один переплетений пурпуровою стяжкою і золотими нитками, другий білою стяжкою, набитою перлами. Його очі блукали задумано по обличю дівчат; здавалося, немов нетерпляче шукав когось. Деколи задержувався, й здавалося, що хоче промовити, але згодом потрушував головою і знов ішов далі Знечевя однаке станув мов оставпілій. В тіні великої брескви, що була вкрита снігом безчисленних цвітів, тримуючих на вітрі й полискуючих росою, сиділа дівчина на хребті смока вкритого голубою лускою. Із срібної шиї білої вази, що стояла за смоком, пніялися дедікатно зелені прути верби і звисали аж на чисте чоло дівчини. Держала в руці гітару з сантальового дерева і плектром із слонової кости

добувала зі спіжевих струн хвилі солодкої мельодії. На шелест ходи підвела голову. Була по-дібна до золотого місяця в чорній хмарі, її очі були мов птахи, уста — мов пурпурний цвіт. Се була красна З'янди (*Zjandy*), гордощі гарему. Встала, аби поздоровити старця; гітара виховзла ся з довгих білих пальців, делікатних мов лебедеве пірє, з ніхтями бліскучими мов алмаз.

— Я забула заквітчами собі голову, — шепнула, але Кутаю приступив близше до неї, підніс льотосовий вінок, переплетений пурпурою, і закликав із захватом:

— Вінчаю тебе королівським вінком. Ти єдина гідна сидіти на троні съвіта при боці ціарського смока!

Красна З'янди сильно затрусила ся, не відмовила нічого, віки її очей примкнули ся, довгі, темні, вигнуті рісниці впали наче повабна тінь на її поблідле обличчє, тремтючі її руки, мягкі мов шовк, зачиняли й вілчиняли ся судорожно, а в наслідок руху алмазних ніхтів здавало ся, що пирхають звізди з її долоні. Знечевя однаке розкрили ся її очі і сипнули огнем у лицез мандарина, опісля знову примкнулись у покорі, і красна З'янди впала на коліна. Її уста порушали ся, не-наче-б вітер потув на розцвилу рожу, але її одно слово не вийшло з них; опісля прихилила їх аж до руки мандарина Кутаю, притиснула їх в палкому поцілунку до його пальців і промовила зі зворушенням:

— О, вічна подяка тобі! Мій пане, справді, я згадала-би тебе віячно, коли-б сиділа на золотому троні й ніколи не жалував-би ти своїх нижніх слів!

Кутаю засьміяв ся і аж тепер поклав вінок з пурпуровою лентою, що його доси держав над її голо-

вою, на її темне волосє. З'янди немов під вагою вінка впала горілиць на хребет синьої потвори, поклала голову немов у сні на золоту гриву смока, а делікатно зелені, довгі прути верби гойдали ся над нею з білої вази своїм вічно сумовитим рухом, і здавало ся, що шепчує їй до вуха: „Під вагою радости падеш наче під вагою смутку! Вершок радости єсть сусідом болю! І в усміху весни криється слізоза, а впослідок вином змушує до плачу!“

Але красна З'янди не чула, подібно як не чув Кутаю, що тепер супокійно йшов далі.

— Моя влада зачевнена, — шептав до себе мандарин задоволено. — З'янди в моїх руках, а Юенті піддасться її волі, бо сеся дівчина єсть вершком краси. Деж міг-би я знайти подібну до неї?

В сій хвилі дорога завела його в хаці, і по хвилі знайшов ся на сочистій лузі, де стояв кіоск званий „барвистим оболоком“ за-для шовкових заслон, що висіли між синіми його колоннами, сповитими сріблом штучних гадюк та уквітчанцями в червоні рубіни. Вітер грав ся мов імлою заслонами, що були натикані золотом і мінилися всілякими красками веселки, а на срібній долівці, де емалювані ящірки блищали мов дороге камінє, стояла дівчина, чудова немов сама весна. Гляділа задумливо й марівно на препишну громадку дерев мо-шо-йо, сього дива ростин, яких цвіти, рано прозірчасто сині, переходят з поступом дня в золоту жовтість, а в ночі темнішують у глибокий сафір. На диво гарне тіло дівчини тонуло, мов у хмарі, в зверхній темно-рожевій шаті, з під якої добували ся ясно жовті хвилі хвостатої атласової сукні і на срібній долівці розливали ся золотим потоком. На шелест зближаючої ся ходи по-

рушила легко головою, як льотос, коли морщить ся поверхня води, але її очі далі спочивали на чудових цвітах дерева мо-шо-йо.

Кутаю приступив аж до неї.

— Найславнійші цвіти сьвіта і найчуднійша зі всіх жінок лучать тут свою чародійну силу, аби впоїти мої зіниці, — рік голосно і склонив низько голову.

Обернула тепер на нього сонішні очі, але не всьміхнула ся і не відповіла ані на поздоровлене, ані на схліблляючі слова.

Згодом промовив Кутаю знов.

— Ти одна з тих жінок, — говорив голосом повним захвату, — ти одна з тих жінок, які першим поглядом заполоняють міста, другим королівства, як сніває поет.

Погляділа на нього хвильку мовчки, опісля обернула знов очі до цвітів.

— Чи не знаєш, що нинішній день може порішти про твою долю? — торочив далі Кутаю, торкнений потрохи її розсіянем.

— Щісар шукає товаришкі трону. Ти була-бгідна сидіти при його боці. Хто знає, чи не порішить так судьба — і я?

Говорячи се присунув ся до неї ще близше і глядів проникливо в прекрасне, задумане її лице. Була супокійна, ані слово не вийшло з її чарівних уст.

— Деж висять твої гадки так тревало й нездвижно, як дорого камінє на золотих ланцюгах?

— закликав мандарин з нетерпливістю.

В її очах розискрився золотий усьміх, і румянець пролетів через її обличчє мов пил рожі.

— Мої гадки блукають, — рекла тихо, — і ніякий ланцюг не держить їх. Сама не маю над ними влади. Самотня хмарка в синій глубині

небес, вільний яструб пливучий над лісом — отсе
моя гадка. Як вони, не знає постійного місця. По-
дув весни, що єсть подихом любови, несе її хма-
рами.

— Хмара розплинеть ся в спеції сонця,
яструба досягне стріла, — відповів Кутаю. —
Не єсть-же слово „цісар“ для твоїх гадок соніш-
ним сяєвом, не єсть-же трон стрілою, що струтить
твоїого яструба на землю? Солодка любов,
солодка весна — але влада ще солодша і красша.

— Перебиваєш мені солодкі мрії, — відпо-
віла супокійно, порушила віялом з пер срібного
бажанта, немов-би хотіла відогнати його слова
наче нахабні мухи, і знов устромила задумані очі
в чудесні цьвіти, впоюючи ся їх райським запахом.
Опісля затремтіли її уста, і тихо мов звук стру-
ни, а солодко мов жасміновий пил линув із них
шепіт:

— Кі-коней, птах сонішних барв, співає
двічі до року. Раз, коли всі дерева цьвітом па-
лають, а опісля аж в осені, коли паде листє. Я
чула його в домі моєго батька, сидячи в самот-
ній кімнаті, коли зі срібної лампи синій дим ли-
нув на двір у теплу весняну ніч, синійшу сього
диму. Із її склепіння звисали безчисленні срібні
лямпи, була врочиста мов съвятій храм, і подих
великих прочувань обвіав її мов небесні паході.
З сьої доби веселить ся моє серце — але знаю,
що жалісно заплачу, заки ще вчую осінній бурю,
коли при хлипаню зимових вихрів у друге заспі-
ває птах кі-коней.

Голова поникла її на груди, а старець, не-
наче впосінній музикою її голосу, неначе поборений
її чаром, почув, що давно прохололе серце мо-
лодшає в його грудях. Приступив до неї ще
близше.

— Ти красна, — правив із запалом, — і мрієш про любов; ти подвійно красна, ти гаузка цьвітом укрита, що ще любійше пахне, коли змочить її роса!

Доторкнув ся съміло її руки. Пробудила ся з мрій, і блискавка нехіті стрілила їй з ока. Кутаю подав ся в зад і отверезив ся нагло.

— Чеснота жінки не єсть глибока як море, — мудрував холодно, — але її злоба єсть безкрая як съвіт. Я обидив її. Вона горда й ненавидить мене. О, З'янди, вінок з льотосу, що тобі його я хотів відобрести, сидить знов сильно на твоїй голові; ся дівчина не буде ніколи жінкою моїого пана, а ти сидіти-меш на троні при його боці.

Зовсім супокійно обернув ся тепер до красної дівчини і правив:

— Прости, я хотів лише пробудити тебе з гадок. Знаєш, що нині рішає „суд мотилів“, а ти без цьвітів. Одинока межи всіма ти не переплела-доси своєго волося вінком.

Після сих слів подав її льотосовий вінок з білою лентою, нашитою перлами. Взяла його.

— Біла краска, краска смутку, а перли, се сльози морських дівиць, — рекла й поклала вінок на голову.

— Твоє імя? — спитав Кутаю з незвичайно злобним усміхом.

— Чаокіон, — відповіла байдужно і знов потонула в гадках.

Старець вертав тепер до палацу.

— Чаокіон і Юенті, — шептав до себе додогою, — два сї імена не сполучать ся ніколи, ніколи, ніколи.

Увійшов по мармурових сходах на галерію, що звала ся „гаком упоюючих запахів“. Тут знов

підніс до уст сопілку, і тричи добув із неї довгий, протяжний звук. І знов, наче чаром, ожив безмірний палац: шовкові заслони всіх павільонів, що знімались у блакить, розсунулися з шелестом, усі двері набиті дорогими каміннями відчинилися на ростіж, і тераси і ганки заповнилися подвійною, здовж протилежних сторін набігаючою повінню молодих невільниць.

Дівчата, що становили перший поcht, були одягнені в довгі кармазинові шати, їх волосє було сповите білими, барвисто вишиваними турбанами, їх руки мягкі мов цвіти а зручні мов пташки, вдаряли делікатно золотими палочками о дзвінки із звучного дорогоного каміння, а їх голоси, солодкі мов спів феніксів, супроводили тихим співом звуки дзвінків.

Дівчата другого поchту були знов одягнені в золоті тканини, а на головах несли срібні клітки, закриті покрівцями. Серед танців зійшлися обидва поchти; кармазинові шати й срібні тканини творили мерехтячу мішанину, музика й спів ставали що-раз то голосніші, хода що-раз то живійша й живійша, аж оба поchти зіллялися в один вир красок, тонів і скоків. Знечевя обізвався знов пронизливий звук сопілки мандарина, і наче чудом змінила ся принадна картина танцюючих дівчат у якусь казочну появу: одним рухом змінили дівчата срібні клітки високо над головою, їх руки, близкучі від перстенів, зірвали покрівці й сонце затильмило ся хмарою мотилів, що ослобонилися зі срібних, філігранових тюрем. Усі дівчата скрикнули радісно, принадні їх тіла розгойдалися в шалених рухах, як коли вітер лісом затрусить, сопілки й тамбуріна зазвучали із всіх кімнат палацу, із всіх кущів, кіосків і тінистих ясеньових саду, і зіллялися в такий грімучий хаос звуків,

що, здавало ся, палац задріжав і грозить за-
валенем. Велика ся метушня сполошила оболок моти-
лів, що густою хмарою кружляв у блакиті; змі-
няючи ся то в воздушну трубу з живих цвітів,
то в довгу колюмну з дорогого каміння набиту
проміннями сонця, то збиваючи ся в мерехтячий
туман. В тім надлетів вітер, що вів свої хоро-
води довкола вершків високих гір, подув сильно,
пірвав мотильову імлу, закружив нею, зробив із неї
веселку і роздробив її на многі й розмаїті постаті.
Там блукав голубий оболок, тут другий похожий
на смока із золота та пурпuri, осьде сіро-рожева
маса, ніби повінь жемчугів, що бухає з пащеки
сумовитої змії, тут миготів срібний потік немов
падучих звізд, там прозоре жовте съвітище мов
хвіст комети, а високо, високо над сим усім ве-
селчана лента, що мерехтіла красками мов повінь
павлячого піря, мов метелиця опалів.

Спів і музика тихшли, аж врешті зовсім за-
мовкли, мов завмираючий подих леготу, мов шум
моря, що засипляє на лоні сонних архіпелягів,
а з ростучою тишиною спадала юрба мотилів що-
раз низше, низше, їх оболоки розвівали ся
що раз більше й більше; вже можна було розі-
брati барвисті крильця поодиноких, і вкінці
звільна, тихо стали сїдати принадні сї створіння
на вінки й букети дівчат, що лежали впосні ве-
сною і паходами немов чаредійним сном.

По раз останній зійшов тепер Кутаю з ґанку
ї по раз останній ішов садом. Не торкнув навіть
зором невимовної краси дрімучих дівчат, ішов
прямо до кіоску гарної З'янди. Бліда лежала на
емалювій долівці; її втомлена голова, уквітчана
льотосами, спочивала на сафіровою лускою вкри-
тій потворі, її льотосовий вінок, пуртурова лента,
золотий пояс, мягкі фалди шат, усьо було осипане

найкрасшими мотилями, а над скраню творили їй
сі живі цвіти наче високу тіяру.

Кутаю похилив ся над нею; розкрила на пів
важкі віки, а мандарин шептав їй у рожеве вухо:

— Я накропив твої льотоси паощами, що
надять мотилів. Памятай, що не лише твоя краса,
але й моя поміч зробили тебе королевою. На го-
лові жадної з дівчат не сіло стільки мотилів!

З'янди заплющила знов очі наче переможена
значінєм і вагою сих слів; хвилюючі груди зра-
дили дикий трепет її серця. Зомліла. Кутаю задоволив ся
цею німою відповідю і безпроваолочно по-
дав ся до кіоску, що спочивав на сизих колюнах,
оповитих срібними гадюками.

Показало ся, що Чаокіюн ані рушила ся
з місця, її очі блукали доси по блакиті небес,
але білі льотоси вінка нависли зіявлі на темному
її волосю, перли на ленті блистіли у сонці як
сліззи, а одинокий, чорний мотиль з червоновою
плямою на крилах висів мов одурілій від вінка
на білому її чолі.

Знов усьміхнув ся Кутаю спокійно, бо знов,
чому мотилі не хотіли сідати на полу-зіявлому
вінку; його цвіти напустив він був отрутою.

— Суд мотилів покінчений, — рік голосно.
Голова красної З'янди вгинається під їх вагою
— а ти погорджена.

Не дала йому відповіди, але цілий сад за-
гомонів тепер наново: невільниці бігли всіма до-
рогами, одних срібні роги будили зі сну дрімучі
дівчата, а других голоси кликали хором у всієї сто-
рони сьвіта, що „суд мотилів“ покінчений.

Сонце метало тепер палке промінє, і дівчата
пробуджені зі сну стали шукати прохолоди, аби
там мріти, котра з них зісталася вибрана до най-
висшого щастя. Бігли до берегів озера, сідали

в перламутрові човни, алмазні краплі трискали з під сантальових весел, вітер дув у кармінові вітрила, й здавало ся, що човни відвозять новий, величавійший лаштунок цьвітів на острови, з яких рано привезли вінки. Але Кутаю не дбав про красну картину, сїв собі під розлогим деревом, подали йому білий хальцедон, що походив із землі Юенті, розтерли на ньому табличку чорного, пахучого тушу, що був прикрашений золотими смоками, опісля дали йому довгий пензель з насадкою із слонової кости і два листки паперу, що полискували срібними, тоншими від павутини лініями й пах рожами, і мандарин став писати:

„Суд мотилів порішив, о сину сонця, й порішив справедливо. Найкрасша дівчина гарему, гордощі чорноволосого народа, чудесна З'янди, омліває під вагою мотилів, що обсіли її вінок. З'янди, се музика, що варта гомоніти зі ступнів золотого твоїого трону“.

На другому листку написав сї слова:

„В тіни гарему виріс блідий, безбарвний цьвіт. Говорю про бідну Чаокіон, аби про неї, погорджену мотилями, ти ніколи більше не згадував. Кинь се імя у глиб забуття, немов камінь у море“.

* * *

Посол мандарина Кутаю прийшов під вечір до табору. Щісар сидів у своїому наметі з білого шовку, що червонів у промінях сонця, яке саме западало в море темних сосен. На стінах намету висіли на срібних ланцюшках малі образки, на яких тлі зі слонової кости викладані були бронзовим, емалією й дорогими каміннями роскішні картини з лісами й пустинями, з обвалами й скелями; все було так уміло викопане, вода й дерева, зъвірі

Ї люди, хмари, сонце й звізди, що справжній подих житя віяв із сих дрібних ідиль. Юенті любивтишу та мир, і глибоко зітхав на гадку, що тихе щастє на довго мабуть покинуло китайські оселі. Кинув від себе скіпетр, споруджений з білого та зеленого хольщедону, яким його руки граліся несъвідомо; він упав на мягкий килим між довкола стоячі вази з прозорої порцеляни, що пишалися хорошими малюнками й були прикрашені в букети рідких цвітів. Устав, розгорнув шовкову заслону і вшивав в себе повними грудьми повітре, що подихало з ліса й пахло живицею. Юенті любив сосни над усі деревами за похмурний їх маєстат, серце його огортала все якась таємна туга й прочутє, скільки разів чув їх шелест, подібний до шуму глибоких вод, або завмираюче їх зітханє. І тепер надила його смутна їх музика. Нечайно одначе посоловіло його маррюче обличе: помітив над гойдаючим ся верховітем жовтий туман пилу, що нагло затемнив западаюче сонце, а опісля червоно як кров запалав над деревами. Се був пил, що знімався з під кінських копит у татарськім таборі за лісом. Юенті забув за музикою сосен; спогад про поражене пронизав його серце мов гостра стріла. Подав ся мерщій у тінь намету, від якого трохи віддалився; але в сїй хвилі приведено до нього посла мандарина Кутаю. Тремтючою рукою взяв, розкрив Юенті листи свого намісника і пішов під шовкову кришу. Заслона запала за ним. Лишився на часочок сам, погружений у болючому роздумуванню, опісля одначе скопився нагло й велів, аби приклікано найвиднійших вождів. Коли довкола нього стояли, тихі та смутні, такі смутні, що слізи набігали їм до очей, такі тихі, що шум сосен вдирався до намету й буцім заповняв його зітханем та здавленим

хлипанем, підійняв ся Юенті і так обізвав ся дріжачим голосом до своїх вождів:

— Знайте, що з нинішнього дня буду сидіти на троні батьків наче труп — бо слава, отсей подих, що оживляє, втеряна, відійнята мені на віки, і смуток обхопив сина дому Ган. Я випив ущерть чашу ганьби. Ви не знаєте, як низько я виав. Ніхто окрім німих сих стін не чув, що в покорі обіцяв я в таємному договорі своїому переможцеві, татарському ханови Ганченю. Знайте отже, за яку ціну купив я заключений мир. Не хотів золота, погордив перлами, простягнув долоню по найшляхотійший скарб. Дочка черноволосого народа, дівчина китайської крові, цьвіт цісарського гарему, — ось чого забажало горде його серце в упоєнню побіди. А я згодився, я приобіцяв. Бачу жах на ваших лицах. О, проклинайте мене, проклинайте, але я виконаю обіцянку, і кров моєго народа перестане плисти. Будуть колись про мене голосити, що я затемнив ганьбою съвітлу славу сеї землі, але зашепче їм тихий голос, що я щадив їк кров на некористь власної чести. Хто зложив коли більше болючий обіт від мене?

Голова поникла йому на груди, а плач старих воївників зливався в наметі з білого шовку із хлипанем шумлячих сосен. Цісар Юенті за хвильку говорив далі:

— В отсьому листі намісника Кутаю ім'я дівчини, що виросла в тіни гарему без принади, без краси, без духа... Вирву горопашний, погордженій сеї цьвіт із родинної землі і вкину його у відчинене гирло татарської потвори. Зроблю се з тремтючим із зворушеня серцем, але зроблю се прецінь. Ліпше, аби одна дівчина згинула з жалю, ніж аби мій народ тонув у крові.

Тиша знов стояла, аж обізвав ся нарешті один голос із запитом:

— А хто-ж ся безталанна?

Юенті розкрив лист мандарина і уста його прошептали: „Чаокіюн“. Се був для нього пустий звук, що губив ся в шумі вітру, хлипаючого на вітях сумовитих сосен.

Чаокіюн! Се ім'я не відгукнулось ані в білому наметі, ані в непрочуваючій нічого його душі! Прогомоніло, втихло — порожній звук.

Ніхто більше не промовив слова, і Юенті кивнув на своєго секретаря. Сей, сивоволосий старець, вишукав між оздобами з ріжно-кольорового хальцедону, які висіли на його поясі, що на ньому Юентієві предки вішали відзнаки, дутий кришталь, наповнений розпущенним, фіялками пахучим тушем, і став писати пензлем, прикрашеним золотою головою смока, на жовтому шовку сі слова, які Юенті поволі й немов з нагугою вимовляв:

„Приходь, могучий хане Татарів, на третій день до моєго намету, і візьми з моєї руки жінку, якої краса затемнює місяця в повні, а припада єсть причиною, що білі рожі з заздрості аліють, почуваючи перевагу її краси“.

Не прочував Юенті, що висказав правду! Коли посол відійшов до татарського табору, написав цісар Юенті до своєго намісника такий приказ: „Відішли безпроволочно сю горопашну Чаокіюн до моєго табору. Вітчина жадає жертви, татарський хан зажадав жінки з моєго парода. Хай забере Чаокіюн за гори та ліси в свої пустині. Порай ся скоро і в найбільшій тайні“.

Другий посол побіг із сим листом до дому намісника Кутаю.

— Збуду ся сеї гордої жінки, на яку навіть погляд моїого пана не впаде, — закликав весело Кутаю, прочитавши цісарський приказ.

— Будеш під жовтим туманом пилу, що зім'ється ся над пустинею, — додав із злобною усьмішкою, — мріяти далі, о красна Чаокіон, в супроводі іржаня татарських коний!

Так глузував іще невірний Кутаю й без проволоки виконав приказ пана.

* * *

В тіні стогнутих сосен стоїть напроти цісарського намета другий намет. За пурпуровими запонами, що дзвонять за кожнім подувом вітру великими мов жолудь перлами, стоїть Чаокіон, яку молоді невільниці строять у весільні шати. З протилежного намета з білого шовку ллеть ся довгий потік золота, грають водопади дорогого каміння, трискає повінь важких шовкових матерій, здіймається ся завірюха павлячих пер: се почт цісаря Юенті. Його нога ступає по м'яких та барвистих килимах, чим богацтво цвітутих садів; віярі з бажантових пер, що гойдають ся над його головою, схожі на золочені хмари, що зливають на заході довкола палаючого сонця, до якого подібне його маєстатичне обличчє; його золотий панцир, осипаний сафірами, блистить мов огняне тіло смока, що виринає з голубих вод. Тепер іде до високого трону під бальдахіном, немов з промінів утканим; його крісло з біло й чорно пружкова-ного ониксу має вид звиненої, гріючої ся на сонці гадюки, з тілом так прозірчастим і блискучим, мов лід на вершках гір. Спинку творить віяревий хвіст із фіялкових аметистів, а бильця дві рубінові голови гадюки з золотими язиками. Трон виростає

немов із моря цьвітів насыпаних довкола, що шлють до неба вмираючі запахи, ніби послідне зітханє. Тло становить темна стіна сосен, за якими здіймається ся тепер жовтий пил пустині — юрби згубуночних ворогів наближають ся. Вже сиплють ся з ліса мов незлічена юрма круків, а на їх чолі на пишному коні, якого довга, біла, шовкова грива, переплетена шнурами перел, аж до землі спливає, іде слава своєго народу, переможець Ганчен'ю, з палаючими очима мов вовчі зінниці, з поховклими обличчем мов зівялий березовий лист, у шаті червоній мов кров, а мерехтячій золотом мов ріка на сонці. Наче рокіт великих хмар дудніли копита татарських коній, мов пожежа сяли зброї, мов рву чаю ріка гуділи їх тверді голоси. Дерева ліса тримали, а китайські войовники застогнали голосно, мов розпущений табун коній, на який серед темної ночі напала безліч голодних вовків. Блідий мов привид сів Юенті на своїм троні, а Ганчен'ю зіскочив з коня і мерещій приступив до цісаря.

Юенті підняв тримуючу рукою скіпетр з білого та зеленого хальцедону і дав знак кивненем. Пурпурові запони намету, де саме була Чаокіюн, розгорнули ся так, як ділити ся могутнє полумя, коли вихор подує на нього. Наче ріка цьвітів розілляла ся тепер з намета юрба дівчат і прямувала на край ліса. Дванацять мушчин в довгих шатах з жовтого шовку несло палянкін*) зі слоневої кости, що був викладаний сріблом, набитий туркусами, прикрашений рожевим пірем пеліканів. На ньому на пів лежала, на пів сиділа наречена під густим, білим серпанком, подібним до опалової імли, крізь яку сяли барвисті шати дівчини наче

*) Лектика, яку вживають у Індіях та Китаю.

в ранішньому сонці. Почт дівчат уставив ся під деревами: держали в руках палаючі съвічки з барвленого воску й кричали весело, коли палянкін наблизав ся до трону. Їх пісня, що плила з під темних сосен, була повна туги та солодких зітхань. При їх звуках поставили мушки палянкін на землю, і Чаокіюн висівши стояла перед троном з похиленою головою між двома дівчатами, що її там ждали і віярами з лебедених та синіх чаплиніх пер стали махати над нею. Її сукня, що мінила ся на сонці золотом та сріблом, ніби металічними блискавками бажантових пер, спливала їй з рамен мягко і плавно, вила ся довгою смужою, мов плинна веселка, по землі, а її береги губили ся мов потік розтоплених дорогих каменів, у морі насипаних навколо цвітів. Ганчен'ю глистав сю красну й богату появу жадним оком і поклонив ся тричі на поздоровленє. Юенті зітхнув глибоко, зійшов помалу зі ступнів трону, взяв дикого Татарина за руку і вказуючи другою рукою дівчину, закриту серпанком, промовив зворушеним голосом:

— Візьми собі, о хане, — закликав, — візьми найкрасший цвіт, що виріс у домі пишного роду Ган! Візьми сесю дівчину з моїх рук, чисту немов упавший білий сніг на вершку гори і дорогоцінну мов рожева перла, ради якої сотки нурків накладають житєм! Ти як переможець жадав і простягнув руку по дочку черноволосого народу, її ти хотів за викуп наших храмів і святих попелів наших предків у гробах. Отже візьми її занеси її, дорогоцінну добич, там далеко за ліси та озера! А ти, Чаокіюн, іди в покорі до намета своєго мужа, татарського хана, переможця над твоїм народом!

Булс тихо. Чаокіюн не ворухнулась, але завоєм, що був подібний до опалевої імлі, в якій краплі роси палають під сонцем, затрусило довге зітхане, а меркотячі краски шати заграли веселкою, золоті нитки на її фалдах стали ся нагло подібні до зикзаковатих блискавок, що мигтять у хмарах. Так зрадила сукня сильне тремтінє членів, які закривала. Голова дівчини стала хилити ся низше й низше, і дівчата, що отінювали Чаокіюн віярем, ухопили її під руки, аби не впала.

Голос хана гайвороновим кряканем перервав сесю глуху тиші.

— Дочко палацу роду Ган, — закликав, — ходи й прощай ся поклоном із сим, що доси був твоїм паном! Адже ти чула? Ти моя, відійдеш зі мною за гори й води, о золотий скарбе, далеко відси, в широку, вольну пустиню, де вітер шумить, коні іржуть, а шакаль до місяця виє. Ти будеш могутньою королевою широкої пустині.

Знов почуло ся з під завою глибоке зітхане; опісля скопила ся дівчина, зробила крок наперед, голову закрила в дріжачі долоні, і голос солодкий та тихий мов вітерець, що залітає до нутра цвітучого куща, мов легкий плюскіт хвилі озера, що завмирає літньої ночі в траві дрімучих берегів, заходив до ушій та душі всіх присутніх.

Чаокіюн.

— Горе мені! Сади моїого пана лунали солодкими співами, що величали мене яко наречену цісаря. „Під кожнім кроком твоїх ніг виростає золота лілія!“ Так лунали слова хвали під склепіннем біло цвітучих камелій. Але мое серце не дало захопити себе марній славі, за се тепер гине зі смутку! Далеко від батьківської землі поженуть

мене в сіру чужину! Безкрая просторонь розлучить мене з гробом моєї матері. Не лілії рости-муть під моїми кроками, але слізи гіркійші смерти заллють мої сліди, що їх вириє моя нога в піску пустині. Плачем натомлені віка моїх очій не знайдуть сну під кришею мужа, якого рука збуднена кровю моєго народу! Я згину марно, і сумний степ стане мені покрівцем!

Так жалкувала дівчина, а її слова мов палючі іскри падали в груди тих, що їх чули; здивоване хлипання було відповідю на них. Чаокіон знов склада в покорі на груди руки, і похиlena мов зломана тростиня приблизила ся ще о крок до цісаря і рекла тихим шепотом:

— Глянь, уже втих мій жаль! Іду, аби вволити твою волю!

Юенті роздер на собі шату і весь посинів. На перший звук її голосу здрігнув ся мов ударений громом, його лице скаменіло, очі блукали в порожнечі, немов ловили якийсь щезаючий привид, і аж по хвилі став говорити мов чоловік погружений у глибокому сні:

Юенті.

— Щоза музика лине в мою душу? Чи се можливе, аби голос, що я чув його в щасливому сні, знайшов відгук у грудях сеї дівчини, аби знов загомонів мені з її уст? О Чаокіон, слухай! Мені здавало ся в ночі перед моїм від'їздом, що бачу озеро з дорогоого каміння. На ріжнобарвних його хвилях гойдав ся самотній човен. Сперта о його щоглу зі слоневої кости стояла дівчина. Над її головою шуміли атласові паруси, білі мов сніг; голубі півонії та срібні лілії блистіли на них вишвані; пестрі блиски стріляли довкола з прозо-

рих хвиль, а білі птахи, що гойдали ся на них, сполохані човном, злітали довгими рядами під темну блакить. А дівчина гляділа за ними тужними очима і співала, о, дівчино, твоїм голосом таємні сі слова: „О білі птахи, що линете до місяця, коби й я могла за вами летіти! У глибині сизої безодні росте чудовий гай: кожне його дерево скриває дівочу душу. Кілько смертних дівчат на землі, тільки там дерев срібним листем шелестить, а на вершку кожного дерева палає немов звізда синій цвіт. А в ясні місячні ночі мандрують там тіни молодців; котрий уломить звіздяний синій цвіт, сей дівочу душу, що спить у дереві, переніс у власну душу... О, візьміть мене, летючі птахи, на білі свої крила, аби уздріла я тінь того, в якого істоту сплине моя істота, мов струмочок води в озеро!“... Так співала на пропущуд гарна дівчина, а її голос, дівчино, був твоїм голосом, і так заполонив мою душу, що я ладен на край сьвіта мандрувати за ним, аби знайти його відгомін. О горе мені, я знайшов його — та в отсій гіркій годині!

Чаокіюн.

— Твої слова гонять мене в вир солодких споминів, на твій сон відкажу своїм сном. Як твій привид, так і я плила по чаюдійнім озері, коли сон обхопив мое тіло, а дух блукав свободно, сеї весняної ночі, коли у перве заспівав птах кі-кочей. Пісня твоїого привиду була й моєю піснею; я слала її за птахами до звіздяного неба. Відтак несла мене незрима сила високо-високо, на місячних промінях, вохким повітрем, до чудодійного цього саду, де ростуть дерева-дівиці. Мов зі скла були їх білі коріння, мов янтар їх пні, мов срібло

їх тремтюче листє, в якого тіни падали сині цвіти. Птахи прилітали до саду безупинно і сивали так чуло, що дерева ронили слізози. Се були душі тих, що шукали душ, аби в одно з ними зіллятись на віки. Я здрігнула ся ціла, бо надливув соловій з пресолодкою піснею і хлипав і радів, окружляючи дерево, що було моїм деревом, — я бачила се завдяки внутрішньому відкритю. Опісля уломив синій цвіт, що холітав ся на довгій галузці. І облетіла з нього подоба птаха і станув передімною прекрасним молодцем — лише його око було смутне, і я прочула, що наша любов буде безтаканна. Щастем і тугою зможена я скрикнула — цвіт випав із його руки, задзвонив об землю, мов дзвінок із сафіру звуком смертно-смутним — і я пробудила ся... О, скажи, ти був сим молодцем, що з'явив ся мені у сні, аби збудивши ся втеряти його на віки? Коли так, позволь ще раз заглянути в твоє лицце!

Так закликала з запалом дівчина і випрямивши ся, пристрасним рухом зірвала з себе зашвей. Упав ій під ноги — і стояла в колі чужих мужчин у повному сяєві своєї краси, в повному блиску богатих шат. Немов крукові крила чорніло волосє над її високим, чудним і білим чолом, а пітьма очи линула чорним промінем з вогких, омліваючих її очей. І задріжали чудові уста і вихопили ся з її грудий болючі слова:

— Се він, се він, а інший муж веде мене до своєї домівки!

Запалало серце цісаря Юенті безмірною любовю, оголъ сипав ся з його очей, зітханя хвилювали міцною його грудю, і закликав грімким голосом:

— Я знайшов тебе, приведе моїх снів! Таку бачив я тебе на човні, довкола котрого горіло озеленди.

ро дорогим камінєм! Сим мріючим оком гляділа ти за оболоками білих штахів, що щезають у ночі! І тебе хотіли віддати в руки кочуючого варвара? Зрада! зрада! Хай радше виймуть моє серце і вержуть під копита татарських коній! Я тебе, Чаокіон, не дам нікому, нікому!

З її очій триснув струмок сліз, мов струя перел.

— Ти співав сим жалісним голосом, мій словію! — закликала. — З таким запалом ти глядів на синій цвіт моєї душі й так випустив його з руки, як тепер мене пускаєш. О плач, плач, хай моє серце трісне!

— Ти моя, ти моя! — відмовив затоплений у мріях цісар і вхопив її за руки.

Та добув татарський хан, що доси в німому подиві приглядався поряд з іншими, могутній свій меч і став кликати хриплівим голосом, аж сосни захоліталися:

- Зрада! зрада! зрада! Брехнею й облудою є слова, що виходять із уст китайських цісарів, димом їх обітниці! Сам вложив руку сеї жінки в мою руку, а ось тепер хоче її вихопити з моєї влади! За збрую! Хай спопеліють китайські міста! Розбийте домовини, в яких сплять батьки облудників, спаліть їх храми, розваліть їх палати! Як комети хай блискають ваші мечі перед ночі, хай згубу, смерть і ганьбу несуть сьому поколінню гадюк!

Але Чаокіон поклала делікатну свою руку на острій його меч і мовила тихо, з достоїнством:

— Піду з тобою в пустиню, мій пане! Сповінно, що обіцяв Юенті... Не твоє серце, Юенті, буде кинене під копита диких коній. Був колись муж, що розкрив свої груди ножем і вмираючи вийняв

своє серце, аби уздоровити свою матір. Про нього співає цілий народ. За сей отсе народ хочу по-класти своє серце ща порозі його храму супокою. Але ти урони слізку по мені, бо кохаю тебе й відходжу. Умру на пустинї, але мій гріб буде вічно зелений, бо я жертвувала своєму народови любов до тебе. Нарід забуде про мене і мою жертву: але живе се щось інше, незрозуміле для нас, щось, що вічно памятає і ніколи не зміняється. Заспокій ся, мій паяе! Зжени хмару з своєго обличя! Будь ясний як місяць, що съвітить над пахучою горою... Йду вже... Птах може вибрати дерево, на якому хоче заснути, але дівоче серце не може вибрати серця, на якому хотіло би вмерти!...

Зробила крок і озирнула ся. Юенті стояв біля своєго трону, посягнув мимо волі по золотий цвіт ростини ші-з'юн-нї, і опустив сей цвіт.

— Як у мойому сні — шепнула Чаокіюн і підняла цвіт.

Але вже гордий Татарин ухопив її в-шів і поволік до своєго коня. Хвилина — і вже гнав з нею в далечінь, оболок пороху і розтоптаних цвітів здіймав ся в гору, а почт дівчат, що стояв під соснами, не прочуваючи, що діється ся, заспівав нову пісню і плескав у долоні, поки тупіт коний не заглушив їх.

Юенті впав на трон і заридав:

— Гірка смерть, але гіркійше смерти есть перестати жити, а не зіступити в могилу! Я тепер — пуста тінь без кришки житя! Кохаю її, а вона для мене втрачена!

* * *

І була, була для нього втрачена! Оддалік садів солодко пахучих, золотих домів, домашніх

огнищ своєого народа, гинула з туго за темними лісами, за широкими водами, за високими горами. Плакала в пустині під жовтими хмарами летючого піску. Тільки весняні ночі ставали їй деколи відрадою...

Серед безмірних степів зеленів ся тихий горбок. Там часом ходила в товаристві своїх дівчат, відсі гляділа вперто в ту сторону, де лежала горячо укохана земля батьків. Її дівчата сідали під горбком із похиленими головами, з яких розпущене волосе спливало їм на лоно, і напів сонні співали монотонні пісні. Вона-ж сама, чудова Чаокіон, виходила на його вершок і позирала на місяць, що блисків мов зеркало з яспісу, та шукала на його рівні образа того, ради якого вмирала з любови. І її руки простягали ся над сонною пустинею, по якій завивав вітер, і її гадки летіли, мов падучі звізди, за темні, сумовиті ліси, за широкі озера, аж до золотого кіоска з запонами з голубого атласу, який стояв серед паухих усілякими запахами садів, де сизі тіни надили мріти, а срібні дзвони дзвеніли нав заводи з птахами. Там певне мріяв про неї Юенті, як вона тут про нього! І гадка про його біль увергла її в пропасть мук. Вітер плакав із нею, а місяць сумував її горем...

Тик уздріла одного поранка довгі ряди верблюдів, що тягли пустинею в непевному дос্যвітньому сутінку; йшли від сторони, де лежала її вітчина, і слюза затремтіла в її очі, а зітхане перлось у її грудях, лише серце товкло ся несамовито. Тепер пізнала ношу своєго народа, тепер приносив вітер солодкі звуки її матірної мови! Дівчата закричали під горбком радісно і стали махати серпанками. Чаокіон побігла до пурпурового намету, який золотило тепер сонце по-

раннім промінем, а поряд із нею зближався з другої сторони китайський караван, цісарське посольство. Висланець Юентія клякнув перед ханом, що сидів на золотом тканому коврі, і піднявши руки промовив голосом, здавленим слізами:

— Змилосерди ся і вислухай моєго прохання! Мов труп сидить Юенті на своїму престолі, бо його душа блукає далеко за сею жінкою, що її зрадженій видав, у твої руки. Коли уздрить оболоки пливучі небом, нагадує собі запашну її шату порушану вітром; коли погляне на цьвіти, нагадує собі її обличчє; коли почує цъвіркіт птаха, здається ся йому, що її голос заходить у його серце. Не зносить більше запаху садів, блиску золота, музики звучних каменів; музика, запах, барви — все видається ся йому глузливою радістю в добі смутку. Витяг у саді дерева, а довкола дову, позбавленого прикрас, посадив гай плаучих верб. „Що робиш, пане“, — питали ся з плачем його слуги — „адже верби садяться тільки на гробах!“ На се відповідав Юенті: „А якаж ріжниця між моїм домом і могилою? Чи не бачите, що вже не живо?... Так тратить він, хане, своє жите. Але я прийшов, аби упрохати для нього у тебе спасіння. Мій пане, видай нам Чаокіюн! Глянь, безмірний викуп несемо для тебе! Цілу дань землі Чінк-чен, що славить ся богацтвом, веземо до тебе золотою пустинею. Шовк, мякший від павиного піря, олово, сосни, аби ти виставив собі місто, покост у срібних посудах, аби стіни твоїх замъль блистили веселкою, і сантальові скрині повні чудових дорогих каменів! А перел, золота — безмірне богацтво! Візьми все і видай нам Чаокіюн, а вічно будемо благословити тебе!

Хан підняв ся з ковра, а його очі були темні і грізні мов буря.

— Вертайте до своєї землі і забирайте ціле своє богацтво з собою! — закликав тримтячи з гніву. — Ви хочете, аби я продав вам свою жінку? Мерщій, мерщі, геть, поки мое збентежене серце не переступить меж, поки не покараю вас смертю за страшну зневагу!

Так закликав хан і налякані посли, не промовивши ані слівчика, вийшли геть, на безбережну пустиню до Чаокіон, яка біла й бліда опирала голову на золотій жердці, що двигала пурпурну кришу намету. Зістала так, без сліз, без зітханя, задумана цілий день. А коли зійшов місяць, пішла Чаокіон знов на горбок і сухим оком гляділа в далечінь, де ряд верблюдів вертаючи до землі чорноволосого народа щезав мов тінь. Коли зник послідний обрис каравана в мряці, обернула Чаокіон біле мов лілія лицьо в гору до місяця і шептала:

— Юенті, я спочивала в обіймах мужа, якому ти дав мене мов річ, заки сам пізнав мене. Не з твоєї провини гину, злобна зрада в твоєму домі згубила нас обоє. Наша судьба сповнила ся і я не хотіла-б більше бачити твоє лицьо. Як могла би я вийти з пурпурового намету хана і увійти до кіоска, отіненого цвітучими бресквами, в якому стоїть твоє ліжко із слонової кости? О, жалю мій, як дякую тобі за твою гнітучу ваготу, ти даеш крила моїй плакучій душі!

І голова її поникла а коліна захиталися під нею, і — впала лицем на землю. Вітер ніс її зітхане на пустиню, роса падала на неї як сльози, а місяць зайшов за хмару мов за серпанок. Дівчата бачуши, що Чаокіон не підносить більше голови, кинули в траву свої лютні з пауччого де-

рева, побігли до неї і понесли сей білій, зломаний камеліовий цвіт до намету з пурпурою. Тиха була Чаокюн, і біла мов платок снігу, що кружляє над темним лісом, тиха була і біла і студена — сконала з жалю та туги.

Звістка про її смерть полинула до рідної її землі і мов стріла прошибла серце цісаря. Утік з палацу і блукав по пустих горах мов збожеволілій. Вірив, що стрінеться з її тінею; домагався її пристрасно від бурі, що летіла над вершками скель, але вона відповідала йому лише рокотом грому; домагався сеї дорогої тіни від голубої ночі, але вона німо гляділа на него своїми безчисленними золотими очима; домагався її від жаркого півдня, аке як буря, як ніч, і воно відповідало німо, таємно, незрозуміло лише сонішною тишиною. В розпукці вернув до своєго народа.

Оддалік міста жив старець, над якого головою пролетіло століте; його волосє, торкнене крилом часу, цвіло сріблом. У сього старця не було домівки, ані дітей, — у нього не було нічого. Як птах виставив собі гніздо в короні престарого дерева. І вечерами, в марівлівім сумраці, збирався у нього збожжілій люд, що весь день серед праці та нужди терпів жароту, і кликав до нього: „Отче, отче!“ — а старець нахилявся до них і відповідав на їх ластівочий цвіркіт словами мудrosti та любови, що з листатої його домівки падали мов роса у серце безталаних. Довгими рядами вертала опісля з відрядною усмішкою до своїх огнищ та малих своїх дітей.

До сього старця прийшов теж Юенті нічною тишею, сів під деревом, у якого віттях шелестів вітер, гойдаючи ними помалу, крізь якого листя меркотіли повні спокою звізді, і голосом, із якого віяла туга та надія, шептав: „Отче! отче!“ по-

дібно як убогий люд, а коли старець з усьмішкою нахилив ся до нього, мовив цісар у горячці:

— Отче, хочу бачити її тінь, її тінь!

Старець мовчав, а Юенті мовив далі:

— Смерть відняла мені її, ся таємна смерть; о скажи, що таке смерть?

А старець відповів супокійно:

— Смерть! Хто її простежив? Найбільший мудрець твого народа мовить: Не розумію житя, як міг би я зрозуміти смерть?

Юенті ждав дальших слів, а коли ані єдиний звук не перервав мовчанки весняної ночі, вертав помалу, безвідрядно домів.

— Ії тінь утрачена для мене, як солодке її тіло, — зітхнув — хай бодай мій порох змішається з її порохом.

I Юенті велив виставити величаве гробовище на надрі стрільчастих гір над хвилястим озером, голубим у літі, білим з весни від безлічі цвітучих льотосів. Будівля спочивала на стовпах, що росли прямо з води, її стіни були покриті сріблом та різьбами з білого хальцедону, що з'ображали цвіти. На самій середній знімала ся вежа, що була закінчена смоком із золотими лусками, який стояв на задніх лабах і держав у кіхтях високо золоту трунву до неба. Довкола гробовища й озера були високі срібні крати, на яких гойдали ся дзвінки і бозупинно наповняли повітре музикою своїх солодких зітхань, а на колоннах горіли в день і вночі лямпи, ширячи синій запашний дим.

— Тут хай відпочиває мій попіл і її, — мовив Юенті, — хай ясні води шумлять довкола нас, над нашими головами хай вільно сходять звізди і сонце, хай птахи мягкими крильми торкають ся золотої нашої домівки, а запах льотосів хай на весну здіймається ся в гору і хай входить

до нас крізь щілини трунви мов кадило — так буде наш сон після гіркого житя солодкий!

Опісля вислав до татарського хана посла в жовту пустиню. Він клякнув перед ним і промовив так:

— Глянь, який богатий викуп шле тобі Юенті, видай нам попіл помершої Чаокіюн!

На се захмурив ся хан темнійше й грізнійше як за першим разом і правив:

— Відійдіть щерщій, заки мое серце збентежить ся! Коли не продав я своєї жінки, як продам її полі? Друга зневага ще кріавійша першої!

Опісля завів посла до горбка серед пустині обсадженої соснами та пістациями і промовив до них:

— Отсе її могила. Тут марила за житя, тут спочиває по смерти, загорнена в шати мякші шовку, ткані з шерсти білих верблюдів, що паслися під горбком, коли вона плакала весняними ночами. Не поклав я її в уста ані перли, ані золотого порошка, іно три зерна цього цвіту, що його підняла, коли при прощаню випав з руки цісаря Юенті.

Після сих слів підвів посла до великої пістачії, на якій висів меч у золотій піхві, набитій туркусами, і додав:

— Се меч, що вас поборов. По її смерти я повісив його на сю галузку. Вже кінець моїм геройським чинам, кінець моїм великим намірам, ніколи більше він не вийде із своєї похви! Не грозить уже загибель вашим домам, ані вашим храмам, бо вона кохала вас! Ідіть і скажіть своєму народови, що тоді лише добуду меча з піхви, коли-б хто прийшов тихий сон її нереврати!

Так мовив хан і посли вернули домів. Ю-енті почувши сї слова вмер із жалю. Поховано його над озером у золотій трунві, якої доторкають ся в леті крила шахів, довкола якої пахне льотос, шумить вода, над якою звізды вільно сходять — але він сам опущений і смутний і по смерті як за житя, бо смерть не вернула йому сеї, яку взяло йому жите !

А вона розсипується в порох тут, у сїй могилї серед пустинї, де вітер над нею карікає, де місяць у дорозї по блакитї зі смутком задержується над її гробом зимою й літом зеленим... Спи солодко, втомлене серце!...

* * *

Так скінчив співець. А за час його речі минула жарота дня і вечір усьміхався золотим одесьвітом над степом, а білі звізди стали виходити над гробом Чаокіон і трептіли в сльозах вигнанців, що тепер устали, аби подати ся в дальшу дорогу. І довго-довго оглядалися вони за могилою, що отінена деревами щезала в вечірній мраці. Вітер замів давно їх сліди в піску пустинї, але буря віків не замете імені твого, о Чаокіон, безталанна й красна дочко Китаю, якої безмірний лаштунок золота та перел на сто верблюдах не міг викупити !

El Cristo de la Luz.

В одній із найстарших сінагог у Толедо, в сїї, яка пізніше була перебудована на християнський храм і ще доси зоветься Санта Марія ля Блянка, в глибокому середовічю, під весну зібралися Жиди, аби обходити свої великолітні свята. В усіх пяти навах святинї, перед кожньою з могутніх восьмогранних колон, прикрашених византийськими капітелями, стояв величезний мосяжний семираменний канделябр з множеством горючих восковиць. Іх жовте съвітло блистало врочисто, а легкий дим знімався в гору до красних луків і фризів, держаних в юдейському стилі, що лучив арабську ґрацию з символічною повагою старого закона. Двері синагоги були відчинені, бо не заходила обава заколочення богослуження, бо довкола святої будівлі цвив великий сад, повен міртів і кедрів, обведений високим муrom, що відділював храм і його сад від міського сусідства.

Вечірнє повітр€ було просичене золотом заходу і запахом фіялок; шелест дерев лучився з тихим шепотом молитов, що плили з храму, а на

камяних плитах ясний плескіт води, черпаної з двох глибоких криниць, у яких правовірні доконували своїх обрядових очищень, мішав свої срібні звуки з протяжним буркотанем людських голосів, що зливалися в одно з шелестом дерев.

Оперши ся на високому кедрі, в якого темно-зеленій короні, напоєній сонішними проміннями, гралі ся й щебетали пташки, стояв молодий, чорнавий, гарний муштина — Абісаін. Був се один із найбогатших, пайбільше поважаних в цілій толеданській громаді Жидів, і звісний з ученості й запалу для віри, звичаїв і падії свого ста-родавнього народу. Абісаін дивив ся тепер у гору на дерево, але не бачив ані птахів, ані сонцем позолоченого віття; його очі в марючій екстазі шукали високо над деревами, над оболоками, далеко в глибинах блакиті, візій ідеального Сіона, пророками голошеного Єрусалима в дияментовому сяєві сповнених божих обіцянок: брами міста були відчинені, вулиці засипані цвітом, гомоніло осанна, бо сіонський король, *miseh*, божий помазанець, празнував свій в'їзд! Ізраельський народ був викуплений, корона палала на його скроні, сидів на престолі, зготованому для нього від віків, приобіцяному вже тоді, коли не був іще народом, коли кочував іще яко велика родина вольної пустині, в добі перших розцвітів людськості! Ізраельський народ сидів на престолі в съятому Сіоні і держав жезло в руках, а народи съвіта приходили клапятысь йому.

Абісаінови зі щастя зросили ся очі. В тім раптово шарпнув його хтось за рукав шовкового кафтана. Се був старий уже муштина.

— Здоров будь, Мерібалю! — промовив Абісаін, наче зі сну пробудившись.

— Як довго безворушно меш тут стояти? — запитав Мерібалль. — Богослужене скінчило ся, глянь, усі виходять із синагоги. Ходи! Не будеш гостем де инде — будь ласкав до мене.

Абісаїн склав руки навхрест, усміхнув ся, і доторкаючись чола долонею склонив ся чे�мно старцеви.

— Нема криші в Толедо, — озвав ся, — під яку так радо йшов би я, як під твою.

Обидва мущини взяли ся по під руки і вийшли з саду, який через відчинену тепер браму носилав паходці темним, вузьким, вибоїстим вулицям. Темні постаті Жидів у довгих кафтанах і білі появи їх жінок та доньок, закритих ясними заслонами, ройлися з синагоги, наче велика турма темних та ясних птахів, і губили ся по місті.

Абісаїн і Мерібалль не мали далеко. Спершу йшли в напрямі міських мурів, з поза яких доходив шум Тағу, ошіля скрутили в вузьку, в день майже темну вулицю, забудовану високими понурими домами, омаль без вікон. Задержали ся перед одним із них, якого дубові ворота набиті були правильно гвоздями з великими цізельзованими головками, гарної, чисто арабської роботи. Мерібалль застукав молотком і важкі ворота зараз відчинали ся.

Війшли.

Мерібалль був одним із найбогатших купців у місті й замешкував справжню палату. Завів тепер свого гостя до залі, якої стіни з тесаного каміння, прикрашені мистецькою роботою арабських артистів, уводили в захват смаком уміло кинених арабесок й блистили золотом, сріблом та красками, що їх покривали. Склепінє з ливанського кедру подабало на темну коронку; так богатою й так незвичайно деликатною була її різьба. Крізь вузькі,

високі вікна видно було межи високими берегами бованіючу ріку, зелену, съвіжу, цвітучу, толедську Вегоу, над якою погасало жовте небо, засіяне вже тут і там срібними іскрами проквільно сходячих звізд.

Заля була освітлена великою, завішеною, мосяжною лямпою, якої тринадцять огнів розливало солодку ясність, мов місяць, і любі пахощі, мов бальзам. Під лямпою стояв важкий, дубовий стіл, скромний, але богато заставлений. Абісайн не був одиноким гостем; заля гомоніла говіркою богатьох. Швидко засіли всі до вечері. Мерібалль ламав опріснок, наливав вино і проводив молитву. По її благословив гостей. Опісля всі підняли в гору срібні чаші, а Мерібалль промовив третмючим голосом: Днесь ми всі тут „засланцями на чужій землі, а нарік може будемо в Єрусалимі“. Після сих слів настала глибока тиша і на всіх обличях малювалося набожне марінє. В сій хвилі, наче за дотиком чародійної різки, миттю розгорнулася на кінці залі зелена опона, мереежана в срібні, розкросні гранатові яблока, повні рожевих зерен, і поплила струя білого съвітла в мірну сутінь горниці. Всі звернулися туди з зачудуванем, а вид, який розкрився їх очам, очарував їх зовсім. Двацять біло з'одягнених дівчат сиділо в півкружку під лямпами зо срібла, сафірового й рубінового скла, що завішені були на довших і коротших ланцюшках і творили сим чином ріжнородні групи, що подабали на сяючі на небі констеляції.

Дівчата всі красні, з'одягнені були в одноманітні шати, а їх чорне волосє, вільно спливаючи, напущене пахощами, натикане було міртом і фіялками. Сиділи на пізьких стільчиках, і кожня держала золотисту арфу. Посеред них сиділа

Мерібалева донька Ріспа. Красна мов біла рожа. В неї темні очи горіли місячним блиском, а волосе блистило мов розтоплене золото. Посеред сих темноволосих дівчат здавала ся мов облита сонцем. Ударила у струни, а інші дівчата пішли за її прикладом. Звуки лились, мов плюскіт великого потока, мов шум глибокої криниці, мов шелест вітру, що подихає з оливного гаю, а з сеї одноманітної, протяжної, мрачної гудьби трискає спів Ріспи, наче з шелесту польових колосків трискає пісня жайзоронка.

Співала про славу і блиск будучого Сиона, країни щаслившого людства, де царювати муть добро і справедливість, де сліз не буде ані кривд! Співала про того, якого Бог обіцяв і який появить ся, мов звізда на небі, яко пророк, король і пастир народів! Він прийде повені слави, сей божий помазанець, парість Давидового дерева, більший ніж Давид, більший ніж Соломон, вивищений Богом як прапор над людським поколіннем! Вийде на сіонський вершок і в сей день розкриє Ягве свою руку і збере останки свого визволеного народа і прийдуть вони з Ассару і з Мізраіму, з Патру і землі Куш, з Еляму і з Сенаару, з Гамуту і островів многих океанів, аби бути съвідками сіонської слави!

Так співала Ріспа і серця всіх її слухачів трептіли в глибині грудий. Звуки арф і її солодкого співу розпулились по залі, а тут і там в тиші озивалось придушене хлипане, вказуючи на зворушене, запал, радісну надію, що їх Ріспа розбудила своїми словами й артизмом. Абісаін був найбільше зо всіх зворушеній, бо його власний недавній привид воскрес знов перед ним, осяяній чаром, захоплюючим серце.

Тепер устали дівчата, поклали на бік свої арфи, здійняли з голов вінки і пішли на зали. Тут жваво сплітали малі китиці з фіялок і міртів, що передше прикрашали їх скрань, і роздавали їх гостям.

Мерібалль узяв свою доньку за руку і поцілував її в чоло. Темний жар її спущених зіниць посилив довге промінє крізь ніч рісниць, що отінювали мармурове, непорочно біле її лицє. Містичний зміст пісні лишив у її марючій усьмішці слід невимовного чару. Її руки держали букетик фіялок і тремтіли.

— Мій отче, — шепнула, — кому дам сі цвіти?

— Кому би ти хотіла? — відказав Мерібалль.

Роздумувала хвильку. Спущені очі знов піднялися і стрінули зіниці Абісаїна, в яких проявлявся захват і обожане. Підняв мимоволі руку до дівчини, наче хотів сказати: „Мені належить сей букетик“!

— Кому би я хотіла дати сі фіялки? в задумі повторила за батьком. — Отже-ж тому, хто найбільше вміє кохати своїх братів!

І подавала вже китицю Абісаїнові, що жваво посягнув по неї. Але Мерібалль був іще жвавійший, стапув між дівчиною й молодцем і встро-мивши гострій зір в нього, мовив:

— Ні, Ріспо, не тому, хто вміє найбільше кохати братів, даси свою китицю, але тому, хто вміє безмежно ненавидіти ворогів своєго народу!

З очій Абісаїна пробивалися чудні блиски, а дівчина зблідла.

— Адже-ж сі цвіти належать ся мені! — закликав молодий чоловік, — бо пожежі моєї ненависті до того, котрого імені вимовити тут

не хочу, а котрого називають „Спасителем“, не-дорівняє ненависть жадного з вас! Хай проклятий буде сей лжепророк, про якого згадка навіть в сїй урочистій хвилі болюче врізується в мою пам'ять!

— Докажи правду своїх слів про великість своєї ненависті! — мовив Мерібалль, — а обіцюю тобі, що твої будуть сї цьвіти і сеся рука, що їх тримає!

Абісаїн озирнувся шпарко й обережно і провівив:

— Не слід тут говорити про мої наміри.

Його гарні уста скривились погано і ціле його лице в некористь змінилося.

— Отче! — шепнула дівчина, — відведи мене!

Обидва мушкини зирнули на неї і помітили, що зблідла й борола ся з зомлінням. Абісаїн скрикнув болізно. Всю стало туди довкола Ріспи горнути ся з допитами.

— Я втомлена тільки, — мовила дівчина змагаючи ся з собою, і всьміхнулась. — Прошу, відведи мене! — повторила батькови.

Гості мерщій стали розходитись, а Мерібалль з Абісаїном вели Ріспу довгим корідором до її кімнати. Вона опирала ся на обох, і було їй треба сї опори, бо охляла.

Перед кімнатою зупинився Абісаїн. Мерібалль попрощався з ним і спітав:

— Коли тебе побачу?

— За годину в горницях, — шепнув Абісаїн з усьмішкою, повною любові, прощаючи Ріспу.

— Чудні речі розкажу тобі, — шепнув іще на відході Мерібалеви, і коли сей щез з дочкою в сумерках кімнати, вибіг в кінці на вулицю.

Спершу був у нього намір іти домів, але видалось йому, що задусить ся в запертій кімнаті. Серце його товклося так сильно, що стало бракувати йому віддиху. Почав отже вештатись по місті і замішав ся з юрбою на великій площі Zocodober, де під аркадами, що тяглисіть тоді ще навколо, толеданське горожанство проходжало ся і вживало съвіжого, вечірнього повітря. Але веселі лиця сих зненавиджених християн, іх усьмішки і свободний тон гутірок дратували його, а коли ще озвались дзвони і всьо на площі обнажило голови, аби побожно змовити „Ave Maria“, він утік, мов тровлений, до найближших, темних, вузких вуличок.

В їхтиші заспокоїв себе й тут воскрес у його душі образ золотоволосої Ріспи і оповив її, наче запах еріонського бальзаму. Його очі блукали по фронтонах домівок і палат, над яких брамами говорили гордо про рід мешканців могутні знаки, тесані з каміння; блукали по вікнах, яких крати, ковані з зеліза, щедро розложили своє листе й цвіти; блукали по різьблених фризах і ґзимсах, аж горі до фантастичних окапів, яких ринви, споруджені на подобу полузвірів і демопів, викривлялись. Абісаїн не здав, що бачить, ані кудою йде. Аж опинив ся в одній міській брамі. Перейшов її і спішив ся в напрямі шуму ріки. Задержав ся на прадавньому мості de Alcantara. Вечірнє повітре подихало на його лице, звізды кидали своє лагідне повітре на ґранітовий памятник слави міста Толедо, що царювало в хмарному маєстаті на стрімких скелях і доторкалось темно-голубого неба чолом веж, що здіймались із-за високих, блянкових мурів, у яких підніжа котив ся Taxo (Tajo) і заводив зично. На другому березі

цвітуча Вега розносила запах огородів і піль, мов кадильниця, що димить ся вроочисто перед вівтарем.

Зворушений цею величавою картиною Абісаїн згадав знов ідеальний Сіон, про який марив перед сінагогою, про який співала Ріспа. Усьмішка щастя проявилась на його обличю, а його ноги наче хотіли пригадати йому, що має вернути домів, ішли самі, немов без відома Абісаїна, до міста. Ступав горі, леліаний мріями про славу Сіона і лілійову красу Мерібалевої дочки, перейшов Вальмардонську браму, вузкою вуличкою дістався на малу площа — і там нагло зупинився. До його вуха доходив наближаючи ся солодкий, тихий спів жіночих голосів, юрба людей залила площа, понесла його кілька кроків з собою і притисла до стіни дому, так що Абісаїн не міг рушити ся. Зирнув на перед себе і мимохіть затрусився. Стояв напроти пустельні хреста, перед самим костелом Чесного Хреста. А тепер з'явилися й сі співаючі жінки в білих шатах, з білими завоями, кожна з горючою восковицею в руках. Се була процесія монахинь. Срібний звук дзвонів з костела врізувався тепер в ясну, тиху, святу їх пісню. Їх псалом плив у бальзамічному повітря вечера, просиченому запахом дерев, що шуміли за пустельнею, саме так, як шуміли перед сінагогою під часи молитов дітей Ізраеля, і подібно як Ріспа співала про Сіон і його короля, славили тепер монахині божеську велич і хвалу вираного короля: „Зацвіла парість на дереві Ісаїї, народився син Давида! І Бог вивіссив його наче прапор із пурпурі, і всі народи світа кланяються ся йому! Осанна! Співайте про славу сіонського короля, Ісуса Христа, Спасителя, Сина Божого!“

Абісаїн заскрготав зубами; сей спів, здавалося, глумився над його ідеалами, його надією, всім найдорожшим, що зберіг у своїому серці, над його побожністю, молитвами та мріями! І не міг зробити кроку, аби втекти від тих дратуючих його вражінь, бо люди стояли перед ним, стояли по правици, по лівици, всюди, недвижно як стіна, о яку опер ся. Абісаїн бажав бути глухим, аби не чути, сліпим, аби не видіти, але його очі наче наперекір розкривалися широко і мимо волі проникали нутро осьвітленого костела, якого відчинені двері розливали ясність у тьму вулиці. Обі малі нави храма були залишені съвітлом ламп, що звисали із склепіння, якого прості камяні луки перехрещувалися, спочиваючи на чотирох колюмнах арабсько-византійського стилю. Між съвітлом висів щит, на якому горів золотий напис: „Мене носив король Альфонзо VI, і завісив мене в сїй пустельнї, коли здобув Толедо від іевірних і коли тут, під сим склепінєм, відправлено в місті перше богослуженє“.

Абісаїн відірвав тепер раптово зір від цього напису, і його зір упав на білу низку монахинь, що держали горючі восковиці, і наблизувалися до чудотворного, славного хреста з візерунком Спасителя, знаним під назвою „El Christo de la Luz“, від якого лісталася теж назва костелови. Тепер почали монахинї знов співати: бліді дівчата, з поглядом палаючим містичним жаром, виливали свої гимни наче запашний бальзам у ніг фігури Христа. Абісаїнови однаке здавалося, що сей чародійний запах украдено із съвятих садків гебрейської поезії, аби спрофанований покинути на безбожному місці. Процесія задержалася перед грубо тесаним сим хрестом, з якого позирав Христос. Фігура була виконана доволі невміло, але

з обличем повним доброти, печалі і милосердя. Монахині клякали, опісля вставали одна по другій і здоровлячи сіонського короля, цілували гвоздем прибиту ногу фігури. Абісаїн почував щось в роді зомління, викликаного напрасно здавленим гнівом, і здавалося йому, що задусить ся, коли не кине якого страшного прокляття на сих ідолопоклонників та на сам отсєй посинілій ідол! В памяті шукав чаюдійних заговорів, знайомих йому з таємного, укритого знання, якому присвячував себе, заговорів, які би в мертвий камінь обернули і сих монахинь і всіх взагалі невірних, що товпилися тут у костелі й на вулиці. Вкінці вдалось йому закрити очі і кров, що вдарила до його голови, оглушила його зовсім. Так безвіорушно стояв хвильку. Коли розкрив очі і побачив знов народ, що цілував Христову ногу, дивна гадка прошибла його мозок, терпка і цовна ненависті усмішка змінилася на глумливо-лобідну, а з очей його съвітила злобна й дика радість. Вдивлявся в лицез Спасителя, якого очі — як йому здавалось — уперто дивилися на нього, і підніс незначно пястук.

— До побаченя — прошептав — до побаченя, фальшивий відкупителю! Так, іще побачимося!

Було-ж се можливо? Шептом висказані слова збудили — здавалось — відгомін у костелі і шептом знов вернули до уший Абісаїна: „Так, іще побачимося!“ Чув виразно тихий і таємний звук і здавалося йому, що уста фігури, уста деревляного Христа легко порушились...

Абісаїн здрігнувся, за хвилю одначе здвигнув раменами, бо зізнав, що се була лише злуда розтратованіх нервів.

Тепер удалося йому під муром дому знайти дорогу серед юрби. Пересунувся в тіни, сам іще

темнійший тіни, через площу, і скрутив у першу вулицю, яка йому попала ся. Відтіль ішов скоро, через опустіле вже місто, вибоїстю дорогою, без дальших перешкод до дому Мерібала.

Коли війшов у горниці, знайшов там безлад. Крісла були поперевертані, останки учи, полу-порожні чаші й миски стояли доси на столі. Одинока съвічка горіла в одному канделябрі, і сумерк заповняв усі кути.

Втомлений Абісаін кинув ся на крісло, що стояло oddалік полуздореної зеленої опони, з поза якої появилися були дівчата з арфами.

В сїй хвилі увійшов Мерібалль.

— Що чувати з твоєю дочкою? — запитав жваво Абісаін.

— Либонь спить — відмовив Мерібалль. — Се була лише хвилева втома наслідком посту, а опісля зворушене в часі співу. Говорім одначе про справу, яка тебе назад привела сюди.

— Ся справа торкається також її, — сказав молодець. — Дай мені її за жінку. Знаєш уже від давна, що думаю про Ріспу. Звісно тобі також, що я не менше тебе богатий, і знаєш, що я все почитав тебе мов батька. Здавало ся мені, що ти прихильний до моїх надій, — чому нагло кладеш мені умовини?

— Бо в мене нема сина, — відповів Мерібалль. — Хто-ж має по мені унаслідити жар ненависті до наших ворогів, коли не мій зять? Ріспа? Жінки не вміють ненавидіти, хиба того, хто їх не вміє кохати.

— Ти знаєш, що вмію ненавидіти, як мало хто, — сказав Абісаін, — а Ріспа пізнає, як умію кохати.

— Гадаю, що вмієш ненавидіти, — сказав Мерібалль, подаючи йому руку, — а коли я став-

ляв уловини і жадав доказу твоєї ненависті, то для того лишень, аби долити олію до огню, аби, як коневи, дати бодця твоїй ненависті і змусити її до скоку.

— Сього не треба було, — відповів Абісаін, — а твоє діло принесе овочі. Ти дав мені бодця, як кажеш, і вигнав мене сим чином на дорогу, що від мрачних ино намірів веде до діл. Будеш задоволений. Послухай! Я блудив навманя вулицями. Хода завела мене до так званої пустельні хреста. Тут я був примушений бути съвідком остигидного ідолопоклонства сих проклятих. Цілують ноги деревляної фігури фальшивого спасителя. В хвили, коли я проклинав їх, Бог вітхнув мене гадкою пімsti. Будеш съвідком, вони самі стягнуть свого Христа з прокляттям на устах із хреста!

— Сумніваю ся, — сказав Мерібаль холодно і з призирством. — Уява уносить тебе. Але з'ясуй мені се докладнійше!

Абісаін віддихав хвильку важко; опісля став говорити:

— Знаєш, що я присвячував себе пильно таємному знаню, що присвячує себе магії, що займаю ся альхемією. Шукаю еліксиру житя і пробую виробляти золото. Не осягнув я доси ні одно-го, ні другого, але на сїй дорозі до великих ці-лій знайшов я чистим слuchaєм богато незвичайних річей. Еліксиру вічної молодості, вічного житя не знаю доси, та за се знаю еліксір смерти. В на-слідок ріжких сполучень дістав я страшну отрую. Одна повна фляшочки вистачить до отроєння по-ловини Толеда. Само її вдиханє разить мов грім. Радуй ся зо мною!

— Кого хочеш отруїти і яким робом? — питав Мерібаль і почав мимо волі труситись.

— Сто, тисяча, дві тисячі сих невірних цсів, — кричав пристрасно Абісаїн — в поросі валятимуться завдяки мені, згорнілі, з витріщеними очима, з судорожно викривленими лицями! Радуйся зі мною!

Мерібалль держав його за обі руки, його очі палали.

— Говори, як, коли? — шептав.

— Я не знат доси, як і коли — відказав Абісаїн. — Коли ти сказав: дай доказ своєї ненависті, я хотів принести тобі сесю отрую. Але я говорив тебе, що блукав по місті і бачив ідолопоклонників цього народу. Я чув його пісні, що глузують із справжнього короля Сіона, і зазираю сьому фальшивому відкупителеви в посиніле лицє. Отже я говорив собі, що сам Бог вітхнув мене гадкою пімсти. Його ангел завів мене перед костел Чесного Хреста, як його називають. Вони цілують ноги цього ідола: напушу їх отсею отруєю. Смерть буде стояти біля хреста, буде їх косити, помір розпростре свої страшні крила, і ті, котрих брати й сестри, мов громом ражені, падатимуть під хрестом, ті струтять із вівтаря ідол і перед проклонів вержуть у порох. А я, я буду стояти на боці і буду съміяти ся, съміяти ся, съміяти ся! — І вибухнув так страшним, шаленим, судорожним съміхом, що Мерібалеви наїжилось волосе. Зелена опона, мережана сріблом, затремтіла сильно, але обидва мужі гляділи на себе з таким напруженем, що не запримітили цього.

Мірібалль обійняв Абісаїна і мовив:

— Ти сяяти меш погибель, мов діявол! Ти повен високої ненависті! Я вклоняюсь тебе! Ти син моєго серця! Йди й бери ся за діло! Адже-ж не треба й говорити тебе, що всі мої бо-

тацтва будуть твої, зі всім, що маю, і з Ріспою, перлою моєї домівки!

Виридув його перед ворітами на вулицю. Тут попрощував його, поблагословив, і — розійшлися.

Тимчасом вийшла Ріспа зі своєї криївки й держала ся тремлючи рукою зеленої опони, що була мережана сріблястими гранатовими яблоками. Була бліда, мов привид; красна, мов звізд; все ще одіта в білу, святочну шату, мерехтячу перлами. Поглянула на двері, за якими зник батько з Абісаїном, і очі її наповнилися слізми.

— Боже! — мовила тихо, склавши руки й проникаючи поглядом сумерк залі, — про тебе я днесь думала, коли співала про славу Сіона. Вірю в тебе, замучений Боже! Говорять, що ти само милосердє. Відпусти йому! Христе, я кохаю цього чоловіка, але жах іде з нього. Кохаю його. Чого жадаєш, аби вчинила я задля його відкуплення?

Замовкла, наче ждала відповіди. Було тихо. В тім упала одинока восковиця, що горіла в мосажному, великому канделябрі, розтопилася на три кусні о мармуровий поміст залі і погасла. Ріспа здрігнулась і закрила лице руками. Опісля підвела голову і обтерла сліззи, що котилися по лиці.

— Жадаєш моєї погибелі? — питала болізно. Але миттю заспокоїла ся і додала:

— Ні, ти не хочеш моєї погибелі, іно жертви!
І стала на потемки шукати виходу з залі...

Костел Чесного Хреста був звичайно цілу ніч відчинений, бо часто безталанні, від яких ліжка втікав сон, прибігали сюди до Спасителевої

фігури шукати потіхи і спокою для скорбних душ. Абісаїн міг проте легко виконати свій страшний намір.

Коли ціле місто вже спало, він пізно вночі зайшов до храма, заждав хвильку, аж у костелі і в поблизькості не було ніякої живої душі, і при съвітлі одинокої лампи, що блимала перед вітаврем, закутаний у темний плащ, поповз до чудової фігури. Права нога Христа закривала зовсім ліву, так що вистачило сю одну напустити отруєю, бо другої, укритої під нею, жадні уста не могли доторкнути ся.

Абісаїн живо виконав своє діявольське діло і вийшов із костела. Ходив по вулицях аж до съвіта, бо був дуже роздратований і не міг по-класи ся спати, а коли зійшло сонце, вернув ся назад до костела, зайшов тут у найтемніший кут, закутаний у плащ скучив ся до землі, наче по-тапаючи в глибокій молитві, і в глибині серця кидаючи кощунські прокляття, не міг від хреста відвернути своїх палаючих очей ані на часочок.

Костел заповняв ся звільна; постаті жінок у темних завоях рисували ся неясно в сумерці; голосні крохи мушин дзвонили о камяну долівку, але ніхто не наблизав ся до хреста. Був звичай, що там докінчувано молитов аж після богослужіння, коли съвященик благословив людей. Абісаїн нетерпливив ся, але його жданю мав бути в коротці вже кінець, бо отсе струнка жіноча постать, якої краси не могли зовсім закрити навіть більше бухасті, чим у інших жінок, плащ і завій — увійшла в храм і прямувала до хреста.

Жінка уклякla перед хрестом, а в Абісаїна мимоволі защеміло серце, бо вона була сама молодість і краса! Здавало ся, що доторкнеть ся отруї на хресті, — але вона впала на лицє і недвижно

лежала мов мертвa. Абісаїнови тепер полекшало. Тимчасом дав ся чути дзвінок, съвічки на вівтарі вже горіли і появив ся съященик із чашою, накритою парчевим покривалом. Зачалось богослужене.

Абісаїн переміг своє несподіване співчутє і скреготав зубами, що мусів брати участь у съятуому християнському обряді. Чув і бачив усьо наче в горячковому сні і відітхнув спокійно, коли съященик відходив від вівтаря. В сїй хвилі однаже костел заснів множеством съвіtil, дав ся чути вроцістий спів і як учора вечером появила ся в костелі процесія монахинь. Співаючи про велич короля Сіону зближали ся дівиці з горючими съвічками, з містично палаючими очима до чудесного хреста, аби цілувати ноги Христа. Абісаїном трусив внутрішній діавольський съміх.

Уже стояли під хрестом; абатісса піднесла свою заслону, і уста її шукали гвоздем пробитої ноги Спасителя.

В тім підвела ся нагло темна жіноча постать, що через ціле богослужене мов мертвa лежала лицем на землі, миттю станула висока, струнка, повна тихого достоїнства між абатіссою і хрестом, дала монахинї знак, аби вступила ся, поступила ся, обіймила хрест обома руками, похилила голову і хотіла покласти поцілунок на помазану отруєю ногу Спасителя. Та нагло дав ся почути в костелі, наче з одного горла, великий оклик зачудуваня, всі присутні мов би скамяніли з подиву, бо отсе, коли уста сїї жінки наближали ся до Спасителевої ноги і вже мали доторкнути ся її, зігнув деревляний Христос свою ногу, із неї випав гвіздь, а нога посунула ся по хресті в гору так високо, що її з землі досягти вже не було можна, і так зігнута в коліні, оперта пі-

дошвою на хресті, задержала ся безворошио в своїй початковій одеревілості. Відгуки окриків замовкли, було тихо, але знов озвалися повні запалу оклики: „Чудо! чудо! чудо!“

Але ті, що стояли найближче хреста, кричали тепер: „Добре, чудо! Але що се має значити? Сеся, що хотіла цілувати Христа в ногу, не могла доступити сеї ласки! Мусить бути вона велика грішниця і хотіла обидити Бога! Схопіть її, схопіть її!“

Руки сягали по неї, торгали її за плащ і заслону, вона одначе спокійно і маєстатично випрямила ся і стояла, чаруючи красою в сяєві горючих съвічок. Се була Ріспа. Її біла шата мерехтіла перлами, золоті иглиці, оправлені в сафіри, горіли в її волосю, а темні очі палали мов чорні звізді.

— Жидівка! жидівка! — кричав люд повен ненависті і жаху.

— Прийшла наругати ся з Христа! Вкаменійте її!

На Ріспі не було пізнати боязni. Темні звіди її очiй обертали ся все до хреста. Солодкий, мрійливий усмiх явився на її устах, що здавалося шептали: — Господи, ѹ Ти чуєш їх?

Абатiсса простягла руки над дiвчиною.

— Будьте тихо в божому храмi! — рекла.

— Не судiть! Ся дiвчина не може бути грiшна. Я її бережу. Отсе обiймаю її своїми раменами, в моїх обiймах вона наче в азилю моjого манастиря! Нiхто не съмiє доторкнутись її!

Настала гробова тиша, довкола абатiсси ѹ Жидiвки зробилося вiльне мiсце. Стояли бiля себе, обi повнi чудесного повabу, наче двi лiлiї повнi милого чару, бо абатiсса, хоч старша вiд Рiспи, була теж красна i бiла як вона.

Монахиня поглянула поважно на дівчину.

— Ти прийшла наругати ся? — запитала.

— Ні, — відказала дівчина зі щирістю в оці, чистим, ясним, певним і так переконуючим голосом, що хто її чув, мимоволі мусів їй повірити.

— Оправдай ся! — мовила абатісса.

Ріспа зіткнула важко і мовчала хвилю.

— Не судіть — відказала врешті — суворомого люду задля одного злочинця. Чи нема між вами злочинців? Знайте отже, отсе знайшовся між синами Ізраеля чоловік, котрий, засліплений ненавистю, не порозумів Бога моїх батьків, Бога, що прецінь єсть також вашим Богом! З ненависті намастив ногу цього хреста страшною отрутою. Поцілунок рівняв ся нагальній смерти. Я довідала ся про все і прийшла остерегти вас. Сею осторогою мала бути моя смерть. Власним житем я хотіла окупити гріх цього чоловіка. За його ненависть я давала свою любов. Бог одначе змилосердив ся наді мною і не прийняв жертви з моєго житя. Тепер знаєте все!

— А чому ти не видала цього чоловіка, цього нужденника? — обізвав ся голос із темного кута костела. Промовив так сам Абісайн. Се були перші слова, які був в силі вимовити. Пронятій жахом, коли пізнав Ріспу, стояв наческаменілий, безворушно, безтямно, безчутно. Дівчина зараз пізнала його голос, затремтіла, зблідла і закрила собі обличе руками.

— Так, через що ти не видала його? — обізвали ся голоси.

Дівчина обернула ся тепер зі слізми в очах до хреста.

— Я прохала Христа, — відказала — аби мені позволив уратувати того чоловіка. Не хотіла і не хочу видати його вашій помсті.

— А на віщо щадити його? — кричано пристрасно во всіх боків.

— О, ви знущаєте ся наді мною, — заплакала дівчина. — Я його кохала, — додала тихо, тулячись до абатісси.

— Бідна! — відповіла абатісса і сильнійше пригорнула її до себе.

— І не кохаєш його вже? — спітав знов завмираючим голосом Абісайн, що радше відгадав, як чув, що дівчина шептала абатісці.

Ріспа випрямилась.

— Я вагала ся між тим і Христом — рекла по хвилі — се єсть, між ненавистю і любовю. І я вибрала любов. Удаю ся до Христа і лишень до нього хочу належати. Тебе, моя сестро, — рекла обертаючись до абатісси, — тебе післав Бог, ти, голубко мира! Веди мене в святий свій дім, бо не маю тепер жадного іншого притулку. Мій народ і моя родина відчурають ся мене. Але Бог мене прийме. Нехай двері твоєго дому за-пруть ся за мною на віки!

— Хвала Всевишньому! — рекла абатісса, кладучи поцілунок на чолі дівчини.

Абісайн упав на землю мов розторощений. Але з посеред народу знов почали озивати ся голоси недовірія.

— Хто знає, чи ся дівчина говорить правду! — кричано. — Адже-ж відвернув ся від неї Христос з огидою!

Всі поглянули на хрест, а отсе — нове чудо! — нога фігури була на давньому місці, прибита гвоздем до дерева хреста.

Абатісса піднесла голос.

— Люди малої віри! — закликала. — Чому-ж сумніваєтесь? Треба-ж вам нових доказів? Отже добре! Я без найменьшої вини, бо рано сповідала ся і прийняла Господнє Тіло в монастирській каплиці. Коли Христос відвернеться від мене, похиленої в покорі, буде-ж се осто гидою?

Вона наблизилась, аби поцілувати стопи фігури — і отсє чудо повторилось. І повторилось іще раз, коли старий съященик, що саме відправив богослужене, також зблишився до фігури, аби уцілувати її стопи.

Тепер уже вибухнув народ шаленою радістю. Звістка про те, що сталося, рознесла ся громом по місті, всі дзвони видзвонювали, неначе в найбільше съято, із стопи змито отрую съятыми олійками і съяченою водою і з великою вро чистістю ношено фігуру по цілому Толеді. Цьвіти сипалися на неї зо всіх вікон, дівчата і жінки метали свої клейноди, куди мали її нести, ціле місто потапало в радості.

Жили за те зачинялися в домах, посыпували голови попелом, а Мерібалль майже збожеволій з боязни зібрав свої скарби і втік з великим страхом із Толеда, проклинаючи свою дитину й шукаючи захисту між бісурманами в Андалузії. Ріспа знайшла дім у тихому монастирі, де ждала хрещення і одягу новички.

Отупілій, пригноблений, зломаний Абісаін волік ся серед окриків до дому. Впав на ліжко в горячці, рівній божевілю, і лежав майже цілий місяць.

До памяти приходив звільна, а коли встав, ходив мов без душі. Съвіт видавав ся йому пусткою! Не тямив навіть добре, що з ним сталося, чув лишенъ, що серце його, наче від рани, все кровавить ся, і що щось там палить,

наче невгласимий жар. Се була ненависть і скаженість, якої був не заспокоїв помстою. По якомусь часі став роздумувати яснійше.

Ріспа була отже страчена, була в монастирі, спроневірила ся своєму народові, своєму Богові, відцурала ся своєго батька, вирекла ся своєї любові. Як же-ж се його тоді, в костелі, прибило, розторошило! Але тепер мав для неї лише усьміх погорди, була для нього мертвa. Тоді в костелі бажав смерті, але нині дякував Богу, що не вмер, бо коли його любов була мертвa, то ненависть і жадоба помсти на тім, що був причиною його цілого нещастя, були тим живійші, тим гострійше діймаючі, і тим насильнійше пхали його до якогось діла, повного найжорстокійшої пристрасти. Причиною всого жалю, всеї печалі був Христос... Ох! бій між Абісаіном і фальшивим пророком не мав іще кінця! І сила разів ненависний образ Спасителя являв ся в його пристрасній душі, все повторяв свою давню грозьбу:

— Ми ще побачимо ся!

Одного дня вийшов Абісаін погуляти здовж Taxu, в напрямі Talavera de la Reina. І радував ся, що сил йому прибувало.

Коли знайшон ся між стрімкими, голими дебрами, побачив печеру. Вона темніла напроти нього і наче просила до своєї тіни спочити. Лежала оддалік дороги, окружена скелястою пустинею. З її порога розкривав ся між двома збочинами несподіваний вид далеко-далеко на толеданську рівнину, на якій у мраці рисували ся вежі і башти міста.

Абісаін зайшов у печеру і швидко заснув. Коли пробудив ся, стояв глибокий сумерк. Холод пройшов по ньому. Набрав нарече сухого хворосту й сонцем спаленої трави і розпалив огонь. Крізь димову заслону палаючої ватри дивив ся на сумрачне небо і сходячі звільни на ньому звізди. Не тямив добре, що спілось йому, але було в нього мрачне почуття, що сон був повен великих привидів на тлі Старого Закона.

Весь потапав у гадках, а горячка, що його морила через цілий час хороби, знов почала вертати ся. Гадки його набирали якогось справді неизначеного, але незвичайного, огняного полету.

Із мраки забутих, перед хвилю бачених снів виринала гігантська постать Ілії.

Бачив величезну, надлюдську появу в цілій хмарній величи, наче якусь велітень-гору, й здавалося йому в сїй печері, що сам куяє в яскині на Хориві. Так певно тоді гляділи звізди на Ілію, як тепер на нього, так певне пророкови товкло ся серце, а в жилах кров кружляла неспокійно й насильно, коли внутрішній голос остерігав його, що Ягве в цілій величи й божестві переходити-ме коло Хорива!

І вийшов Ілія з яскині, а ось темна буря, повна грози й рокоту котила ся по небі! Гора трясла ся, скелі лускали, громи рокотали, але Бога не було в сїй бурі!

Опісля повне жаху землетрясене зворушило сьвіт в основах. Здавалося, що всьо западе ся назад і обернє ся в нівіщо, але Бога не було в сьому катаклізмі!

Небавом посыпав ся з неба огонь, наче землю хотів він проковтнути, — але Бога не було в сьому пожарі небесного склепіння!

Аж ось дав ся чути тихий-тихесенький подув і Ілля затримтів. Більша тривога, як перед бурею, як перед огнем, як перед землетрясенем, обняла його; закрив плащем обличє, аби не згинути, бо в сьому шепоті пізнав, що таїв ся, скривався Ягве!

Абісаїн пережив тепер в кількох хвилинах цілу съяту грозу, як сам пророк, і з тримтінем напружав око в порожнечу, сам не знаючи, чого хоче досмотрити ся. Огонь потахав; заслона з диму стояла між ним і отвором печери. Крізь сей дим бачив, як звіди тонули в хмарах. Чув шум і свист вітру й цілий съвіт видавав ся йому чимось неземним.

В тім на своєму обличю почув щось, наче віддих чоловіка; його волосе з'їжджало і по цілому тілі пройшов мороз, наче ледова іскра.

Абісаїн думав, що збожеволіє. Христова постать, у тім виді, як її бачив у костельній пустельні, стала зближати ся до нього, мов ясний промінь серед сумерку. Ісусове обличє було бліде й сяло мов захмарений місяць. Простягнув руки і йшов просто до нього. Пресолодкий чар линув з його смутних очей і вникав в Абісаїнове серце; його уста майже торкались його уст, немов у пощілунку, і крізь шум вітру й клекіт наближаючоїся бурі йшов сей тихий-тихесенький подув, мов на Хориві, а якийсь таємний голос шептав:

— Ходи в мої обійми, я закороню тебе плащем своєї любові! Мое милосердє глибше, ніж глибінь моря, ніж безодня непоглядних небес! Я тихий, мов голубка, але подих моєго голосу, голосу моєї любові поборе шум і вітє вітрів, клекіт бурі й вир пекольних пристрастій!

Христові уста були вже на устах від жаху скамянілого Абісаїна. Він зібрав усії свої сили, подав ся в зад і крикнув в нетямі:

— Проч, проклятий! Проч, почваро пекла, про яке згадуеш!

Кинув ся на землю й товк чолом об скелю. Зірвав ся. Поява щезла. Відітхнув, але його волосе доси було з'їжене. Втік з печери. Небо було тепер чорне, як його ненависть, блискавиці відслонювали від часу до часу посинілу в їх съвітлі країну, а з віддали рокотали громи. Абісаін став шалено втікати. Мчав нивами, здовж грізно шумлячої ріки, й зупинив ся аж біля моста de Alcantara, де впав без духа. Небо відчинилося на ростіж, синяве съвітло залило на хвилю обрій і Абісаін побачив у съому страшному сяєві Толедо із здіймаючими ся в гору вежами й валами, що зарисовували ся на небі, немов гігантські привиди.

Встав мов зі сну і йшов, наче на велінє якогось незнайомого голосу. Незабаром був у місті, ходив вулицями, не знаючи якими, був немов оголманий тим ревом вихру, тим клекотом що раз то близшої бурі.

Вже стояла цілковита ніч, вулиці були порожні, доми позапирані, а съвітла погашені. Аж коли скрутів на ріг малої площі, осяяв його обличе наглий блиск. Абісаін крикнув і затиснув п'ястуки: стояв перед костелом „Чесного Хреста“!

Лампа меркотіла перед чудесним хрестом, а блідий Христос отвирав ѹому свої рамена, подібно як там, у печері. Його очі, здавало ся, були вохкі від сліз, а безбарвні уста немов шептати:

— Склони голову на моє серце, я захищу тебе плащем своєї любові!

— Назарейський брехуне! — скрикнув Абісаін — думаєш, що побореш своїм облудним усміхом? Я не слабодух, як Ріспа! Кличеш мене до себе? Добре, — йду!

Впав до костела й так був розбішений, що навіть не озирнувся, чи він сам; побіг просто до хреста, добув штилета і аж по рукоять вбив його в бік фігури. З хреста почув ся болючий стогін, фігура затремтіла, впала з важким ломотом на вівтар, а з нього покотила ся на долівку. За собою потягла лямпу: ся розбрала ся й погасла. В темряві було чути важке зітхане, опісля зробилося тихо, як у гробі.

Абісаїн сів на землю за колюмною й окутався в плащ. Спершу обхопила його боязнь, опісля шал побіди й дика радість. Скинув у порох цього Назарейця! Вбив його!

Здрігнувся. Чи дійсно доконав убійства? Хотів розбити ідола, а видалося йому тепер, що вбив чоловіка, і весь жах доконаного злочину обдав його душу. Його тіло трусилося, зуби цокотали, а про се не був то страх. Здавалося йому, що в його нутрі розкрилися нагло незнайомі йому доси пропасти; съвіт, Бог, люди, його питоме я, все ю являлося перед його здивованою душою в іншому съвітлі, з іншим обличчям. Чим він був давніше для цілого съвіту? Нічим! А тепер видалося йому, наче злочин був високою аж до неба підставою, на якій стояв він, а кожний, хто ще вчора йшов біля нього байдужно, впирає тепер в нього свій зворушений, здивований, щікавий зір! Цілий съвіт змінився в один величезний палець, а сей палець указував на нього! Ніколи ані жите, ані смерть, ані люди, ані Бог не мали для нього такої нечуваної ваги, таких виразних обрисів, такої вражуючої дійсності. Ся хвиля, коли вбив ніж у бік „Чесного Хреста“, була саме цілим його житєм! Що було перед тим, було ледво дитячою грою, а що ще могло бути після цього? Ніщо вже, ніщо! Злочин, гріх! Гріх? Що се таке?

Проклін, чи прощенє? Абісаїнови здавало ся, що сей учинок був найбільшим благом, найсильнійшим чаром, більшим як молитва. Ніколи ніщо не ставляло так безпосередно його перед обличем Бога, як се вбійство! Стояв тепер перед Богом! Гріх заніс його перед боже обличе, як огняний віз завіз Ілию живцем до неба. Чудно, — але кого Бог кличе до себе, тому дає попасті в тяжкий гріх, відокремлює його від інших, аби поставити його на визначному, окремому місці!

Так роздумував Абісаїн і не зінав, що не гріх, не злочин, але велике каянє по причині цього гріха, цього злочину посуває впавшого чоловіка перед боже обличе! Се каянє доси не озивало ся в ньому.

В його нутрі шаліла буря. На дворі також лютувала буря, а дощ лив ся мов під час потопи; блискавиці заливали місто сьвітлом то синявим, то фіолетовим, то багряним; вітер стогнав, завивав, шалів і ридав. Врешті затих вітер, дощ перестав, хмари розійшлися і на небо стали вибігати звізді.

Абісаїн устав. Розвага й спокійна думка почали озивати ся в ньому, а нагальне зворушене втихомиряло ся в його душі, мов ся буря й сей вихор на дворі. Зробив крок наперед і зачепив ногою о струченого Христа. Не зінав чому, але за ніщо в сьвіті не хотів подивити ся на нього. Понадав ся в зад в напрямі колюмни. По хвилі одначе, мов на перекір, обхопила його необорна цікавість поглянути, як виглядає се замучене обличе. Але навкруги стояла цілковита темрява і він не міг нічого розпізнати. Вийшов перед костел. На вулицях панувала пустка ітиша. Вітер осушував велике камінє хідників.

— Піду домів, — сказав до себе Абісаїн. Вернув одначе знов до костела. На-помацки по-

сугубаючи в темряві роздумував: коли лише тут фігуру на землі, завтра її знов повісять на вівтарі з новою честю і мій учинок буде даремний. Якже-ж міг бути так безглуздий і думати, що і поповнив убийство? Чи можна вбити кусень дерева? Можна його лише спалити, коли хоче знищити його. Се він зробить. Тоді буде по чудесах. — Засьміяв ся. На-помацки став шукати фігури, знайшов її, піdnіс, узяв на плечі, прикрив її й себе плащем і вибіг на вулицю.

Не було ані тіни живої істоти. Абісаін ішов скоро, фігура не була тяжка. Безпечно зайшов на площе Valdecaleros, відчинив ворота ключем, що носив з собою, пішов по сходах у гору і зайшов нарешті до своєї кімнати.

Аж тут почув, що був дуже втомлений. Кинув фігуру на землю, прикрив плащем і не розсвітивши навіть лампи роздяг ся і впав на ліжко. Зараз заплющились очі, важкий сон знесилив його і погасив съвідомість. Лежав, як камінь. І пробудив ся аж тоді, коли сонішне промінє вдерло ся незаслоненим вікном до кімнати і коли якийсь рев, немов далеких розбурханих вод, став доходити до його вуха. Не отяжив ся зараз, що з ним учора робилось; у нього було почуване, що щось незвичайне висіло в повітря і в ньому самому озивалось. Тимчасом зближала ся на вулицях високотня з кожною хвилею. Тепер уже перед самими його вікнами grimів рев, неначе розбурханої повені, і врешті з цього глухого клекоту добулись оклики:

— El Cristo de la Luz! El Cristo de la Luz!

Близькавкою вернула съвідомість у його душу, цілий вчорашній день явив ся нагло ясно і живо перед ним. Вискочив з ліжка в якомусь чудному переляку.

— Чиж відгадала сеся юрба? — прошептав Абісаїн

Тимчасом корідори заповнилися людьми, двері від його кімнати виважено, і сотки очий, повних ненависті, повних жаху, повних погрози, впилися в його бліде лицце.

— Чого хочете від мене? — питав ся тих, що перші вхопили його за груди, наче хотіли розшарпати.

— Признайся до злочину! — ревіла юрба, і тисячі плястуків у покою, на корідорі, на сходах, і на вулиці піднялися до нього.

— Не розумію, — загикав ся Абісаїн.

— Я витолкую тобі, — сказав толедський alcalde, що збуджений на зорі ще, коли ціле місто зворохобилось, продирає ся тепер крізь юрбу. — Приходимо тебе увязнити і поставити перед суд. За віщо? Сам знаєш добре. Вівтар у костелі „Чесного Хреста“ замазаний кровю, а свята фігура зникла з хреста. Ти съятотацко зранив її ножем і опісля забрав з собою. Не відпираї ся, вбійце самого Бога! Від вівтаря веде слід крові вулицями аж перед твій дім, твої сходи замазані кровю, поріг твоєї кімнати скаляний нею, і твої руки також, і твоя шата, і отсей твій плащ!

З сими словами підніс плащ, що лежав на землі, і в великій ковбані крові уздрів Чесного Христа. З рані в його боці соктіли краплі крові, мов ясні рубіни!

Абісаїн закрив лицце руками. Бачив, що вже згублений. З трудом лише оборонив його alcalde від скаженості юрби і відвів до вязниці.

Святу фігуру обношувано в процесії по цілім місті при звуці дзвонів, тисячі съвітил освічували її, кадильний дим сповивав її безупинно синявим туманом, а ціле горожанство клякало

в покорі, коли під спів гімнів знов ставляно чудесний хрест на давнє місце.

Того самого дня видано Абісаїна на невимовні муки. Ціле тіло його була одна рана, одна кістка не осталася в нього ціла. Серед мук підйомив Абісаїн очі до неба і з уст його почув ся голос:

— Іліє! Іліє!

В тім замеркотіло щось, мов мраковина пайбілійших звізд, перед його очима злинула хмару повна весельчаних блисків, і з потока съвітла виринув Христос, помазаний кровю, з усміхом невимовно солодким, безмірно добрим, повним найвищого милосердя. Довкола нього в безмежному просторі літали міліони ангелів і закривали цілу блакить небес прозорими, сонячними, барвистими крильми.

— Ти прийшов у побідній хвалі наругати ся з моїх мук? — питав Абісаїн.

— Я прийшов зменшити твій біль і вгасити твою ненависть, — відказала божеська поява і похилила ся над терплячим чоловіком, а кров, що з її бока соктіла на мученика, змінила його муки на почуване приемної солодкости. Щось немов безконечне щастє обдало душу і тіло вмираючого Абісаїна.

— Ти ллєш кров? — мовив. — Хто зранив тебе знову?

— Сей люд, якому твої муки вкладають в уста оклики радості і який в моїм імені над тобою знищається! Доки панувати-ме на съвіті ненависть, не перестануть кровавити ся мої рани. Кожне слово, що проклинає близького, єсть ударом завданням у моє серце, кожна ненависть єсть новим на мені доконаним убийством! Твоя се злоба, твій пристрасний гнів спричинили витриск крові з мо-

його бока тоді в костелі, не удар твоїого ножа в мою подобу. Ах! скільки крові я вилив з покон-віку! Бо моя любов ранійше кровавила ся, ніж на хресті прибили мое тіло. Моя любов існувала з твоїм Господом Богом ранійше, ніж час, ранійше, ніж земля, ранійше, ніж гори, ніж море водами сповнило ся! Коли Бог сотворив небеса над пропастями, була з ним; коли велів хмарам піднятися на високости, була з ним; коли рікам давав напрям, була з ним; коли вдунув душу в Адама, була з ним! З покон-віку все кровавить ся моя любов! Сеся кров затоплює цілій сьвіт. Глянь довкола себе, що сеї крові ллєть ся!

І очі Абісаїна набрали сили зіниць архангелів і херувимів, і бачив, що всю сьвітло віків було саме кровю Христа, що нею поїли і живилися сонця й всякі звізді, що її пила земля, аби могла цвисти, що весь сьвіт безмежно тонув у ній.

— А я ненавидів тебе, ненавидів вічну любов! — шептав Абісаїн, і слози безмірного капяня, пекучого мов пекло, текли по його обличчю.
— Як-же можеш змилосердити ся наді мною? — простогнав. — Як-же можеш простити мені?

— Твоя ненависть була немов скритою любовю, — потішав його Спаситель, — любовю, якої ти не порозумів і яка тебе зсунула з глуздів. Ти опирав ся їй, бо вона видалась тобі гріхом. Твоя ненависть плила з любови до сього, що тобі відавало ся найсьвятішою правдою, і твоя ненависть через се була сьвята! Твоя ненависть будить любов, і Бог радше любить її, ніж тупу байдужність до великих річей! Абісаїне, ти сказав колись: „Іще побачимо ся!“ Я відказав тобі: „Побачимо ся!“ І отсе ми побачили ся, бо ти знайшов мене, мене, що вийшов шукати тебе. Ти пізнав тепер, що всяка ненависть, се помилка! Її жерело

добувається так близько жерела любови. Ходи зі мною в рай сеї любови, бідна душа, що довго блудила в темряві!

І появя, як тоді, в печері, присунула ся близше, немов звіздяний промінь, і його уста шукали уст замученого Абісаїна. Абісаїн почув райський їх подих і затремтів із щастя.

— Люблю тебе! — щептав у безмірній тузі, і Христовий поцілунок супокою впав на його уста, мов тихий цвіт. Щастє глибше, ніж синя безодня небес, обхопило Абісаїнову душу. Зняла ся в гору з хором ангелів, наколи пошарпане його тіло, мов кроваве лахміте лежало на землі, а нарід навколо підіймав пястуки і кидав mestні проклони.

Щастє в саді цвітучих бресков.

Умбріяні був один із найбільше займаючих і найбільше забавних людей, яких взагалі пізнав я. Звертав увагу вже на перший погляд і захоплював своюю бесідою, що іскрила ся як карбункул і втихомиряла як музика. Походив із старої римської родини, а укривав ся з певних незнаних причин під псевдонімом. Його неприятелі говорили, що се видумка, що він взагалі не був Італіянцем. Не знаю, чи по їх боці правда. Не скажу теж, аби я повірив, що Умбріяні брехав. Він належав лишень до тих, які завжди щиро вірять у все, що повідають інші. Все-ж хочби з огляду на свою типово-красну голову Умбріяні був нехібно Італіянцем: говорив сим звучним, чистим римським акцентом, який гордо стоїть вище тосканщини. Але мовили й Атенці, яких я знав в Одесі, що Умбріяні говорить, наче-б був їх краяном, а вбогі риболови в малій оселі на кримському побережу, до яких мене з Умбріянім загнав вітер,уважали його також за земляка; так знаменито гуторив з ними їх чудним говором. Вкінці й Татари та Турки брали його за свого, судячи по знайомості дотичних мов.

Та мені байдуже, якого він був роду; я був рад, що взагалі пізнав його. Ми швидко припали до себе серцем; не лучила нас однаке в дійсності жадна приязнь, радше вязало нас якесь примирє, яке ми заключили мовчкі проти окружаючого нас товариства. Ми почували себе спорідненими в одному, а се в пристрасній любові до мандровання. Нам обом ніяково було в осередку сих більше-менше чесних і розумних людей, у яких усіх загалом були свої обовязки і ціль житя. Нам обом бракувало змислу до сих гарних та важких річей, ми були такі тупі, що не давали себе захопити сими покликами, які по авторськи голосили жіщухи з добрими горожанськими думками. Пластили нам за се погордою. Але що нам по них! Говорили теж, що заздримо їм їх реального ґрунту під ногами, ѿ мали мабуть більше правди, ніж надіялися. Як богатою нагородою було для мене товариство Умбріянії за многі втрати! Стільки незвичайних пригод, як він, не прожив ще ніхто на сьвіті, ѵі ніхто не вмів так захоплююче, так переконуюче говорити про них як він. Навіть один із його противників оповідав раз, що коли чув Умбріянії, як розказував про розбиті корабля на сицилійському березі, при чім омало що не втопив ся, він, сей противник, не лише що був так захвачений, що дух запирав у грудях, але чув так живо запах морської води, що здавало ся ѹому, що грушка, яку саме єв на десер, в устах змінила ся в устрицю. І ще хто скаже, що міщух не має фантазії! Як умів Умбріянії осяяти, коли оповідав про своє життя в Царгороді, де за своєї молодості був пажем на дворі падишаха! Як умів очарувати, коли співав арію з „Аіди“, в якій то опері пізнійше в одеському театрі дебютував яко тенор! Як блід

я нераз із зависти, коли він фантазував про роскоші прожиті у ніг всіляких екзотичних королівен, з очима, в яких білки були наче з сафіру, а зіниці наче з чорних огнів; коли згадував про сирійських танешниць, які його кохали й сохли мов голубки, а марили мов Суляміту, танешниць, що його вязали своїм довгим хвилястим волосем до себе, аби їм не втік!

Сей Умбріяні всьо знат! Усюди був! На Нілю був, на Дунаю, на Янцекіянгу, на Волзі і Бог зна' де ще! Умбріяні був усім і нічим. У Сімферополі, де я його пізнав, продавав рано молоко, опісля вчив у гімназії гімнастики, співав до богослужіння в православній катедрі, був огорожником, співав вечірню в вірменському костелі, а ввечір учив танцювати. Окрім цього робив лодки й ровери та малював портрети. Звичайно він приходив до мене, але раз відвідав я його в малому власному дому в татарській дільниці; помешкане його видалось мені прямо гарним. На протилежності стояла стара, на пів розвалена мечеть, що заросла була по самі вікна буряном. Ми могли з його дивана чути, як мулла з мінарету вечером кликав на молитву. Покій був вузкий, тінистий і зовсім порожній; тут находився лишень невеликий диван, на якому ми сиділи, й за пару рублів куплений старий спінет, що Бог зна' при якій нагоді замандрував аж на Крим. Сим разом Умбріяні не був сам. У цього був гість; якийсь линвоскок, теж Італієнець. Прийшов від цього яко від краяна позичити гроший. Умбріяні дав, що мав, та цього було не богато. Опісля частував нас обох кавою, приправленою по турецьки. Принесла нам її мала, товста, непогана жінка, на вигляд мужичка з курської губернії.

— Моя подруга, — представив нам її Умбріянії.

Се так заскочило мене, що я трохи не пустив на землю філіжанку, яку держав у руці. Хвильку боявся я навіть, чи Умбріянієва подруга не обидиться моїм зачудуванем, але пізнав гнеть, що була тупа й преглуна і нічого не запримітила.

Умбріяній говорив нам в дальшій розмові, що його жінка не вміє ані читати, ані писати. Се було ще байдуже, але не було в неї іскри духа, не було на ній ані сліду краси. Що могло його спутати з нею? Його, гарного, дотепного, його, що не знав вправді Данта та Платона на пам'ять, але за се аж до дна душі був ними просяклий, з ними жив і промріяв усьо, що вони золотим долотом врили були в незнищимий металъ своєї вічної слави! І сей Умбріяній, що кохав колись Аспазію, а молив ся до Беатрічі, вмів жити з сею жінкою; сей Умбріяній, що пив любов із чаредійного жерела під пальмами та гранатами! Умбріяній, що пірвав був еспанську маркізу, коли йшла до монастиря, й опісля покинув її! Умбріяній, обожаний англійською поеткою, що спершу присвячувала йому дітірамби, а опісля з мести написала на нього погану книжку. Се неможливе! Подібними гадками я так був розсіяний, що радо відійшов домів.

Другого дня я гуляв за містом у товаристві одного старого професора, Швайцарця, що теж знов Умбріянія, але не лічив ся його приятелем. Ми йшли в напрямі старих валів, що тепер були порослі травою, а колись берегли Мітрідатів табор. Хвильку ми зовсім природно розмовляли про безталанного короля, але швидко зняли розмову про Умбріянія, що все-ж більше обходив мене. Я запитав Швайцарця, чи знає його подругу?

— Подругу! — закликав. — Я певний, що вона не його подруга. Се його подруже такаж брехня, як усе, що розповідає сей італійський комедіянт.

— А я вірю йому всьо, — була моя відповідь. — Чудно мені лишень, як міг сесю тупу жінку взяти собі за подругу.

— По перше вона не його подруга, як кажу вам, — мовив Швайцарець — по друге Умбріянії поступив-би як колись великий Молієр: Il prend son bien où il le trouve, а по третьє се зовсім до лиця йому. Чому? Через се, що був би се блазенський жарт. А вами звеличаний Умбріянії, чиж се не чоловік, якого звичайно зоветь ся поблазнем? А перед кількома літами то таки був він цілковитим блазнем і то в патольогічному значенню цього слова.

Ледви договорив Швайцарець, станув зневея перед нами Умбріянії. Вийшов з одної ями, що повстала біля валу наслідком розкопок за старинностями. Мусів чути кожде наше слово, та здавалося одначе, що не був ані трохи обиджений, був тільки крихту розсіяний. Ішов мовчки біля мене в напрямі буйної трави. Ми мовчали всі три. Вітер засвистав біля нас, летів у низ між старі деревами, що росли на березі Сальгіру, захолітав ними міцно, а вода заблистила подвійним съяєвом, відбиваючи сонячне промінє, що сипало ся крізь корони тополь і олив.

Швайцарець незабаром станув і попрощав ся з нами. Коли відійшов, я обернув ся до Умбріянії, але не зінав добре, як почати розмову. Умбріянії підніс руку й промовив коротко: „Дивіть ся, що я знайшов!“ Се була мала скляна посуда, одна з тих, що в музеях звичайно зовуть „фляшкою на слози“. Була незвичайно гарна. Я взяв її

й поставив напроти сонця: палала немов найкрасший опаль, немов найшляхотнійший жемчуг.

— О, щасливий чоловіче! — закликав я з запалом, що був би приніс честь кожному археольгови, — хто знає, чи Мітрідат не беріг у сїй склянці ту славну отрую, якою ослобонив себе від прикорости сього житя! Вас либоң пощукавала в колисці добродійна судьба. Я міг-би літами шукати по цілому таборі Мітрідата й не знайшов-би нічого. Ви зайдете трохи в глину і вже єсть у вас богате жчило. Могли-би як Шліман знайти, що хотіли-б, коли-би тільки зайнялись розкопками!

— Так єсть, — відповів терпко — все міг-би я знайти, що тілько хочу, з виїмком її, її, її... — лї? Що-за її?

— Мінгей.

— Говорите загадочно.

— Мінгей! — повторив і кинув задумчиво оком по околиці, що з'одягала ся в вечірню, вро-чисту шату. Горбки прибирали темно-синю краску, обрій був білий, в далечині Чатирдағ купав ся ще в рожевім съвітлі, а біля його вершків громадилися хмарки з блідого золота. Се ім'я „Мінгей“, так як його вимовив Умбріяні, сплинуло на мене з сим чарівним вечірним настроєм, і лишалось поньому елегійне, смутне, чародійне. Мабуть головно наслідком музики в його голосі.

— Мінгей, — повторив іще раз а опісля додав супокійно: — Се моя *idée fixe*, се мое божевіле, про яке згадав перед хвилею сей Швайцарець. Мудрі й розумні човплять нам блазням: „Усьо, чого догадуєте ся, се пустий сон.“ Але запитаймо ми блазні сих розумних, чим саме єсть чуване, чим сон — то не можуть нам дати як слід відповіди. І так ми блазні не знаємо, коли в дійс-

ності живемо, чи в сні, чи наяві, так отже не знаємо, що саме єсть правдою, чи сон, чи те, що розумні називають дійсністю. А що ж, коли одно і друге буде правдою?

Я хотів у його очах видати ся фільозофом, але кермуючись звісною пословицею — мовчав.

Умбріяні не ждав відповіди, встав, — і я також. Ми йшли мовчки в низ.

— Скажіть мені коли дещо про Мін'єю, — мовив я несъміло, коли ми наблизувалися до міста.

Умбріяні всьміхнувся.

— Хочете вжити моє оповідання до якої повісті?

Зворушене сумління не позволило мені брехати.

— Пишете розумно, чи по блазенськи? — питав далі Умбріяні?

— Не знаю, але богато дехто в Чехії твердить се посліднє.

— Се вас спасло, — відповів. — Мені байдуже, чи спишете те, що вам розповім, чи ні. Пригадайте тільки коли мені мое вінчане — але в принарадній хвилі.

Моя цікавість часто спонукувала мене прохати Умбріянія, аби дещо розповів про Мін'єю, але я не бачив настрою в нього і давав спокій. Він бував похмурий і я теж. Ми почували себе якось ніяково; відай ми за довго жили на одному місці і ся педантична одноманітність у нашому житю тяжіла нам. Ми не говорили собі сього, але вгадували один одного. Аж на весну, коли птахи стали співати, а дерева пускали, було нам обом, неначе відчинила ся перед нами якась важка брама, а ціла природа, вода, дерева, хмарки мов кликали до нас: „Вийдіть уже раз із вузкої тюрми!“

Ми були одушевлені, коли одного вечера стріли ся на березі Сальбірціоба і рівночасно закликали: „Гайда в дорогу!“

Зараз струсили ми з себе будене жите як порох з одіння, і йшли куди несли нас ноги. Вештали ся степами, пройшли майже цілий Крим.

О, красні спогади, хвилі повні щастя, ви оповили мою душу тugoю! Як міг би я коли вас забути, ви діброви й букові ліси, з'одягнені в весняні шати, вас, надиханих пахощами й гвоздиковим запахом палаючих лівоній, що розкривають рожеві свої чаші в глибокій тіні вашої тиші! Ви вкривали береги шумлячих вод і бігли до моря, що плакало, то грізно ревло у ваших ніг! Над вами кружляли орли, знімались у блакиті шпиллясті гори, рожеві вранці, ультрамарінові в полудни, а фіялкові, коли сонце сідало за обрій. Деколи ви розступалися перед нами і показували нам опісля в перспективі долини, де села й місточка в сяєві місяця дрімали, де мечеті з граціозними мінаретами, облямовані темними кипарисами mrіли під звіздами, де білі віллі в тіні матноліювих дерев, граватів та металічно-бліскучих лаврів гляділи у море.

А коли я впивався сими картинами, в ушах дзвеніли мені Умбріянієві солодкі сицилійські пісні, і моя уява залюднювала палати й мечеті, сади й пущі постатями, що грали головну роль в незвичайних пригодах, про які безупинно оповідав мені Умбріяні від рана до вечера. Дійсно, я жив снами „Тисячі й одної ночі“.

Раз ми заблудили й здавало ся, що від рана ходимо все довкола. Рішили ся проте вийти на вершок гори, аби відсі могли з'орієнтувати ся. На щастє ми знайшли дорогу, тесану в скелі. Вона вивела нас небавки з ліса і ми побачили у наших ніг широку країну, що хвилювала далеко аж до моря узгірями й горами, вкритими дубровами. Місяць стояв на небі і в його съвітлі ми побачили отару овець, що пасли ся на луці, яка бігла від до-

роги в долину. З дебрів виступала легка мряка, а з тихих гаїв доходило до нас накликуванє птахів. На дорогу падали великі тіни немов велетнів і смуги рудих полумінів.

Оддалік ми побачили велику печеру в скелі, в якій при огні гріли ся татарські пастухи. Було зімно, а ми були натомлени й сей огонь манив нас. Печера була висока, ґранітова і подабала на яс-киню цикльоців. Умбріяні бесідували з Татарами, а недовірливі їх очі сяли незабаром лагідністю. Кликали нас близше. В них були пестрі, дешеві коври, які виробляють ся в Бахчисараї; вони напи-рали ся з простодушною гостинністю один дару-вати нам. Дали нам теж зелену, пуклату посуду з довгою шийкою, повну „бузи“, солодкого пива, вареного з проса. Умбріяні купив від них кусень баранини, що її винесли з глибини печери, й заявив, що приправить вечерю для нас і для них. Дійсно, сам Олександер Діма не міг з більшою Ґрацією й елегантією подати своїм гостям вечерю, як се вчинив Умбріяні. Краяв, натикав малі кусники мяса на довгі прути й пік найліпші „шашлики“, які взагалі коли я констував. Татари були оду-шевлені, коли їм подавав їхню народню іду так клясично, знаменито приправлену. Із самої радості дали себе навіть умовити й мимо заказу пророка напили ся трохи нашого кримського вина. Опісля лягли й спали либо з відкритими очима. Мож-ливо однакче, що молилися, або роздумували над проступком пянства. Ми оба знов мовчки вперли були зір в огонь. Ми були втомлені, але сон не брав ся нас. Крайна осяяна місячним промінем, срібляста й немов сповита кадильним димом робила на нас сильне враженє. Я вставав що хвиля і глядів з порога в білу сутеніючу далечінь. Опісля вертав з новим одушевленем до огню, де думав Умбріяні. Ніколи

не було мені так любо, як в отсю ніч. Я горнувся до нього як до брата, а коли його бачив сумним, бажав струсити з нього спогади, що, здавало ся, тяжіли йому, й промовив, як се звик робити, коли хотів почути від нього яку з незвичайних його пригод: „Умбріяні-Шегеразадо, оповідь мені одну з тих гарних казок, які знаєш!“

Я спер у сїй хвилі голову на його рамя.

— Про що маю говорити? — питав він.

— Про Мін'єю — відповів я тихо і чув, як він сильно затрусив ся. Потім сказав: „Добре“.

Я випрямився й сїв напроти нього, аби глядіти йому в очі, бо його оповідане все невимовно захоплювало мене. Так ждав я з настугою.

— Ще де-кілька слів, заким зачну, — промовив Умбріяні. — Ви чули, що я був, а радше є ще доси блазнем. Мушу вам з'ясувати сю річ. Дитиною я був дуже нервовий і за скоро дозрілій. Моя фантазія була хороблива. До сього я проковтував усілякі книжки, які на половину розумів, а коли передавав їх зміст, я все прикроював до себе. Раз припадково впали мені в руки записи одного місіонаря. Він був братом моєго дідуся. Подорожував по китайській країні, а записи списував у дорозі. Вони не були друковані, не знаю з якої причини. В них знайшов я сухо розказану історію одного молодця, що звався Гоангті. На тлі її моя фантазія утотожнила мою власну особу з цим молодцем. Я стояв на сьому, що я — то сей Гоангті, що жив більше як сто літ перед моїм дідусем... Ну-ко, говорю тепер розумно? Я подав вам сирі факти, наче говорив про чужу особу. Послухайте отже моєго дійсного, одиноко справжнього погляду: Я був цим Гоангті в минувшості свого істинування. Коли я читав залишки його пусте імя, я пригадував собі все, що був перед

сто літами прожив у Китаю з хорошою Мінгесю. Єсть доволі людій, що вірять у метемпсихозу; ми вважаємо іх за фантастів, а інколи за блазнів. Я однаке не вірю в мандрівку душ. але ся ненещаслива, нез'ясована пригода памятається в цілості з ранішнього моєго існування. Се мабуть нечуваний виїмок — і для того в очах тверезих я — блазень. Але про се чим я є, а чим ні — не буду ані з вами, ані з ким іншим говорити, хочу вам лише сказати, що не здужаю себе відокремити від Гоангті; муши оповідати наче про себе, оповідаючи про Гоангті. Скажіть мені отже, чи маю взагалі оповідати? Коли так, то буде се оповідане про мою власну особу. Вважайте його за плід хворого мізку.

По сій передмові голова ходила мені ходором. Я поглянув остро на Гоангті Умбріянія. Був гордий і супокійний. Я озирнув себе довкола, чи сплю, чи чую. Темне склепінє цикльопської печери нависло наді мною. искри сипалися з її челюстей на зверху в місячну ніч, на якої лоні дрімали ліси і гори і море. Ся ціла безперечна дійсність дихала найідеальнішою правдою неправдоподібностій. „Жите, се сон, а сон, се жите“, шептав я сам до себе. „Де межа між злудою а дійсністю?“

Опісля я прохав Умбріянія, аби зачав оповідати. Він вволив моєму проханю. Його голос пливтико ї солодко до мене, наче втихомирений і очищений сим полум'ям, що бухало між ним і мною. Його очі сяли мрійливо наче звізді, а звізді гляділи наче очі в печеру. Невимовний чар огортає мене за весь час його оповідання, що меньше-більше звучало так:

Я вродив ся в місточку китайської країни, славної задля своєго знаменитого вина. Мій батько був вправді вбогий, але як на наші відносини я одержав незвичайне образоване. Старий продавав тканини, які виробляють ся в Каляхані з шерсти білих верблюдів. Сії тканини такі мягкі й делікатні як піре, а білі як сніг. Доставляв їх один чоловік з Каляхану й сей говорив мені багато про тих особливих верблюдів краски лебедя, з очима мов рубіни. Окрім сих тканин у моєго батька була торгівля віярами, макатами та прозірчастими завісами, які сам малював і мережав. Він вивчив теж мене сеї штуки, і небавки я так знаменито володів пензлем, що говорило ся про мене в місті, що молодий Гоангті, який знає письмо як учений, малює також як артист. Говорило ся далі, що співаю і граю на лютні як жінка. Моя лютня з білого агату була одиноким спадком по матери, що сама звала себе Ляохін, се значить „лютня з агату“. Ніхто в цілому місті не знов моеї матери, я сам її не тямив, а батько ніколи не згадував про неї. Я марив богато про неї й догадував ся, що криється якась тайна в відношенню батька до неї. Чи не був я може сином дочки цісаря? Такі гадки бушували мені по голові. Деколи ввижало ся, що передо мною відчинається ся довга перспектива щастя, і я був певний, що моя доля буде близкучча й незвичайна. Се останнє здійснилось. Але щастє? Що можу про нього говорити, коли його не зазнав, з виїмком кількох хвилин захоплюючого, совершенного щастя! Зрештою я жив з батьком супокійно. Ми були вбогі, але задоволені. Наш покій був відокремлений від краму доволі грубою запоною; тут висіла моя мала

клітка, в якій співали весело й гармонійно цикади;¹⁾ тут стояв мій малий столик, заставлений запашними тушами й красками, на якому я малював і писав свої вірші. В кутику в білому вазоні цвив чай, в який я вірив, що поселяє доброму римованю, і цинамон, якого запах, мовляв, походить від місяця. В вечір ми сідали на вулиці і тимчасом, коли сусіди оповідали нам, що сталося нового на сьвіті, ми заїдали риж та душені корінці з лілій. Опісля ми лягали спати, а скоро стало на сьвіт благословити ся, брали ся знов до роботи. Так плило наше жите одноманітно, але приємно аж до дня, коли мені було сімнацять літ. Тоді стала ся нагла, велика зміна, що рішила про дальший хід моєго житя.

Саме тої днини іхав нашим містечком якийсь богатий мандарин. Його подруга була теж з ним та вітер вкинув її віяр у ріку. Мандарин вступив до краму моєго батька купити новий. Я чув мов у полу-сні, як він бесідував про се з батьком. В сей день я був вельми втомлений, не студиями, але неозначенім чутем, яке вже від певного часу огортало й бентежило мене. Я почував у собі бажане любови, та не зіпав як слід, що саме єсть любов. Наче в імлі я часто бачив образ красної жінки, що піднімав ся в гору і все щезав мені мов дим. Мене находила часом горячка, а тої днини я був більше як коли-небудь утомлений. Я лежав за завісою на коврі й чув наче крізь сон, як чужинець з батьком торочив розмову про віяр. Тимчасом сильнійший вітер розгорнув знечевя завісу й я побачив перед крамом на вулиці лектику, в якій на пів сиділа, на пів лежала жіпка мандарина. За-

---

¹⁾ Польові кошки.

віси ліктики теж попідносив вітер над нею мов золоті хмарки; срібні иглиці початикані в карому волосі творили довкола її голови ореолю. Краса її вноювала наче запах цьвіту „лян“, сього символа всякої чесноти в поетичній мові Лі-сао. В неї в руках був справді букет сих шляхотних цьвітів рожевих та білих. Гляділа на мене мов вечірня зоря, а в її погляді було всьо, що захоплює: маєстат, мрія, смуток, вітхнене! Я впав знов на ковер мов розтірощений; ідеальний образ жінки, що носив ся неясно в імлі моєї уяви, з'явив ся тепер мені зневечевя! Я зацілював очі, а коли розкрив їх опять, вітер спустив був завісу, що висіла важко між мною і божеським ідеалом. Я лежав тихо й чув, як мовив мій батько: „Коли вам не подобається ся, вельможний пане, жаден із сих віярів, знайде либонь сей послідний, нині викінчений, любов у ваших очах.“ Я зінав, котрий се був віяр. Вчасно рано я викінчив його. Був з білого шовку. На ньому я намалював після легенді сад цісаря Вуті, що силкував ся знайти напій безсмертності. До сього треба було йому зоряної росли, проте поставив посеред съятих дерев та чудесних цьвітів позолочений металевий стовп, що сягав до хмар. Задля деликатної роботи і незвичайної тонкості сей стовп називав ся „золотим бадилем“. На вершку його стояла на прочуд хорона посуда з білого нефриту, призначена на те, аби роса падала до неї. Все те я малював на білому шовку золотими та багряними красками, а росу я значив дрібними перлами. На другому-ж боці я написав вірші, в яких дав пільгу своєму здавленому серцю. Вони менше більше звучали: „Так як сеся дорога посуда, що на „золотому бадилю“ росте до неба, аби з його хмар падала до неї роса безсмертона для Вуті, — так мое серце,

урна з рубіну, зносить ся до тебе в твою недосяжну височінъ, коли з импі неозначеного, солодкого прочутя виринає твое на цвіти похоже лицо! О, пади съвітло з очий моєї панї, в сю хвилюючу урну з рубіну! Я напю ся, і буду вічно жити!"

Мандарин озириув віяр і прочитав вірші голосом, у якому пробивало ся зачудуванє. Краса сих віршів лежала в музиці слів та майстернім ритмі, що не дасть ся наслідувати в жадній іншій мові кромі китайської.

— Ти сам малював? А сї вірші писав сам на ньому і склав їх? — питав мандарин.

— Все те праця моїого сина.

— Сї вірші теж? Відки він узяв їх?

— Сам уложив.

— Візьму сей віяр, — сказав мандарин і не питуючи скілько стойть, дав батькови жменю грошій. Опісля я чув, як він виходив з краму. Я розгорнув завісу на яких два пальці і глядів за ним. Він зупинив ся біля лектики, подав жінці віяр і читав їй мої вірші.

— Я очарована, — мовила, і мене осяяли її тужні очи, а музика її голосу і запах її букета лепотом неслісъ до мене. Тимчасом мій батько лічив гроші; поклав стільки, що стояв віяр, на столику, з рештою вийшов на вулицю і вернув мандаринови.

— Ви перелічили ся, — сказав сухо.

— Але сї вірші стоять більше, ніж отсе я даю вам.

— Продаю віярі, а не вірші.

— Дай надвишку своїому синови.

— Не веде торговлі на власну руку. Помагає лишень мені малювати.

Пані торкнулась букетом голови мандарина, а сей, наче запашні цвіти прошептали йому волю красної жінки, вернув ся з батьком до краму і мовив: „Чуєш мене, старче? Здається мені, що твій син добре вихований; будова його віршів не легка, ані звичайна, письмо над міру елегантне, з малюнка пробивається ся делікатне чутє і смак. Займає мене сей молодець. Скілько йому літ?“

— Нині минуло йому сімнацять.

— Но, а що сказав би ти, коли би я його взяв собі? Чи не жалко було би тобі з ним розлучити ся?

— Думаю як приповідка, що каже: „В добі дитинства люди похожі на птахів, що живуть юрбою в лісах. Як виростуть, летить кожний в інший бік.“

— Хвалю тебе за сей погляд. Пішли проте його мені зараз завтра: Я намістник Пан'ю. Коли лишень скоче твій син, най жиє в моєму домі. В мене є діти, для котрих його товариство буде хосенне. Він сам може богатіти мудрістю в моєму домі, бо до мене приходить багато съвітих людей. Сам колись заведу його на шлях житя. Зрештою я його тобі не відбираю, не буде мати до тебе далеко, і може тебе навідувати до вподобі.

— Хай тобі буде подяка і щастє, пане, — вклонив ся мій батько глибоко. Мандарин і його подруга щезли й не лишились нічого по них кромі делікатного запаху цвіту „лян“ і ясного сяєва на дні моєго серця.

Другого дня я подався в дорогу, а мое серце товкло ся з роскоші, коли побачив у палаючому сонці високий дім мандарина з вежами, покритими золотою кришею, під якою гойдали ся дзвони, що дзвеніли в сій хвилі як відгук весня-

ної бурі. Я думав про сесю, що жила в пишних сих стінах з білого мармуру, і здавалось мені, що вони в порівнанню до її краси за вбогі служити їй за домівку. Мандарин Пан'ю привітав мене ввічливо. Я зробив очевидно на п'яного добре вражене, бо кликав мене з собою обідати. Опісля закликав свої діти й велів мені з ними грati ся. Ми бігали по саді, наче мотилі. Я покохав їх швидко зарадя їх матері. Вповідав їм казки, їздив з ними байдаком, силітав їм вінки в найріжніших і найчудніших видах, і се їх вельми займало. Вони за се вели мене до вежі, де їх батько беріг свою зброя, коштовні шати та множество старих посуд із порцеляни. Не має ніхто поняття в Европі про їх красу та вартість; бережуть їх Китайці перед чужинцями, аби очі варварів не збезчестили їх, а закон карає смертю зрадника, коли прогрішився в сей спосіб, що їх Не-китайцеви продав або вивіз за границю. Я був прямо захвачений сею пишною збіркою. Так утік мені день, а під вечір закликав мене Пан'ю до саду й велів мені співати. Я взяв з собою свою агатову лютню і йшов несъмілою ходою до павільону, де він ждав мене. Столітні горіхи ширили тут тінь і терпкий запах. Темно-сиза вода штучного озера, що вкрите було водяними ліліями, хвилювалася тихо під вікном павільону, а напроти на малому острові стояв намет з гебанових жердок і газових запон, що блищали мов іней. За наметом западало сонце до ліса сизих півоній, а його багрове промінє падало з профілю крізь прозірчасті запони на красну постать жінки, в якій я пізнав зараз подругу мандарина Пан'ю.

Не відваживши ся піdnяти своїх очей я торкнув ся тремтючими пальцями струн і заспівав де-кілька строф безсмертного поета Лі-тай-пе,

що так звучать: „Вечір сповиває вже землю сумерком. Я сходжу з темно-сизої гори, й тихо товаришить моїй лінівій ході місяць у новні. Я озирнувся, аби моїй зінниці змірили доконану путь, якої кінець нічна мрака покрила опоною... Тут шепоче густий бамбус. Низьку хату огорнула таємнича темна тінь. Там жде приятель. Іду мерщій вузкою стежиною; цвітуче зілє з делікатним шелестом торкається моєї шовкової шати. Здоров був, приятелю! Хочу з тобою спорожняти чашу аж до погасаючих зірок! Хочу з тобою піднятись під чумацький шлях, що біло сяє. Хочу заспівати пісню вітру, що дує на сосни.“

Я далі не співав, підняв мимоволі зір і побачив за імлами ґазових опон жінку мандарина, що тужно розгортала рамена до мене. Миттю я забув слова великого поета. Я дав себе захопити своїм почуванням і з пристрасним запалом в супроводі лютні заспівав слідуючі слова:

„То не на сосни нічний вітер дує, то подих сизих небес паде на мое обличчє й шепче мені, що сафірове склепінє скриває в своїй глибині перед смертним оком: скільки живих жінок живе на землі, стільки вас дорогоцінних у небі, і з кожної пнеться чародійний цвіт. А великим домом з опалю єсть місяць, у ньому думає мудрець від віку... Перед собою бачу щось біле, се намет знімається; прозірчасті опони, се його стіни, цвіт мені призначений там надіє в смутній неволі. Ти мені призначене, ти пресолодке чудо, я ослобоню тебе з рук суворих катів.“

Ледво пробреніли мої слова, я живо пізнав божевіле в своїй поведінці. Трепетав на цілому тілій думав, що мене Нан'ю засудить на смерть за мою нечувану відвагу та съмілість. Однаке на моє найбільше здивоване він мовив спокійно й ла-

скаво: „Твій голос дійсно лагідний і з повним зрозумінem ти сьпівав пісню Лі-тай-це. Несумуй проте, що ти забув дальші строфи. Припиную се твоїй несьміlosti. Хвалю твою скромність. Нічого не иенавиджу більше в молодця, як зухвалисть.“

Чи се було можливе? Переочив мое божевіле? Було в нього милосерде надімною, мов дітваком, і лише сьпів мене? Я гадав се послідне. Се пригнобило мене, я впав йому до ніг і ринули слізози. Пан'ю підніс мене ласково й правив: „Но, добре тобі в мене? Лишишь отже в моїому домі.“

Так отже я був прийнятий. Ще сей днини я подав про се звістку батькови і післав йому дарунок, що його Пан'ю вручив для нього. Нісля ласкової поведінки мандарина я не підвів уже зінниць на білій намет, присяг собі, що не згадаю про подругу моїого добродія, що буду працювати сповняти свої обовязки як слід. Се не був пустий обіт, я виконав його після своєgo шаміру й довго плило мое жите супокійно. Я богатів мудрістю, писав вірші, малював, учив ся й бавив діти своєgo добродія, а не згадував більше наявіть хоч-би холоднокровно й розумно про його подругу. Я був певний, що се було лише грішне самодурство, коли її любязний погляд та тужливий жестя так божевільно з'ясував собі. Зрештою я вже ніколи не стрічав її. Ніхто в домі ані раз не згадував про неї, діти ніколи про неї не питали, а в мене самого не було відваги про неї запитати. За кілька місяців мовив мені Пан'ю: „Чи не хотів-би ти відвідати своєgo батька? Ти працював богато, сумлінно, може-би покріпив ся. Зближає ся съято цвітів, ужий съого дня весело.“

Його пропозицію приняв я вдячно. Вечір перед днем свого відходу я гуляв по саді.

Ходив понад озером, над яким простягала ся буйна лука. Сонце було майже запало, а ціле небо палало темним золотом. Я впивав ся сим съвітлим видовищем. В тім пробудив мене з задуми дівочий съміх, похожий на щебет богатьох птахів. Я оставлів. Передомною сиділа жінка мандарина, з'одягнена в темно-фіялкову шату, що ще більше підносила близину її обличя. В руці держала свій віяр. Її очі були звернені до неба. Дівчата її пускали на золотій нитці з рожевого та голубого атласу орли, з яких ротів пили делікатно бренчачі ланцюшки. Здавало ся, що орли мечуть звізди. Жінка мандарина не брала участі в голосній забаві дівчат, гляділа сумним оком за атласовими створіннями, що щезали в вечірній імлі і я зачув, як шептала: „Так минають рожеві й голубі сні нашої молодості в мраці брехні.“ Встала і дала знак дівчатам, аби залишили гру. Новолі вони взяли ся біля мене. Здавало ся, що ніхто з них не бачив мене, що стояв у тіни самітного дерева. Пройшли поуз мене так близько, що їх трени заваджали о мою ногу, але ніхто не завважував мене. Лише погляд подруги мандарина впав на моє обличчє, але наче ненарошно. „І вона“, думав я, „ненавидить мене“. В сій хвилі щось упало мені під ноги. Се був віяр, що його купив був мандарин у моєго батька. Моє серце защеміло, мені здавало ся, що ся пані погорджує мною, що запримітивши мене, нарочно кинула мені в очі річ, яка походила від мене. Се засмутило мене вельми. Я не ворухнув ся; аж коли вийшла з товаришками з саду, тоді я подійняв віяр. Мені роскішно було нюхати пахощі, якими просяк наслідком дотиків її рук. Я хотів притиснути його до уст. В сій хвилі я запримітив, що був напоперек моїх віршів записаний. Письмо було

елегантне, але старинне, ніхто ним більше не писав, і я був-би не здужав прочитати його, коли-б не простудіював останніми часами старинні грамоти. Я прочитав слідуючі слова: „О сніжно-блілий, мягкий шовку, блистиш як иней, пахиеш рожами! При твореню з тебе віяра, приятельська рука надала тобі вид місяця в повні. Ти кожної хвили, коли тільки моя рука запрагне тебе, чаруєш мене леготом. Ти став ся моїм вірним другом, чи в дома сиджу, чи по саді блукаю. Ти покарав-би мене з невдяки в зимовій порі, коли не треба твоєї прохолоди. Я безтаканна.... се вже така моя доля. Я була любим леготом приятеля, коли він почував себе широким у широкому сьвіті. Забутє отже єсть моїм уділом! Мін'гей.“

Сі слова нагинали мені слізози до очій. Вони були відгомоном опущеної коханки цісаря Ценг-ти. Й не були се пусті поетичні фрази, се були виговори, які робила мені Мін'гей, се були її зітханя! Я не помиляв ся — вона кохала мене! А її ім'я було Мін'гей. Се так мене вражало, наче-б сходила зоря. Моє щастє впало мені на серце мов величезна вагота. Що тепер було мені діяти?

З моєго думаня вихопила мене тиха хода. Я побачив одну з дівчат. Вертала з палацу її шукала за чимось у траві. Невне віяра своєї пані. Я зрозумів усьо. Се Мін'гей писала сим старинним, для профана нечитким письмом. Мій віяр був для неї дорогий. Дала мені прочитати свої вірші її зажадала його назад. Я поклав його під дерево й склався в кущі. Дівчина найшла віяр, а я лишився в саду до світання. Безсонний я марив про Мін'гей. Рано подався я в дорогу до батька.

Він тішився дуже, коли мене бачив, випитував мене з ріжних предметів і завдавав мені питання

в сей спосіб, аби міг з моїх відповідей судити про зрілість моєго розуму та про напрям моїх гадок. Мабуть був з мене задоволений, бо говорив мені, що видаю ся в його очах мужем, а не дітваком.

— Ти на мою гадку твердий і без пристрасти, — мовив мені, — й ступаєш дорогою мудрості.

Я почервонів, сумлінє робило мені виговори, але я мовчав.

— Розкажу тобі дещо про твою матір, — говорив батько, — годить ся тобі знати пригоди твоїх родичів. Останні будуть для тебе теж науковою.

Я жадний був почути про них.

Завів мене перед стару макату, що висіла на стіні в позаді краму. Я тяжив сю макату від найранійшої молодості. Много а много людей проходило батька, аби продав її, але він усе відказував рішучо та вперто. Була викінчена на прочуд артистично. Малюпок на ній з'ображував сад з озером, на якому цвili ненуфари всіляких кольорів, а позаді меркотів золотий палац. Під півоніовим кущем сиділа хороша дівчина і грава ся з павою. Отець указав тепер на неї й промовив: „Се отже була твоя мати.“

— Як, — закликав я, — так хороша була? Вмерла передчасно? А ти сам малював її подобу?

— Я не малював на сїй макаті. Я приніс її з опущеного дому, в якому помер один старий чоловік. Не було в нього спадкоємців, а винен був мені гроші. Я взяв собі макату за згодою уряду. Зрештою я не сказав тобі, що твоя мати вмерла.

— Так деж вона? — питав я весело.

— Тут, — відповів і вказав на образ.

— Се її подоба, але де-ж вона сама?

— Що верзеш заєдно про подобу? Се твоя мати сама, а пінка подоба.

Я глянув на нього з зачудуванем.

— Зараз тобі се з'ясую. Раз сидів я тут у сумерку на отсьому низькому стільчику в журбі. Запер крам і почував себе так опущеним цілим сьвітом, що мені було тужно. Я був похопний до розпуки і блазенства. Тоді перший і останній раз узяв ся я був за віршоване. Не було досить одної сьмішності, я коронував її другою. Рецитував зараз на-голос усе, що склав, і був до сліз зворушений. При сьому впирал я очі в макату, бо моя вірша величала отсю намальовану дівчину — одиночку, яку взагалі я знав. Та зневея заворушився образ і дівчина стала голосно сьміяти ся.

Се так збентежило мене, що на диво я не зачудував ся. Дівчина навіть зараз усталла, прогнала паву від себе і мовила солодким голосом, простягаючи до мене руку: „Бідний чоловіче! спочуваю з тобою, вмираю з нуди як ти. Моїм товаришем вічно ся глупа пава. Ти ослобонив мене! Ходи до мене!“

Я забув про чудо і вхопив за руку, що була мягка як піре сеї пави, про яку дівчина так говорила. На мить якась таємна сила підняла мене і я стояв поруч дівчини під цвітучими півоніями. Мальований обрій став проглублювати ся і було в мене почуване, наче я падав у прощасть. Голова ходила ходором. Але се минуло скоро. Я почав чути, як сьпівали птахи, а в озері плескала вода. Все дихало дійсним житєм. Дівчина вела мене до палацу, а по дорозі оповіла мені, що зоветь ся Ляохин. Не зпаю, навіщо так борзо сказала мені се; про се я не питав її. Ляохин співала мені тут же найкрасші пісні і грава при сьому на лютні, що

її вині називаєш своїм щастком. Опісля питала ся мене, чи не хотів-би я лишити ся з нею. Я чув, що надійшла пора пімти за насъміхи з моїх віршів і відповів, що охоче лишив-би ся, коли-б дала мені поруку ліпшої забави, ніж її пісні, які я щойно чув. Пічевоніла зі злости, але жерщій розсміяла ся сердечно: „Хочеш ліпше бавити ся, нечесний чоловіче!“ — мовила. Завела мене до побічної залі, відчинила вікно й мовила мені, аби я приступив. В сїй хвилі я скрикнув з подиву, якого не міг затаїти. З сього вікна я бачив цілий сьвіт як mapu перед собою. Не видів я вправді країни, але за се уздрів нутро міст, домів, а що найчуднійше, нутро людий! Я чув, що вони говорили й бачив, що робили. Не міг одначе довго глядіти, бо голова ходила мені ходором.

— Отже лишиш ся? — питала Ляохин.

— Я твій на віки, — була відповідь.

— Добре! — раділа, а опісля додала: — Але мушу остерегти тебе. Ти незримий для цілого сьвіта, коли дивишся крізь се вікно, але тільки доти, поки з своєго місця не промовиш до кого. В такім разі ми пропали для себе на віки.

Я дякував судьбі, що можу бути щасливий під так легкими уловинами. Ми повінчалися й за три дні були вповні задоволені. Не можу без тужливого зітхання згадувати тодішнього житя, що плило наче сон, повен веселих та приємних видовищ. Як довго жив я у казочній країні при боці красної Ляохин, не здужаю означити, не в силі поглічити днів; се було-б прямо неможливе, тим паче, що всього був се один день. Нам сонце не заходило ніколи. Я прожив з нею сливе рік, бо Ляохин була породила тебе й ти глядів уже розумно довкола себе, коли непрасна пригода, чи радше мій власний нерозум позбавили мене щастя.

Мушу тобі скмзати, що я став себе вважати великим фільозофом. Глядячи з зачарованого своєго вікна на людський світ, я видавав ся собі чимось безмірно висшим. Я з погордою глядів на труди, біганину, вічну обслугу та брехню людського товариства. Я почував себе, мовляв, зовсім а зовсім з іншого тіста. Забував, як легко мені приходило берегтись усього цього, тим паче, що нічим не займав ся в надземному світі, а власне мое „я“ зі смертними не входило в ніякі зносини. Я съміявся безупинно з порожнечі інших, а саме моя власна порожнечка привела мене до упадку. Раз, коли я дивився крізь вікно й держав тебе на руках, захотілось мені показати тобі свою вулицю, при якій я мешкав. Та як-раз уздрів я перед нашим домом молоду дівчину, що розмовляла з молодим чоловіком. Він бажав її любові. Я бачив, як серце її товклося з радості та тріумфу й чув, як поряд з тим холоднокровно брехала.

— Ти не перший, що так говориш до мене, — відповідала коротко. — Я звикла чути подібні речі, де лише покажу ся.

Молодець звісив голову, а я запримітив, як вона на дні серця собі гадала: „Буде більше цінити мою любов, коли повірить, що й інші ціньуть мене високо. Ще видумаю щось, що мене зробить більше інтересною.“

Її погляд зупинився на опущеному моєму домі.

— Бачиш тут сї заперті двері й вікна, з яких зиркає порожня? — мовила. — Чоловік, що жив тут, кохав мене до божевіля. Я однака відкинула його. Зник. Мабуть через мене смерть собі заподіяв.

Я всьміхнувся. Але молодець поглядів на неї пристрасно.

— Говорять, що був хороший, — закликав.
— Ти дійсно покинула його? Не було між вами
близьких зносин?

— Зайшла я задалеко, — гадала собі дів-
чина. — Треба йому підхлібти, сим направлю всьо.

— Хороший? — сьміяла ся на-голос. —
Се страшило? Добре мав, що помер. Не був та-
кий як ти, інакше я була-б менше сувора. Про-
нього, прошу, не будь заздрий! Жадна жінка не
кохала-би його. Був такий, що кожда відіхне його,
що лишить ся опущений на ціле житє, що вмре
без нащадків. Через се заподіяв собі смерть!

— Брехунко! — крикнув я сердито на ціле
горло. — Найкрасша жінка в сьвіті вибрала собі
мене за мужа, а тут ось мій син!

Я підняв тебе висше, аби з гордощами показати тебе цілому сьвіту, та в сїй хвилі сидів уже тут на своїому низькому стільчику перед мальованою макатою. Обрій сплющається, птахи не співали, цвіти не дихали паходами, а твоя намальована мати грала ся опять з мальованою павою. Був-би гадав, що всьо було тільки пустим сном, але я держав на колінах тебе, дійсного, живого, зовсім не намальованого. Ти сьміяєш ся, наче нішо не стало ся й бренькав рожевими пальчиками на лютні, що її тобі на золотій стяжці повісила мати на шиї якийсь часок перед упадком, аби ти веселив ся. Се було крім подарунка всьо, що приніс я з казочної країни; хиба що до памяток зачислити належить здертя шкіри, яких набрав ся на стільчику. З жалощів я став голосно плакати, се привабило спершу кількох пікавих, а опісля цілу вулицю. Випитували мене й чудували ся, де я так довго барив ся, відки взяла ся дитина, хто мені дав сю лютню й проче. Я швидко прийшов до себе, засоромив ся по причині своєї слабости

перед собою, та став фільософом, що терпливо піддається всьому, чого не може змінити. Про сю пригоду не розповідав я ніколи живій душі, аж сьогодня перший раз її розказав тобі. Думаю, що з неї богато навчиш ся, а бодай будеш знати, що мовчанка є все першою чеснотою в житю. Особливо мабуть, коли розходить ся про жінку.

Я дякував батькови за оповідане та за науку, але як мало взяв собі його науку до серця, слідує з цього, що в сїй хвилі став питати ся, червоніючи аж по вуха, чи він не чув коли про мандаринову подругу, красну Мін'гєю, про відносини, в яких живе з мужем і яке вражене зробила на ньому, коли перед нашима дверима з лектикою гляділа до краму, поки муж її вибирав для неї віяр. Серце товклось, я був певний, що батько збагнув мою нещасну і грішну пристрасть, ждав від нього лайки. Тимчасом він відповів зовсім супокійно:

— Бачу, ти не випитував у домі, в якому живеш, про речі, що тебе не торкаються, і за се хвалю тебе. Пан'ю єсть давно вдівцем і вірний своїй першій жінці не хоче женити ся. Перед нашими дверима не було ніякої лектикої. Віяр купив був Пан'ю для своєї малої доньки, та згубив його в дорозі. Післав отже другий день по інший, що я його вибрав по своїй уподобі.

— Ніякої лектикої! — скрикнув я здивований.
— Хиба-ж я не бачив, як Пан'ю що-раз виходив з краму й радив ся з Мін'гєєю?

— Що згадуєш заєдно якусь Мін'гєю? — гнівав ся батько. — Я не чув ніколи цього імені. Пан'ю овшім вийшов був кілька разів з краму на вулицю, але тільки на те, аби на сонці ліпше оглянути малюнок.

— Не говорім про се більше, — відказав я на око супокійно.

„Я помилився очевидно“. В мене отже був заворот голови. Як усьо се скоїлось? Я засьміяя ся вкінці. „Чи не дивак мій батько?“ шептав я до себе. „Чи не став ся наслідком своєї розсіяності предметом обговорюваної вулиці? Чи те, що мені сказав що-йно про мою матір, не вказувало найлучше на се, що жив більше фантазією, ніж холодною дійсністю? „Я не вірив в сесю його байку. Або се була галюцінація, або робив з мене блазня. Ся остання гадка засмутила мене. Я робив собі виговір за таке підозрінє і був вельми сумний. Батько вивів мене з задуми: „Іди, коханий сину“, мовив, „і бав ся.“ „А що-ж, чи бавить мене те, що бавить цілій прочий світ?“ була самосьвідома моя відповідь. „Не говори мені подібних речей“, гостро сказав батько. „Не роби виїмки. Підозріваю таких людей. Держи ся сього, що мовить Менцій: Жий у згоді з часом, у якому ти вродив ся.“

Я ще вагав ся.

— Нудиш мене, — рік батько. — Я давно вже не говорив стільки, що нині, а сьому ти винуватий. Роби, що хочеш. Бачу з твоєї поведінки, що думаєш, що тобі треба шукати „окремого“ шляху життя. Роби, як розумієш. Але прийми від мене сю останню науку: Вір мені, що такі люди не бувають щасливі.

Мені відало ся, що ся дрібняця не варта була стільки бесіди, і що батько користав лише зі спосібності до фільозофовання. Опісля я робив собі виговір за сей прикрій суд і послухав його врешті. Пішов, лишаючи батька, що сидів перед малюваною макатою в сумерках краму.

Свято цвітів було вже в повному розгарі.

Всюди висіли гірлянди, пестрі лампіони, всюди стояли вазонки з цвітами, на кришах, у вікнах, па вулиці здовж пішоходів. Повітрє напосне було запахом і світлом. Було гучно, весело, вроочно по вулицях і в домах. Спів і музика захоплювали. Було весняно в серцях людей як у природі. І моя кров кружляла живійше, і я дав пірвати себе загальній радості. Я йшов прудко, куди гнала мене течія прохожих. Ми прийшли над ріку. Вона синява мчала між низькими берегами, вкритими цвітниками. Човни всякої величини й виду прорізували її. Обвішані гірляндами, заповнені пестро повбиралими людьми, вони були похожі в сутіні на великі китиці пливучі до моря. Небо було наче з сірої крепи, а коли лише я наблизився до ріки, миттю запалали на п'ому тисячі риб, тисячі огняних гадюк і безліч червоних світл. Се були штучні оглі. Ріка гуліла мов буря. Се були окрики тисячів - тисячів людей, що товпилися на мості, съміялися на човнах, плескали па березі. Ся картина чаравала, захоплювала; безупинно, що-раз то густійше знімались іскри під небо, земля заливалася небо огнем, як воно нераз заливало землю дощем; земля метала сірому склепінню горючі цвіти, пестрі звізди, малі сонця голубої краски. Се були немов палаючі привіти, немов огняні поцілунки, що їх люди посыпали небу, дякуючи за шляхотний дар весни, що повстав з поцілунка, який витиснуло воно землі. Упираючи в небо очі, аби наситити ся красною картиною, я йшов без мети берегами що-раз даліше, даліше, аж зайдов нарешті на кінець міста між сади. Тут було безмірно пусто. Лише на воді гойдалися „цвітні кораблі“, себ-то великі байдаки, в яких паче в малих домиках сиділи дівчата в шовкових урочистих шатах, обвішані золотими прикрасами, уквіт-

чані вінками. Лиця їх безупинно всміхалися в ся-
єві меркотячих ламп, а богато з них грало на
флєті або лютий.

Я відвернув лице від лодок сих продажніх
куртизацій, що манили мужчин до себе, аби пливучи
з ними по воді наслічувалися любовю, вином та
запахом перфум. Мешії забаглось переплисти на
другий беріг, відки був красний вид на місто.

Я закликав отже на перевізника. В сей хвили
виринув місяць з моря цвітучих бресков і залив
цілу околицю сріблястим сяєвом. Поряд із міся-
цем з'явився на ріці байдак, незвичайно крас-
ний. Видавався цілий із слонової кости та
срібла, був обвішаний ліліями й біло цвітучими
ненуфарами. На переді меркотіла лампа похожа на
велику звізду; її промінє блискітло мов іней, а біля
неї горів на покладі ще цілий ряд малих, білих
ламп, подібних до цвіту лътоса. Між стовпами,
що двигали над покладом сріблясту кришу, грав
вечірний легіт білими як сніг заслонами з най-
ніжнішого шовку. При кермі сиділа велика,
сильна жінка, з вигляду Татарка, а веслами бли-
скучими перламутрою орудували молоді, біло повбі-
рані невільниці.

— Кличете перевізника, пане? — запитала
мене Татарка; опісля вхопила за керму і шпар-
кий байдак стояв біля великого каменя, на якому
в ріці стояв я оддалік берега.

— Зайдіть, пане, — промовила Татарка. —
Перевеземо вас радо на другий беріг, наш байдак
порожній.

Мовила супокійно, її погляд був сумирний.

Я не міг нечесно відкинути її запрошене
і вступив на поклад.

Тут не в силі я був удержані ся від окрику.
Під бальдахіном, натиканим сріблом і перлами мов

ріснами слізми, лежала жінка, одягнена в білий шовк. Льотосові цвіти скривали почости її темне волосе, а її ноги в брокатових черевиках були подібні до срібних лелій. Заслони були розгорнені на сьому боці, до якого була звернена. На коврі поруч неї стояла миска зо сніжно-бліскучого нефриту; встремила саме до неї срібне стебло і пускала башки. Вони сяли наче весельчані опалі і розпливаючи ся щезали в нічній імлі. Її зітханя линули за ними і прошептала солодким голосом до глибини душі: „Так пливе мое жите — бліскуче а порожнє.“

Була ж се дійсно вона? Я не міг довго помилатись; зирнула на мене, — се була Мінгея! Смутно гляділа мейі в очі, немов ждала, що промовлю до неї. Та на се не було у мене відваги; я ледво держав ся на ногах. Відтак відвернула ся й пускала знов башки в повітр€.

— Ми на березї, — сказала остро Татарка. А коли я не рухав ся, взяла мене за руку і я стояв, не знаю сам яким робом, знов на березї.

— Дурню! — шепнула Татарка.

— Чому вона смутна? Чому біля неї всю біле, в красцї смутку? Чому вона безталанна?

Татарка вертала зквільна до керми і озираючи ся сказала: „Красні мужчини живуть коротко а красні жінки не бувають щасливі. Се стара пословиця!“

Байдак рушив з місця. Я уздрів згодом, як плив серед ночі мов витвір піни і місячного проміня, і зник опісля.

„Дурень!“ повторив я за Татаркою і вертав повагом домів. Свято цвітів не займало мене вже й не мало більше для мене значіння. Розуміється ся само собою, що я не спав цілу ніч. Другий день провів іще з батьком, а коли спека

минула, я пустив ся в дорогу знов до мандарина Пан'ю.

Я йшов вельми помалу, встремивши зір у землю. А коли сумерк густів, підвів я голову, аби побачити, чи не зарисовують ся на небі вежі палаці. І тоді запримітив, що я зблудив. Я йшов несъмідомо стежкою, що збочувала від шляху. Нею я не ходив ще ніколи. Тепер лежав між мною а містом малий горбок; стежка йшла довкола нього в далечінь. Я хотів вернути на шлях, але цікавість казала мені йти ще троха довкола горбка стежкою, аби довідатись, куди вона веде. Та лише я вийшов за горбок, помітив богато престарих цвітом укритих бресков. Вітер гойдав верховітtem дерев, а декілька птахів манго видало з себе сумовиті звуки. Се манило мене спочити під галузками вкритими цвітом, що, здавало ся, порушалися в елегійному ритмі. Я зайшов під найстаршу з бресков, що рівночасно була одіта найгустійше в сніг і червоні искри цвітів. У мене була лютня, я грав на ній декілька хвилин і глядів у гору до звізд, що тут і там проблискували крізь вітте. Якийсь мрійливий супокій обдавав мою душу. Я спер голову на пень і рішив ся ночувати тут. У сїй хвилі я почув за собою скрипіт дверий. Озирнув ся й побачив, що за мною стоять не скеля, як я догадував ся, але високий тур. Заскрипіли-ж бігуни дверий, що були на пів відчинені. Я заглянув у сад. Він був повен прастарих дерев. На середині стояв малий, але на прочуд елегантний деревляний дім; його фасада пестро малювана і богато золочена була вкрита найніжнішими різьбами. Перед домом був великий, мармуром оцимрований рибник, в якому Мін'гяя кормила золоті риби. Видалось мені, що не помітила мене. Кров закипіла в мені. Відки взяла ся тут Мін'гяя? Чому стрічаю її тепер на

кожному кроці? Щось будило мене до втеки. Я чув, що не переможу себе, коли підведе на мене ще раз тужні свої очі. Не вагаючи ся з утечею, я постушив ся кілька кроків. Забагало ся мені ще раз подивити ся на нїї, але я не зробив сього. Захвильку почув я за собою ходу і зупинив ся. Попруж мене стояла Татарка, яку я вчора бачив при кермі.

— Пане, — мовила супокійно, — Мін'гєя, моя пані, шле мене за вами. Ви в своїому розсіяню повісили лютню на галузці брескви і забули її там.

— Не забув я своєї лютнї, — відповів я, зняв перстінь і дав його невільниці в подарунку. — Я повісив її як дар для твоєї пані. Тепер съято цвітів, а старий звичай уповажнюю нас у сей день навіть тим приносити подарунки, кому-б ми в інший час навіть не відважилися жертвувати себе.

— Ви чені ї щедрі, — відповіла Татарка, — скажу се своїй пані, але слухність вимагає, аби ви самі повторили її сї слова.

Я бачив, що з свою ченою брехнею попав у тенета. Бояв ся троха але з наглою съміливістю йшов за Татаркою.

Завела мене до малого покою, що весь був з перламутри рожевого цвіту, так що здавало ся мені, наче нахожу ся в'нутрі великої мушлі. Двері, що десь відчинили ся за мною, видали звук пемов струни, а коли я озирнув ся, на порозі стояла Мін'гєя. В руці держала вона мою лютню й ясніла веселим усміхом. Але за сим усміхом проявляв ся якийсь тужній смуток, що надавав її щось невимовно мрійливе.

— Дякую тобі за дар, мій Гоангті, — мовила зближаючи ся до мене. — Нарешті можу поговорити з тобою! О, як я тужила за сею хвилею!

Мое серце товкло ся скажено; дика пристрасть обхопила мене. Але мое сумлінє мовило мені: — Як можеш зближати ся до жінки свого добродія?

Я зібрав усі сили й перемігши себе, мовив:

— Моя пані, коли вернеш до своєго мужа Пан'ю, до моєго добродія?

Мінг'єя засьміяла ся.

— Вмієш делікатно робити виговори, — сказала, — але ти помилув ся. Пан'ю мій муж? Міг би бути моїм батьком. І овшім, я його родичка, майже його прибрана доночка, й швидко завитаю в його дім. Ти бачив мене там кілька разів і відси походить твоя помилка. Завжди жию тут — сама.

— Ти вільна, не належиш до нікого? — закликав я їй слози радости ринули мені з очий.

— Не належу до нікого окрім тебе, якого вибрала моя душа, — шептала Мінг'єя. — Так, — додала згодом, — належу до тебе, або — до гробу!

Я впав їй до ніг і цілував її шату.

Нахилила ся до мене їй поклала руку на мою голову.

— Ах, — шептала тихо, так тихо як найніжніший легіт і голосом так глибоким якби походив з безмірної безодні:

— Ах, як я тебе кохаю, як кохаю!

Припала до моєго серця. Я став мов божевільний, мое серце наче завмирало; дрож пробігла по мені, коли я витиснув поцілунок на її чолі. Моя любов мала в собі щось подібне до смерти, така таємнича, сильна, ба страшна видала ся мені в сїй хвилі. Мені здавало ся, що з сим поцілунком сплинуло ціле мое жите в її істоту, а я лишив ся без волі, боз душі, наче труп.

За се Мінг'єя була немов полумя.

— Від нині ти вічно мій! — закликала. —
Хочеш бути моїм мужем?

Жите знов вернуло в мое тримітюче тіло. Я відповів її майже диким окриком.

— Зробім усе по старому звичаю, бережім давній переказ, — рекла весело Мінгейя. — Тут обік єсть лазня, знайдеш там шати пригожі для нашого обряду.

Вийшла мерщій з покою. Я війшов до лазні, надів на себе парчові шати й накропив себе пахощами.

Коли я вернув до покою з перламутри, двері, що вели до саду, були на ростіж відчинені; бубни та роги загриміли і почт дівчат, що несли горючі съвічки з рожевого воску, прийшов до мене до покою. Вели мене в сад. Тут ждав замкнений великий палянкін, укритий срібною тканиною та п'ятьма бресков. Одна з дівчат подала мені золотий ключ від нього. Знов далась чути музика гучна, оглушлива. Невільниці, що несли палянкін, рушили; я, дівчата із съвічками та музиканті йшли за палянкіном. Стежки в саді були темні, немов прастарі дерева, найбільше кипариси та горіхи, що не пропускали проміння звізд. Здавало ся, що блудимо лісом. Чим дальнєше ми йшли, тим слабше чути було музику, аж нарешті зовсім замокла. Поряд було чим раз менше дівчат, щезали одна по одній і съвічки їх потасали, але дорога ставала чим раз яснішою, немов рід горіховий ліс. Нараз ми війшли в великий сад бресков, що дрімав у чарівному съвітлі звізд, які доси ніколи так красно не горіли, так ясно не меркотіли. Роса капала з бресков, зацвіли були так рясно, що видавали ся мов присипані инеєм. Я ніколи не бачив гарнішої картини. На-серед саду стояв домик, білий як льотос, у воздусі як пташаче гніздо.

Світло палаючих на небі констеляцій відбивалося від срібних його стін, до яких призиралися мов до зеркала води. Невільниці поставили перед сим домиком палянкін. Я лишився вкінці сам, — усі, невільниці, дівчата та музиканти щезли.

З палянкіну дався чути солодкий, тужний, стищений голос Мінгейі:

— Ми у цілі. Ми в павільоні, що зоветься „Щастє в саді цвітучих бресков“.

Я добув ключа й відчинив палянкін. Щось немов спіл білого проміння впало мені в обійми: се була Мінгейя закутана в завій. Я ніс її у павільон. Ми війшли в малий покій, що видавався мов обичай матерією, тканою з ниток цвіту бресков та замерзлої роси. Ми поклонилися сімкрат жертвеникови, на якому блимав лагідний, блідо-синявий огонь. Я здійняв зараз із неї завій. Була одіта в білий шовк, укритий цвітом брескви. Її волосе теж було уbrane сим цвітом. На столику стояла срібна чаша з вином. Ми напилися з неї обоє.

— Я твоя нині, мій мужу, — шептала Мінгейя й клякля передомною. Я вхопив її на своє серце.

— О, мое щастє в саді цвітучих бресков! — закликав я. Більше не здужав сказати.

Крізь відчинене вікно падало світло звізд на наше щастє, а галузка цвітучої брескви, що вікном зазирала до покою, захолітала ся наче-б благословила нас, коли я ніс Мінгейю за шовкову заслону, що закривала нас і перед звіздами. Ми хотіли бути самі, самі, — навіть без сих вічних, святих съвідків, які вже бачили — стільки щастя й стільки плачу!...

Коли зайнялась рання зоря, збудив мене дощ палких сліз, що плили на мое лице з очей Мінгейі.

— Час, аби ти йшов, — промовила хлипаючи.

— Чому гониш мене від себе? Остану ся з тобою. Або ти ходи зі мною. Най цілій сьвіт довідається про наше щастє.

Мін'гей зблідла смертельно. Обтерла сльози й мовила вроочисто:

— Коли тобі дороге мое жите, коли твоя любов не брехня, — заклинаю тебе на наше щастє, най імя мое ніколи не пройде через твої уста в людському товаристві. Ніхто на сірому сьвіті не сьміє знати про наше щастє. Не питай, чому укриваю ся. Про се довідаєш ся колись, а тимчасом довіряй мені. Коли вимовиш мое імя, умру, втратиш мене на віки!

— Як можу жити без тебе?

— Вертайся додому. Коли тобі вдасться вихопити ся коли в ночі, приходить до мене. Буду тебе ждати завжди, кожного вечера, а рано все розлучишся зі мною.

Я послухав її. Мін'гей проводила мене від павільону „Щастя в саді цвітучих бресков“ до домика, де я переодівся в свої шати, опісля вирядила мене аж за двері саду, якими мене вчора впускала Татарка. При дверех дала мені скринку з дорогоого дерева, виложену золотом та перлами.

— На памятку першої ночі, прожитої в „Щастю в саді цвітучих бресков“, — мовила.

Як у сні вертався додому. Мандаринови Пан'ю оповів я, що був з батьком до ранку і він повірив сему цілком.

Почалося для мене нове жите, повне радощів та невимовного щастя. Я майже що ночі викрадався з дому мандарина й біг до павільону „Щастя в саді цвітучих бресков“. Мін'гей все ждала мене при дверех. Ми були разом аж до рана: роскіш, музика, поезия впоювали нас. Таких пісень, які співала вона, я не чув ніколи. Її

пісні, так як музика, мали якийсь окремий, нечуваний характер; велич і простота заразом ціхували їх. Нераз давала мені до прочитання рукописи, пожовклі й записані старинним незвичайним письмом. Вони походили зі збірки предків Мінгей. Такі коштовності, які мені тоді дарувала, були незвичайно цінні не лише що до вартості, але теж як рідка старинність. У скринці, яку дала мені на памятку першої ночі, я знайшов прекрасний, великий дорогий камінь безмірної вартості. Се була якась мініатурна гора із жовтих кришталів, повна видовбаних ясок та печер. Із сих ясок виступали якісь паухучі пари; вони збивалися в тумані, в яких із проміння, що линуло із кришталів, творилися малі веселки. У підніжжя гори стояли прекрасно зроблені дерева брекові із цівітами зо срібла та рубінів.

Я не в силі був побігти до Мінгей, поставив дорогий камінь перед себе й роздумував про неї, упираючи очі на штучний сад брексов. Так роздумував я безупинно про неї й не було чого дивувати ся, що я став так розсіяний, що забув навіть про свою повинність, що потонув зовсім у мріях.

Мое щастє тревало майже місяць. Та сталося, що раз зайшов до мандарина Шан'ю мудрець, поважаний загально як святий. Я був съвідком многих його учених розмов. Між іншими прийшла черга на щастє чоловіка і на дорогу, якою можна його осягнути. Сим фільозофічним спорам, яким я прислухувався розсіяно, було присутніх богато людей. По довшій диспуті обернувся сей мудрець зичливо до мене з питанням:

— А як ти, молодику, думаєш про щастя?

— Знаю лиш одно повне щастє й не хочу знати іншого, а се „Щастє в саді цвітучих брексков“.

Я говорив мов божевільний і почув зараз безодню безглаздя, до якого мене затнала пристрасть та нетерпливість. Мене ніхто не розумів, але від цього дня став мандарин Пан'ю щось прочувати й слідити мене. Я раніше не був цього съвідомий. Аж одного дня, як я вертав від Мінгей, він гримнув так до мене:

— Куди викрадаєш ся ніч по ночи, очайдуше? Мій слуга шпіонує тебе вже десять днів.

Я був мов оголомшений. Мерщій однаке отяминув ся і як стій збрехав.

— Знайте отже, — говорив я, — баную за батьком. Звісно: він самітний і хоровитий, проводжу з ним ночи. Я бояв ся просити в вас дозволу, аби ви не гадали собі, що мені скучно в вашому домі.

— За таку поведінку хвалю тебе, — відповів мандарин ласково. — Не кладу нічого вище синівської любові.

Я був занепокоєний сею незаслуженою похвалою й не думав, що мандарин угадав мене та підозріває. Три дні я зіставав дома, але четвертої ночі туга моя була так сильна, що я мусів конечно побачити Мінгєю.

Покривала мое лице огністими поцілунками, пригортала мене сильно до себе!

— Я думала, що вже не прийдеш! — хлипала й упала при сих словах як розбита на крісло.

Я сказав їй усе. Тут проняв її такий біль, що я гадав, що вмре. Довго була німа і холодна як камінь. Коли нарешті троха втихомирила ся, так що могла промовити, говорила мені задумчиво:

— Я знала, що дійде до цього. О, чорна моя доля сповнила ся! Я втрачу тебе! На зустріч мені з'яє темний і холодний гріб.

Опісля запала знов у глибоку задуму, з якої пробудили її вкінці мої сльози та поцілунки. Так сильна, велика, солодка й терпка як сього вечера не була доси наша любов. Сльози й поцілунки, радість і плач, роскіш і біль, жите і смерть, усьо злучилося тоді в одно вихровате божевіле. Ми обоє були смертельно втомлені, коли рано прощаючи ся. Мінгей не говорила вже нічого, не проявляла ніякої обави, але смуток у її очах кривив мене як скелю. Ледви доволік ся я домів.

Шан'ю ждав мене в моїому покою; сонце стояло вже високо.

— Ти спав знов нині поза домом? — питав він супокійно.

— Був у батька.

Ледви я вимовив сі слова, відчинилися двері мій батько стояв на порозі.

— Бідний, невдячний брехуне! — скрикнув на мене.

Я мусів держати ся стіни, аби не впасти. Такий був слабий і збентежений.

— Признай ся, куди вештаєш ся ніч поночи? — питали одночасно оба мужі.

Я мовчав уперто.

— Ах, — говорив батько, — навіщо я мусів діждати ся сього на своїй дитині, що даю правду пословиці, яка каже, що на сьвіті чесні лише мертві й ті, що ще не народилися! Бодай-би ти належав до одних або других!

Я мовчав дальше.

— Чи можеш заперечити, — питав мандарин, — що впав у тенета мерзкої куртизани?

Тут я випрямив сі.

— Говоріть з пошаною про ту, яку кохаю і яка єсть моєю жінкою, — відказав я. — Знай, мандарине Пан'ю, шо кривдиш власну своячку.

— Верзеш говориш у горячці? — питав ся Пан'ю.

— Говорю тверезо і правду. Моєю жінкою єсть Мін'гея, яку я перший раз побачив при твоїму боці, коли гостювала у тебе.

— Ти зсунув ся з глуздів, — відповів мандарин. — Я не чув ніколи цього імені, у мене не гостювала ніколи така своячка.

— Але-ж неприлично заперечувати правду, — крикнув я. Чи-ж Мін'гея не така чесна, аби могла бути прикрасою твоїого роду? Не була тоді з тобою, коли ти пізнав мене, коли купував для неї віяр? Не слухала в газовому наметі на цвітному острові в твоїому саді моїх пісень, тоді, коли я перший раз співав у тебе?

— Ніколи не чув я стільки нісенітниць і ложі проголошених з так зухвалою метою!

— Глянь, ось коштовності! — скрикнув тепер батько. Він знайшов був між моїми річами дари Мін'гей і добув їх на денне съвітло.

— Відки взялись у тебе сї рідкі старинності, сї коштовні рукописи з давніх віків? — дивував ся мандарин і глядів на мене суворо. — Сї речі були закопані в землі, — продовжав, — носять на собі сліди цього. Чи можливо, аби ти допустив ся съятотацтва, викопуючи їх із скритки якогось давнього храму? Справді, сей злочин гірший був-би від любашності!

Я вибухнув плачем, мені здавало ся, що він глузує надімною.

— О, Мінг'єе, — закликав я, — чи чуєш, дорога, як наругають ся з того, кого кохає твоя чиста душа?

— Твої слізози видають ся мені правдивими, — говорив на се мандарин лагідно. — Либонь я скривдив тебе, а належало б радше милосердити ся. Веди нас до сеї дівчини. Коли вона така, про яку згадуеш, чом укривається ся? Ніхто не бувби противний твоїому подружю.

Я втішив ся й дякував мандаринови за сей щасливий оборот. Ми сіли на коні й іхали до Мінг'єї. Знайшли стежку, уздріли горбок, а вкінці розвгойдані вітром брескви. Але як вельми я збентежив ся, коли не знайшов ані саду, ані домика, ані „Щастя в саді цвітучих бресков!“

Пусто й порожно було довкола, лише де-кілька прастарих бресков стояло там і на пів запалий гріб, що лежав у їх тіни. Я довго не вірив своїм очам, товк о пень головою, аж кров соктіла мені з тіла, — гадав, що мені снить ся грізний сон і хотів з нього пробудити ся. Але — ах, се було навпаки щось противне: я пробудив ся із сну роскоші й любови до болючої, розпученої дійсності. І впав зомлілий на розвалений гріб, А коли вернув до сумного житя, мовив мандарин Пан'ю:

— Менізвісне се місце; знаю, хто розпався в порох під сею могилою. Перед трьома століттями померла в палаті цісаря на прочуд красна дівчина з жалю, що ніколи не заспокоїла розпалу своєї пристрасти. Коли вмирала, прохала посадити довкола її гробу дерева бресков, як символ любови і весни; хотіла, аби білі звізди їх цвітів що року падали на її гріб. Стало ся, як бажала, а люд здійнятий милосердем маїв довго могилу,

під якою спала, під якою знайшла супокій. „В гробі єсть супокій, а супокій, се щастє“ — говорилося — і через се названо се місце „Щастем в саді цвітучих бресков...“ О безталанний хлопче, ти кохав мару! З пізнанем правди розлинеть ся вона в нівіщо, і супокій твоєї душі щезне з нею!...

Ми вернули домів. Батько та мандарин по-тішали мене па скільки могли, я однаке був твердий мов скеля. Пан'ю переглянув скарби в скринці, яку мені дала була Мінгей на памятку першої ночі в саді бресков, і скрикнув збентежений: „Глянь, ось тут вириті слова! Вміш відчитати се старинне письмо?“

Я приступив і читав, чого доси був не помітив: „Сі скарби кладу в гріб безталанної Мінгейї, про яку в житю позабув...“ Підпису не можна було розібрати. Був найборще цісарів... Що сталося далі зі мною, не знаю; се тільки знаю, що своєго розчарування довго не міг я, забути та гинув з жалю, коли з розпукою глядів за нею по сірому сьвіті й не міг її більше знайти ніколи!...

— — — — — — — — — — —

Умбріяні скінчив. Огонь перед нами вигорів; не лишило ся з нього нічого, тільки купа жевріючого вугля. А на дворі світало вже. Ми мовчали. Я вірив в кожне слово Умбріянія, так як він сам собі вірив. В сьому пів-світлі, коли всьо мало невиразні обриси, коли всьо видавало ся чужим, усе найнemожливійше видавало ся найбільше можливим і правдоподібним...

Зійшло сонце. Татари встали, розмовляли з Умбріянім, і все з'одяглось знов у свою звичайну шату. Ми пустили ся в дорогу. Довго не говорили ми з собою, були ще обидва в тенетах чару, що роз-

пливав ся проквільно як завмираючий акорд. А коли я витверезив ся цілком, промовив до своєго товариша :

— Скажіть мені, Умбріяні, як можете з такими спогадами, хай вони будуть радше злудою як правою, кохати інші жінки ?

— Я ме кохав більше ніколи, — відповів. — Ані в минувшості, ані в сучасності.

— А сї еспанські маркізи ? сї нубійські князівни, сирийські танечниці ?

— Помиляєте ся як інші. Зовете очайдушністю так звану несталість, а се прецінь не що інше, як вічне шукане ідеалу одної жінки. Після кожного розчаровання починає знов мучити се бажане — знайти її, сю єдину, ніколи не знайдену, сю вічно близьку, а прецінь далеку ! Так належить з'ясувати собі у деяких се позірне женихане. Я один із сих. Я довго шукав Мінгей в кождій жінці. Живу проте тепер з сею тупою Анюютою Васілівною, бо без жінки мені якось ніяково жити. У неї я знайшов якийсь супокій. Чому ? Через те, що ніколи не забагнеть ся мені прирівняти її до Мінгей. Вона ніколи не розчарує, ніколи не була ілюзією. Анята кохає мене так, як мене кохає мій пес, і в тім є щось зворушуюче. Думайте, як хочете, Анята єсть послідним огнivом у ланцюзі. Я почав з надземною химерою, а кінчу з німиною. Не гадайте, що сим словом ганю Ањуту. Знаю, що Бог кохає деколи пса більше, ніж декотрого чоловіка.

На се я не відповідав, але за хвильку спітав Умбріянія :

— Здається, що я читав у якімось старім рукописі легенду, що мала богато подібного з вашим оповіданем.

Засьміяв ся.

— Хочете сим сказати, що я вас змістифікував? Таких легенд знайдете множество. Я сам чув у Китаю, де минувшого року шукав за гробом Мін'гей і не знайшов, якогось імпровізатора в Гонконгу, який розповідав щось подібного на публичному ринку. Зовсім можливо, що се була моя власна історія. Біля нього йдучи посмішкували ся літерати та панички. Але люд слухав зворушений. Чому? Через се, що в нього єсть глибше розумінє житя і смерти, любови і природи, ніж пересічно у так званих „образованих“. Видить, що девево, з якого паде листе, дерево, що вмирає, під весну знов укривається ся цвітом, знов кохає. Любов єсть отже для нього сильнішавід смерти.

— О, Умбріяні! — закликав я, — і я вірю в се тужне зітханє цвітучих прастарих бреков, які були неначе душою вашого нинішнього оповідання. Колиб я знайшов хоч одного читача, який-би так читав усе, як спишу те, що я слухав від вас! Але се не аби яке проханє. Чим заступлю музику вашого голосу, чар італійської бесіди і величавість сценерії, що з вашим словом підіймали мене в кашочну країну поезії?

Умбріані засьміяв ся.

— Добре, — сказав, — коли се вас бавило.
Вважайте се за тисяч і другу віч.

Ми вештали ся ще якийсь час по Кримі. Опісля вернули знов до звичайного житя, яке подавало нам журу та смуток. Я від'їхав до Чехії і стратив Умбріянія з очій. Не знаю, куди вештається ся, мабуть стрінemo ся знов колись на ліс-

ній стежині, або в горах, або на степу. Спогад про нього нерозлучний з місячною нічю, що синім оком зазирає в цикльонську печеру, і з білим привидом Мінгей, що ніс в гробі з любови! О, Мінгес! О, вбога порошино, чи ворушиш ся ще, коли весняний пупінок розвивається, або чи знайшла ти нарешті супокій, се справжнє „Щастє в саді цвітучих бресков?“...

I Ш Т А Р.

Помер Таммуз, якого Греки називали Адонісом, а богиня Іштар, звісна в Фенікії під назвою Астарти, в Гелляді Афродіти, Венери в Римі, з жалю одурівши полошила місто, яким володіла, місто Ерех, у якого храмі стояв її красний портрет, і з ревом раненої львиці бігла пустинею, що від сонячної спеки блістіла краскою червоною, жовтою, голубою, бігла пустинею, сизою від съвітла місяця.

Блукала Іштар горами та лісами, втікаючи з урожайних нив, якими Евфрат котить свої води; блукала над берегами прадавнього, пустого, несупокійного моря, що купає палкі звізди в страшному, смертоносному своєму лопі. Бентежила Іштар съвіт немов смерть, нищила ліси й укріплені міста, бентежила съвіт, викликаючи безупинно се дороге для неї імя забраного її коханка, красного наче погідне сонце, повабного в своїй молодості наче рання зоря. Викликувала його імя й робила докори богам та проклинала темну Іркаллю, володарку тіній, яка сидить у підземелю на високому стільці, в чорній шаті й съвітить палаючими о-

чима мов нічні пожежі, Іркаллю, яка держала Таммуза в домі мороку, в палацу смутку, куди ведуть ріжні дороги, відки не веде ніяка. Бентежила съвіт богиня Іштар, її смуток і жаль бентежили теж людські серця. Жінки й дівчата широких хальдейських країн плакали з богинею, жаль був їх насущним хлібом, мішали свої слізози з текучими водами, сидячи в поросі на пустих берегах рік і викликали з богинею Таммузове ім'я, нагадуючи собі теж власні скрижалі, нещасне коханє, і шарпали свої шати й ніктями ранили собі чола та обличя, аж кров лила ся на їх обнажені груди, в які били кулаками. Так заповнила ся земля розпучним наріканем. І сим упоюючим жальом розбуркала любов у глубині серць ніжність і пожадане і палку похіть. В безмірній своїй болізни, в своїх слізах та в одурюливій печали захоплювала Іштар трагічною красою, безмірна пристрасть пробивала ся з неї, захоплювала всякі сотворіння й цілий хоробливо смутний съвіт; усякі сотворіння, і пустині і ліси й гори і мори проявляли таємний, величезагадковий несупокій; горячкова дрож огортала німу матерію і звірів та вічно мрійливі бадилі; женихливо віяли й вітри, плескали хвилі, женихливо шукали дерева третмючим вітtem обіймів, зъвірі та птаство, ба почвари пропасти і марюки темної ночі стали по слідам блукаючої богині втікати, а люди в упоєнію, позбавлені глуздів, несъвідомі що роблять, шукали Іштар і з туги вмиралі. І в своїому божевілю почувала богиня божевіле всіх і всього та загадковим усміхом вабила твори і з грізним усміхом, що кінчив ся плачем, шарпала свої жертви, обрізькуючи себе кровю. Так божеволіла Іштар любовю та жалем і заповнювала съвіт нестямою, страхом, трівогою...

В тому часі жив у Елямі Гумбаба, самодержець з чужого Хальдейцям племені, нагальній та жорстокий. Він вийшов із своєго палацу до кедрового гаю і повів свій воїнний народ і напав під сю замуту у всіх державах на съяте місто Ерех, у якому почитали Іштар, розбив високі брами з бронзу, які з грюкотом упали на землю, потоптав їх як слід, і забрав із храму образ богині до своєго власного дому. Налякані люди втікали з міста в ліси та печері, мов зъвіри ховалися по криївках у землі, а в порожному домі богині Іштар в Ереху лишилися іно жриці, що смущилися й плакали тулячись до себе мов похливі голубки. Ангели та боги втікали з міста, мов рій з улія.

Съміявся Гумбаба сидячи серед кедрового ліса, оточеного муром, у пишному домі, ѿ не було роскішнішого міста під ясним небом. Але не съміявся довго, бо зморщили боги його чоло і жив повен сили герой Німрод, призначений судьбою до великих чинів на скорботу й покаянє деяких людей. І ставав під сю пору Німрод, титан, бути могутнім на землі, сей сильний стрілець перед лицем богів, губитель львів та пардів, убивець марюк пропастій та ночій. Запалав гнівом Німрод по причині грабежі міста Ерех і вийшов за самодержцем Гумбабою до Еляму, аби його вбити. Зайшов у кедровий ліс; в тіни тут неслися запахи, а на високих деревах співали птахи; глибокий гай подавав на съячиню, і здавалося, що в зеленому сумраці шелестять крила ангелів, а прещінь гніздився гріх у пишному домі, між кедрами і в зеленому сумерці чигав ворог. Злим прочутем гнаний вийшов Гумбаба з своюю острою зброєю і метнувся на Німрода, що побожно кланявся врочисто шумлячим деревам. Настав тепер

страшний бій, крик птахів мішав ся з брязкотом зброї і дикими окриками мушин. Задудніла земля від упадку Гумбаби, якому побідний Німрод відрізав голову, взяв її за покровавлене волосє, проплетене золотою лентою, і виніс побідоносно з сумерка гаю. І цілий Ерех кинув ся за Німродом. Силою здобуто палац, відібрано образ богині, і ціла хальдейська земля раділа, коли із внесенем образа у храм місту вертала слава і блиск, прадавня слава, сповита на хвилю мороком. Вибраний був тепер королем Німрод, а буря радости була така гучна і гримуча, що Іштар, сидячи далеко в горах, змучена плачем, зачула вискіт. Мов вірлиця вергла ся з вершка гір у синій воздух, мов блиск пролетіла простір, мов білий туман підаєслася понад храм і в повнії своєї слави, в пурпурівій шаті, з поясом покритим смарағдами, з високою короною коло її божеських висків з'явилася Німродови, що проголосений королем був теж жерцем, і стояв перед її появою, загорнений у синій дим ладану, що курив ся із золотих кадильниць. В повнії своєї краси стояла Іштар, у перве від смерти Таммуза блудив усьміх на її божеському обличю, хоч її слози доси стояли застилі в очах.

Титан Німрод затрусив ся цілий, кров йому закипіла, аж мороз ішов тілом і щось мов мрака впало на його мозок. Красна богиня одначе отворила уста, так говорячи: „Благословений будь, Німроде, за свій красний чин, благословлю тебе силою своєго божества! Истино говорю тобі, не буде більшого перед обличем богів окрім тебе, Німроде. На золотому возі, прикрашеному дорогим камінєм, поїдеш, мій витязю, подиве всіх шародів. Евфрат буде цілувати твої ноги, послушне буде тобі море, вершки гір перед тобою кланятися

муть ся, твоїми будуть рівнини вмаєні травою, на яких шумлять кедри та ясені! Паном будеш королів та князів і найбільший будеш із них! Се все через те, що ти пімстив мое понижене в день моїого жалю та смутку! Німроде, пізнаєш, що значить ласка всесильної любови!"

Німрод одначе подав ся на крок, струсив свою величю навіяну трівогу, склонив ся і мовив богині так: „Відступи від мене, страшна! Не знаю й не хочу знати любови! Підступом та згубою єсть жінка, а живло твоє хитрість, а твоє почуванє ломає силу! Знаю тебе, грізна богине! Твоє приманюване знаменує згубу! Дикий орел летів тобі на зустріч, зваблений мов полу-мям мушка, ти зломала його крила; знає про се пустий, мовчазний ліс! Сильного льва ти розшарпала, знає про се пустиня; пишного коня ти скрутила, знає про се цвітуча нива! Чи ти не вбила короля, що божеволів за тобою? Ти змінила його в парда, а власні пси подерли його на шматки! Нагадай собі, Іштар, як ти зайдла в хату побожного рільника! Сидів молодий і красний у спокою, а ти, ти вабила його, а коли перед тобою третів і тихо прохав тебе: відступись, коли не хочеш бути матірю моїх дітей, — ти, ти Іштар ударила його в лиці і змінила в камінь... Там, серед своїх піль стирчить доси як памятник твоєї жорстокої вподоби! Але мое серце холодне, не знайдеш дороги до моїх грудий! Я муштина, муштина, муштина! Я приніс твій образ знов, через те, що твій народ кликав за тобою; кланяюся божеству, але відкидаю твоє живло! Навіщо заповнюючи сьвіт слізми, жалем та острахом, грізна богине? Навіщо в хоробну слабість угнала ти цілий Ерех? Дай нам віддихати, а сама зачини себе в свій жаль. Любов, се прокляте і ліпше

було-би, як-би згасла! Тужиша Таммузом? Було-би ліпше, аби ти зіступила в область тіний та німоти, де твій Таммуз, мрійливий, немужній, по тобі тужить!"

Так мовив Німрод і ждав гаїву богині. Вона стояла однаке німа, вийшла зі своєго дому і зникла зневечевя. Сиділа знов на вершку гір, гляділа до сонця і щось наче тупа рана боліло її в серці. Гляділа в небо і говорила тихо: „Ви чули мою зневагу, боги. Пімста! Почуваю лише тугу до небуття! Бажаю смерти як чоловік, хочу бути тіню як Таммуз“.

Устала і мірила смутним поглядом, повним докорів, землю та небо, які колись заповняла най-висшим благом. Небо її землю ненавиділа Іштар і всею силою затужила за країною, відки не має вороття, розіп'яла крила як могутній птах і летіла до сірих вод, за якими стоїть дім темноти зойтліня, житло Іркаллі, цариці землі та мерців, дім, де входять усі, але не мають виходу, дім, куди веде шлях, що ним ніхто не вертає, хто ним іде; дім, де немає съвітла, де поживою порох, напоєм пітьма; сей великий дім, у якого сумерках товчуться небіщики об стіни, мов у покоїку заблукані птахи; дім, де ніколи не прокрадеться про-мінь, де царює темінь, стухла та густа! Прадавній порох криє там ворота та запори дверий, покриває їх бігуни та пороги.

Перебрила Іштар сі страшні, темні та смутні води, яких доси ніхто не перебрив, запираючи віддих у грудях, води, що ділять съвіт живих та мертвих, і станула перед самою брамою, в лку ломлять ся хвилі, перед брамою далекої країни, відки не має вороття, і закликала зичним голосом на вартового сих вод та сеї брами, на вартового сумрачних очій та посинілих лиць: „Відчини

браму! Я пройшла мертвими водами, гниючим морем, я жива і сильна! Знаю, що витають твої брами страшним грюкотом лише тих, що не тужать по них, знаю, що мерці лише переступають твої пороги. Але я жива хочу війти в сумрачний ад. Що вагаєшся? Не відчиниш мерцій, то розіб'ю ве-рії, вирву пороги, поломаю завіси, розвалю браму! Розбуркаю вам мерців! На съвітло виведу бліді сї тіни, аби напили ся съвітла, за яким так банують! Заповнять мерці съвіт живучих! Грізна буде се борба; скелети бити муть живих гнилими кістками та останками домовини! Потопа мерців аж зале живих, військо погребаних від початку съвіта численне!“

Тут затремтів із перестраху посиплій вар-товий німого съвіта, розкрив уста, в яких було повно глини й цьвілі, і так відізвав ся до Іштар: „Стій, міцна володарко! Не розбивай воріт, увійду до палацу смутку та мороку і сповіщу володарку Алляту, царицю ада, сімкрат грізну Ір-каллю, про твій прихід“.

Побіг воротар і отсі слова сказав у палацу смутку та мороку: „Темні безодні, гниючі моря перейшла Іштар, стоїть перед брамою і бажає увійти“.

Як лише богиня землі Аллята, грізна Ір-калля, почула сю дивну звістку, впала з престола в порох, поражена мов дерево, полежала на долівці мов скошена тростина і тремтючим голосом стала говорити: „Що веде її до мене? Таммуза глядає! Горе їй, що перейшла безодню. Течіть мої слізи ще сильнішою течією, ніж море, що котить ся між съвітом живих та мертвих! Але пізнає Іштар, яке важке берло в моїй руці!“

Встала богиня, сіла на високім престолі, втерла слізи з палаючих очей і мовила воротареви: „Йди отже відчини їй браму! Хай увійде, але хай знає велика богиня, цариця сьвіта, що дісталася в мою владу, самохочачи дала себе на поталу. Вона богиня? На мойому порозі перестала бути нею. Хай увійде Іштар до сумерку ада, поступи одначе з нею не інакше, як зі всіма, що туди йшли, що пройшли тіню твоїх брам. Нехай учує вичерпуючу вагу прадавнього закона“.

Поспішив вартовий, відчинив ворота біля сімих вод і мовив так беззвучним голосом: „Війди, пані, богине, війди. Підземелє витає тебе і радісний буде твій прихід для палати мерців. Ти перший промінь сьвітла, що заблудив у гробову цьвіль“.

Мовчазно йшла Іштар, пройшла першу браму, пропустив її воротар, зняв одначе блідою своєю рукою високу корону з її голови.

Гордо змірила їого очима і запитала Іштар: „Відки взялась у тебе відвага, що ти сягнув по мою корону?“

„Так, пані, велить володарка землі“, відповів вартовий. „Не інакше мені з тобою поводитись, як з іншими прихожими“.

„Хай буде“, рекла богиня і йшла за ним, і відчинив її другу браму, пропустив її, але підняв знов руку і познімав перлові ковтки з її вух.

Погляділа на нього мовчки, в гніві сьвітилися допитливо її очі, одначе відповідь його була, як і при першій брамі; йшла отже далі. З грюком відчинила ся третя брама, пройшла її Іштар і съміло зняв її воротар намисто з туркусів, що висіло в неї на білій шиї. „Закон так велить“, шептав вартовий пекольних порогів і відчинив четверту

браму. Пропустив богиню, але зняв съяючий клей-под з пишних її грудій. Опісля відчинив її пяту браму, пропустив, але зняв із неї пояс, на якому горіли смарағди. Свобідно отже спливала пурпурова шата, і богиня гнівно зморщивши чоло питала ся воротаря: „Твоя съмлість так постійно рости-ме?“

На се беззвучним голосом мовив її вартовий: „Закон так велить. Не інакше мені з тобою поводити ся, пані, як з іншим прихожим“.

І відчинив богині шесту браму і познімав її з рук та ніг блискучі бразлети, золоті бразлети набиті дорогим камінем. Тоді розгнівалась богиня: „Смільчаку! Аж туди сягає твоя відвага?“

Вона війшла в сему браму і зняв із неї воротар пурпурову шату. І так нага, як прийшла на съвіт, війшла Іштар до країни тіний, до дому важкого сну без пробудження, до нутра землі, відки немає вороття.

Як лише Іркалля побачила съяочу красу богині Іштар, захопив страшний гнів її задуману душу, розкрила свої уста і загриміла так, аж полумя бухало її страшно з очій: „Чого шукаєш у моїому домі, безстыдна, скверна? Ти прийшла нарушити сон, гробовий супокій тих, що відійшли зі съвіта? Твоя сила скінчила ся на порозі ада, тут зачинається моя!“

„Чого я прийшла шукати?“ закликала гнівно богиня і кинула ся на неї, немов хотіла її розшарпати. „Я прийшла шукати корони і скарбу своєї душі, ти їх забрала в огидний сей дім зотліня та пороху! Корона мрій та аюбови, Таммуз, забраний мені тобою! Тут кінчиться моя міць? Брешеш, бліда марюко! Твое власне серце підлягає їй! Адже палко прагнеш любови! Верни мені мое добро!“

Ще скаженійше крикнула в відповідь цариця тішій: „Таммуз, не ти, зворувши серце в моїй груді. Безглазда, божевільна, тут думаєш побідити? Тут у сьому темному домі, де всі лицарі побіджені? Хоча хто великим був під сонішним съвітлом, тут підлягає берлу, що його держить моя міцна рука. Всі тут у путах, велики й сильні, витязі, герої, королі, всі тут малі, що гордо ходили в пишності! Ба й марюки пронастий супроти богів тут смирні і мовчать та не скалять хижих зубів більше! І ти будеш смирна, дика, швидка, міцна богине! Адже ти міцна лише за порогом цього дому, до якого завело тебе божевіле в лиху годину!“

І підняла ся Аллята й ударила своїм жезлом богиню Іштар; кивнула відтак на свого слугу і рекла приказуючи: „Геть візьми її з моїх очей і тіло обложи хоробою! Обложи хоробою її очі й хоробою бедра, ноги та руки! Хай стогне її серце і горячкує голова! Хай від гори до долу обхопить її найтяжша неміч!“

І взяв її слуга сей грізний та темний з очій Алляти, її, богиню Іштар, і ниділа Іштар, хора та немічна, в безодні зотліня помалу, в пропасти біди та горя, і закрило ся цілком море небутя глухо та німо над її головою і погребло так небом зродженню любов.

А на землі під сонцем було так, наче завмерло съвітло. Не було більше весни, не було усьмішки, не було цвітів, засмутила ся всяка твар, засумував цілий съвіт і завмерла радість. Не було вже повабу, не було любови і не було уроди і не було вінчаня, а на домашніх огнищах погасли огні. Від жінок відвертали ся мушки, від матерій діти, поколінє зъвірів затрачувало ся, не було більше стад. В повітрі вже

мало літало птахів, зі смутних гаїв уже не дзвеніли пісні, і самим богам винули безсмертні серця, і зі своїх шляхів сходили звізди, бо гармонія єсть законом любови і пропорція та звязь, се основи держави, а без любови не було більше сих законів. Тут загорнули вічні боги свої лиця в шати й дав ся чути викрик, що лякає цілій світ: „Зступила Іштар у підземелі, відки не має вороття до съвітла! Вмерла любов і загине съвіт!“

В сьому смутку і жалю набрав врешті відваги Геа, пан глубин, бог мудrosti, пан судьби, він, що одинокий своєю силою сягає й до пропастей, бог скритих скарбів у долах і в морю, він творець судьби, пан людей, яких серце в нутрі він бачить, і він, що захоплює серце, він винайшов чутє. I Геа задумав ся і сотворив мужеську істоту, триголову, сяючу съвітлом, Удушу-наміра, божеського післанця, і мовив їому так: „Іди, велика загадко, йди, зверни своє лице в напрямі отсєї країни, відки не має вороття, перейди брами ада, які перед тобою відчиняться на ростіж, стань перед самою Аллятою і в імя великих, найвисших богів заклині її та скажи їй, що се їх непохитна воля, аби пустила Іштар з темного підземеля, аби їй дала напити ся води з вічних та глибоких жерел житя!“

Так говорив Геа і додала Анату, цариця небес, жінка найвисшого бога, який зоветься Ану: „Скажи дочці небес, величній Іштар, хай не вагає ся вийти з підземеля смерті! Не на все можна їй вернути коханка Таммуза, однаке скажи їй, що кождої весни, коли від її усміху відмолодіє земля, Таммuz вийде на солодке съвітло, їй буде ходити з нею по цивах, лісах, горах, і що в задумчивій осени, коли літо вмирає, Таммuz вер-

неть ся знов до морока ада, її буде там аж до будучої весни. Так поєднана буде теж похмурна Іркалля!... І скажи теж богині любови та краси, що сама пімощу ся на Німроді за обиду, яку на неї кинув у Ереху тоді, коли загнав її в отсю країну, відки доси не було дороги, що веде до сьвітла!“

І летів триголовий блискучий посох, ся вічна загадка, і переплив безодні гниючих морів, перейшов сім брам ада і станув перед обличем Іркаллі, володарки тіній. Вона посиніла, бо в сумному та темному своєму серці почувала порожнечу, відколи вмерла любов, порожнечу так важку і студену. Вислухала володарка ада слів післанця богів і сказено гризла уста, кусала свої руки в безсильній скаженіlosti і била себе в груди, кличуки грізно: „Съміеш від мене жадати цього, чого ніколи не сповню? Ти страшна марюко прийшла мене мутити ѹ докоряти мені? Маю відчинити ворота ѹ відчинити поворотну дорогу, яка досі не вела відсі? За твоє зухвале жаданє покараю тебе ѹ замучу! Пута наложу на тебе, позбавлю тебе сили!“

Але завагала ся, судьба говорила, чула її вагу в імені богів і в глубині серце її захопив спів Удушунаміра, який розказував про Таммузів поворот на соняшну ниву і поворот опісля знов до богині тіній. І так думала Іркалля в темній своїй душі: „Чи ж не було так трівожної порожнечі в моїому нутрі від часу, коли пропала любов у сумерках смерті? І чи не буде туга мені солодка, коли відійде Таммуз і чи не буде поворот його до мене все радісною бурею в моїому смутному серці, тут у тіни та зотлінню? Чи не війде подих весни з ним і привіт нив та голубого пеба у смутне підземелє?“

І встала зі своєго престола богиня і мовила своїому слузі: „Йди, мій слуго, і зроби те, чого жадають боги. Йди і приведи богиню Іштар до жерел цілющої води і покропи нею щедро. Опісля виведи її брамами ада“.

Так говорила Аллята, але скоро відізвала ся пуха в її серці і прорекла злобно Іркалля: „Впав старий ряд і нема більше законів ані кари. Самоволею і насильством правити-му сьвітом. Слуго мій вірний і все послушний, іди й зруйнуй віковичну палату правосудя, де генії підземеля добре й злі мешкають від початку, розбий сю палату, повали її брами і розвали стовпи! Хай сидять на престолах земні духи добрі й злі і зміцнять ся людські серця та заходи про них, випусти їх на сонішний сьвіт, на цвітучу землю, коли зруйнуєш палату!“...

Так закликала богиня Іркалля, володарка ада. І кропили цілющою водою богиню Іштар і вели її першою брамою, що веде в ад, і дали їй знов пурпурову її шату; і в другій брамі вернули їй золоті бразлети на ноги та руки; і в третьій вернули їй пояс, сяючий смарагдами; і в четвертій брамі вернули їй клейноди на принадні груди і в пятій намисто на красну шию; і в шestій ковтки, а в останній семій високу корону поклали на її горду голову.

І покроплена цілющою водою розкрила богиня очі, а сьвітло проникло її зір, коли перейшла сemu браму, й було її тепер, немов-би струсила з себе смертний сон, і зітхнула та мовила смутно: „Навіщо ви кропили мене цілющою водою і вивели з ада? Хочу далі там жити, близько того, якого кохає моя душа, близько Таммуза, за яким плачуть жінки, виливаючи в його честь запахущий бальзам, загорнувшись в жалібні шати, за

яким сумують і мушки, граючи на кришталевих флєтах сумовиті пісні, або палячи кадило та жалісно співаючи!“

Так мовила Іштар, але почувши звістку богів і обіцянку, що верне до неї Таммуз кождої весни, усміхнула ся і поглянувши на сонячний сьвіт, так говорила: „Ненарушена вийшла я з гробу й не дізнала ущербу моя краса. Більше проліє Іркалля сліз, ніж текло з моїх очей, коли примущена судьбою випустить з підземелля Таммуза. Бідна Аллята!“

І розвила съяту посуду повну містичних дорогих каменів, алмазів з очима глядочими пророко в будучність, і сипала їх з висоти блакиті у ад, на лоно сумовитої володарки ада, аби потешила ся дорогими каміннями, що мають очі, сими алмазами, що мають пророчий зір. У своїй самоті буде забавляти ся ними Аллята.

З М И С Т.

	СТОР.
Нередмова	III
Король Кофетуа	1
Зрада в домі Ган	19
El Cristo de la Luz	57
Щастє в саді цвітучих бреков	89
Іштар	135

О п о в і с т к а.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ ви-
дала доси отсі книжки:

В першій серії „Белетристичній Бібліотеці“ вийшли:

Ціна в короновій вал.

1. С. Ковалів. Дезертир і інші оповідання . . .	1·60	К.
2. Іван Франко. Поеми.	1·60	"
3. О. Кобилянська. Покоря і інші оповідання .	1·40	"
4. Гю де Мопасан. Дика пані і інші оповідання	1·30	"
5. І. Франко. Полуйка і ін. борисл. оповідання	1·40	"
6. Н. Кобринська. Дух часу і інші оповідання .	1·60	"
7. Кнут Гамсун. Голод, роман	2·20	"
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії . . .	1·60	"
9. С. Ковалів. Громадські промисловці, опов. .	1·60	"
10. Уїлліям Шекспір. Гамлет, принц данський	1·80	"
11. Генрик Понтошідан. Із хат. Оповідання .	1·40	"
12. Богдан Лепкий. З житя. Оповідання	1·20	"
13. Гергарт Гауптман. Візник Геншель	1·60	"
14. М. Коцюбинський. В путах шайтана. Оповід.	1·60	"
15. У. Шекспір. Приборканя гоструха	1·40	"
16. Панас Мирний. Лихі люди	1·40	"
17. В. Короленко. Судний день	1·20	"
18. У. Шекспір. Макбет	1·60	"
19. К. Гуцков. Уріель Акоста	1·40	"
20. У. Шекспір. Коріолян	1·80	"
21. М. Яцків. В царстві сатани	1·60	"
22. Панас Мирний. Морозенко	0·90	"
23. Лесь Мартович. Нечитальник	1·60	"
24. М. Коцюбинський. По людському, ...	2·00	"
25. В. Оркан. Скаланий сьвіт, драма	1·00	"
26. Василь Стефаник. Дорога, новелі	1·60	"
27. У. Шекспір. Юлій Цезар	1·60	"

28.	Л. Толстой.	Відроджене, (3 томи)	3·60	К.
29.	Е. Гавлічек-Боровский.	Вибір поезій.	1·60	"
30.	Ф. Заревич.	Хлопська дитина	1·80	"
31.	І. Франко.	Коваль Бассім	1·60	"
32.	У. Шекспір.	Антоній і Клеопатра	1·80	"
33.	Е. Тимченко.	Калевала	3·00	"
34.	О. Катренко.	Пан Природа і ін. оповідання .	1·40	"
35.	У. Шекспір.	Багато галасу з нечевля . .	1·60	"
36.	Іван Франко.	Сім казок, новелі	1·40	"
37.	Сидір Воробкевич.	Над Прутом, поезії . .	1·60	"
38.	Уілліям Шекспір.	Ромео і Джульєта	1·80	"
39.	К. Сроковський.	Оповідання.	1·40	"
40.	А. Кримський.	Пальмове гилля, (3·00)	2·00	"
41.	О. Кониський.	Молодий вік Макс. Одинця .	2·00	"
42.	Гю де Мопасан.	Горля і інші оповідання .	1·30	"
43.	В. Кравченко.	Буденне жите. Оповідання .	2·00	"
44.	Уілліям Шекспір.	Король Лір	1·80	"
45.	Д. Лук'янович.	За Кадильну, повість	3·00	"
46.	Г. Гайне.	Подорож на Гарц	1·20	"
47.	І. Франко.	Захар Беркут (брош. 1·20) К. opr.	1·60	"
48.	У. Шекспір.	Міра за міру	1·40	"
49.	М. Коцюбинський.	Поєдинок і ін. опов. . . .	2·00	"
50.	О. Стороженко.	Марко проклятий, поема .	1·40	"
51.	С. Ковалів.	Риболови	2·00	"
52.	Марко Вовчок.	Народні оповідання. т. I. (1·60)	2·00	"
53.	П. Мирний.	Серед степів. Оповідання . .	3·00	"
54.	Е. Ярошинська.	Перекиньчики	2·60	"
55.	В. Винниченко і В. Деде.	Повісті й оповідання	3·00	"
56.	А. Мартович.	Хитрій Панько	1·50	"
57.	В. Вересаев.	Записки лікаря	3·00	"
58.	М. Вовчок.	Народні оповідання. Т. II. (1·60)	2·00	"
59.	М. Горький.	Мальва і інші опов.	2·50	"
60.	М. Дерлиця,	Композитор і інші опов. . . .	2·00	"
61.	Ю. Заєр.	Легенди	2·40	"
	I. Франко,	Boa Constrictor (друкується).		

Ціни подані за оправні примірники. Брошуваних не продається.

у другій серії „Науковій Бібліотеці“ вийшли :

1. Кароль Кавцікі. Народність і її початки . . . . . 0·60 "
2. Фр. Енгельс. Людвік Фаєрбах . . . . . 0·50 "
3. Фр. Енгельс. Початки родини, ... 1·50 "
4. Ш. Сеньобо. Австрія в XIX століттю . . . . . 0·80 "

5.	В Будзиновський. Хлопська посілість брош. оправлена	2·40	К.
6.	Е. Флямаріон. Про небо	2·00	"
7.	М. П. Драгоманів. Переписка, т. I.	1·80	"
8.	С. Степняк. Підземна Росія	3·00	"
9.	Адріян. Астрономічний процес у Добростанах	1·00	"
10.	Г. Тен. Фільософія штуки	1·00	"
11.	Інгрем. Історія політ. економії	4·00	"
12.	Феррієр. Дарвінізм (друкується)		

Брошур другої серії не оправляється ся.

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“ вийшли:

1.	М. Грушевський. Б. Хмельницький	0·20	К.
2.	Курцій Руф. Фільтас	0·20	"
3.	В. Наумович. Величина звіздяного съвіта	0·15	"
4.	Панаас Мирний. Лови	0·06	"
5.	I. Пуллюй. Непропаща сила	0·20	"
6.	М. Грушевський. Бех-Аль-Джутур	0·10	"
7.	I. Раковський. Вік нашої землі	0·10	"
8.	А. Чехов. Каштанка	0·15	"
9.	М. Драгоманів. Мик. Ів. Костомарів	0·15	"
10.	Е. Золя. Напад на млин	0·20	"
11.	I. Пуллюй. Нові і перемінні звізди	0·15	"
12.	Г. Квітка. Маруся	0·50	"
13.	М. Левицький. Умова для селян. спілок	0·20	"
14.	П. Куліш. Орися	0·06	"
15.	М. Кистяковська. Іван Гус	0·20	"
16.	O. Стороженко. Оповідання. I	0·20	"
17.	В. Барвінський. Досліди з поля статистики	0·20	"
18.	В. Короленко. Ліс шумить	0·20	"
19.	I. Франко. Шевченко в польській рев. лягенді	0·40	"
20.	В. Гіг'о. Кльод Іе	0·25	"
21.	E. Еган. Руські селяни на Угорщині	0·25	"
22.	П. Мирний. Лихий попутав	0·40	"
23.	А. Д. Уайт. Розвій географічних поглядів	0·30	"
24.	Ів. Франко. Украдене щастя	0·50	"
25.	С. Єфремов. Національне питане в Норвегії	0·30	"
26.	П. Ніщинський. Гомерова Іліїда (1 пісня)	0·30	"
27.	М. Драгоманів. Два учителі	0·40	"
28.	Е. Золя. Повінь	0·30	"
29.	С. Томашівський. Київська козаччина 1855 р.	0·10	"
30.	П. Ніщинський. Гомерова Іліїда (2 пісня)	0·35	"
31.	Т. Масарик. Ідеали гуманності	0·35	"
32.	Люкіян. Юпітер у клопотах	0·30	"

33.	М. Костомарів.	Письмо до ред. „Колокола“	0·20	К.
34.	М. Гоголь.	Вій...	0·40	"
35.	І. Раковський.	Вулькани	0·20	"
36.	Г. Фльобер.	Іродіяда	0·30	"
37.	О. Терлецький.	Москвафіли й народовці	0·30	"
38—39.	І. Тургенев.	Ася	0·40	"
40.	Л. Боровиковський.	Маруся	0·25	"
41—42.	Данте Алігері.	Пекло, пісня I—Х	0·40	"
43—45.	В. Олехнович.	Раси Європи	0·70	"
46—48.	Л. Толстой.	Крайцерова соната	0·90	"
49—50.	О. Бодянський.	Українські казки	0·50	"
51.	Е. Золя.	Смерть Олівіє Бекайля	0·25	"
52.	А. Уайт.	Розвій астроном. поглядів	0·45	"
53.	Гомер.	Іліада (3 пісня)	0·25	"
54.	А. Міцкевич.	Лист до гал. приятелів	0·45	"
55—56.	Л. Толстой.	Смерть Івана Іліча	0·55	"
57.	В. Брайтенбах.	Біольотія в XIX в	0·25	"
58—59.	М. Горкий.	На дні житя.	0·70	"
60—61.	М. Верн.	Біблія.	0·40	"
62—63.	Г. Кляйст.	Маркіза О...	0·40	"
64.	Карсев М.	Фільософія історії	0·25	"
65—67.	Ф. Достоєвский.	Грач	1·50	"
68.	ІІ. Сеньобо.	Міжнародні революційні партії	0·40	"
69—71.	І. Тургенев.	Весняні води	1·30	"
72.	А. Д. Уайт.	Розвій поглядів на лихву	0·30	"
73—74.	П. Куліш,	Українські оповідання	0·90	"

Можна набувати теж повість М. Яцкова : **Огні горять** — по 2·50 кор.

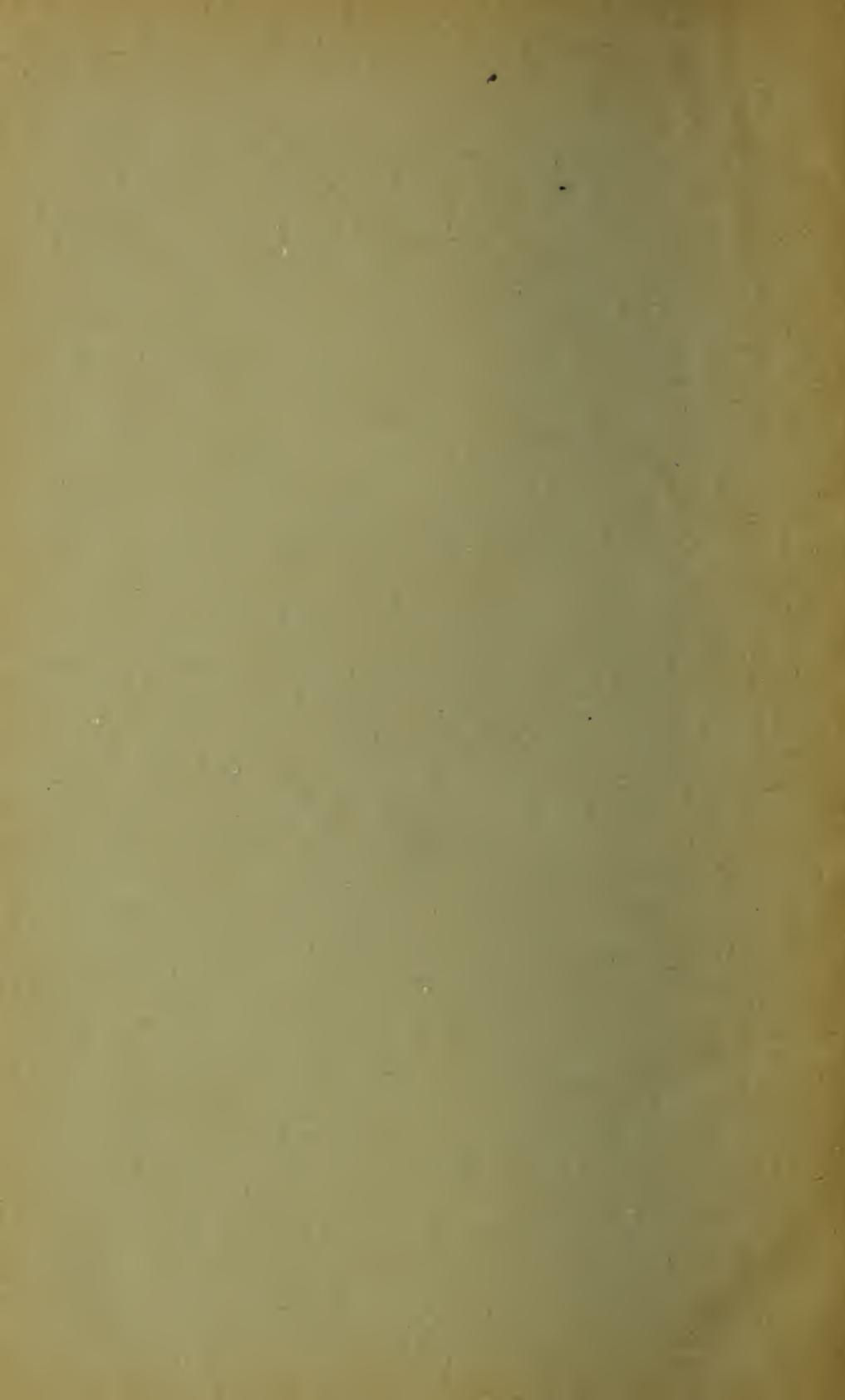
Хто купує за готівку нараз усії книжки видані доси, дістас 25% работу.

АКОРДИ, антольогія української поезії від смерті Шевченка до найновійших часів під ред. д-ра Ів. Франка, з ілюстраціями Ю. Панкевича, люксусове видане, по ціні 6, 7·50, 8, 8·50 і 10 кор.

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 070446346